

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

XIX. VE XX. YÜZYIL SURİYE ARAP ŞİİRİNDE TÜRKLER

Adnan HAJI MOHAMAD

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

XIX. VE XX. YÜZYIL SURİYE ARAP ŞİİRİNDE TÜRKLER

Adnan HAJI MOHAMAD

**Danışman: Doç. Dr. Musa ALP
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2018

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Musa ALP
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN

Üye: Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
.../.../2018

Prof. Dr. Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim..... / / 2018

Adnan HAJİ MOHAMAD

ÖZET

XIX. VE XX. YÜZYIL SURIYE ARAP ŞİİRİNDE TÜRKLER

Adnan HAJI MOHAMAD

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Musa ALP

Ocak 2018, 81 sayfa

Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın başlarına kadar yaklaşık dört yüz yıl boyunca günümüz Suriye Devletinin bulunduğu coğrafyayı yönetmiştir. Bu süreçte Arapların Osmanlılarla ilişkileri ilerlemiştir. Osmanlılar çoğunlukla Arapların yaşadığı bu bölgede din faktörünü öne çıkartmışlardır. Bu da Arapları Osmanlı sancağı altında birleşmeye götürmüştür. Halifeye olan sadakatten ayrılmak ise din ve devletin zayıflaması anlamına gelirdi. Bu araştırmada XIX. ve XX. yüzyılda Suriye'nin Osmanlı idaresi altında bulunduğu süreçte Türklere yönelik olumlu veya olumsuz çeşitli görüşleri yansıtan şiirler ele alınmıştır. Bu şiirlerde kimi zaman Osmanlı lehine mısralar serdedilmiş olsa da çoğunlukla bunların Osmanlı'ya karşı sürdürülen karalama politikalarının bir aracı haline geldiği görülmektedir. Osmanlı hakkında yazılmış şiirlerin ele alındığı bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde araştırmanın amacı, konusu, önemi, sınırlılıkları, çalışmada kullanılan yöntemler ve benzer çalışmalar, Türklerin varlık ve simaları, Türklerin günümüz Suriye'sindeki tarihleri ve Suriye'deki düşünce oluşumu anlatılmıştır. İkinci bölümde de Suriye Arap şiiri hakkında genel bir girişin ardından XIX. yüzyılda Türklerin Suriye Arap şiirindeki yerleri tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ise XX. Yüzyıl Suriye Arap şiiri genel olarak değerlendirilmiş ardından bu şiirlerde Türklerin yeri ele alınmıştır. Çalışmanın son kısmında da çalışma özetlenerek sonuca varılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Şiir, edebiyat, Suriye Arap şiiri, düşünce yapısı.

ABSTRACT**TURKS IN SYRIAN ARAB POETRY IN THE XIX. TH AND XX. TH
CENTURIES****Adnan HAJI MOHAMAD****Master Thesis, Department of Basic Islamic Science****Supervisor: Assoc. Dr. Musa ALP****November 2018, 81 pages**

From the beginning of the 16 th. century until the beginning of the 20 th. century, the Ottoman Empire ruled the geography of the present-day Syrian state for nearly four hundred years, in this process, the relations of the Arabs with the Ottomans advanced, The Ottomans mostly emphasized the religion factor in this region where the Arabs live. This led the Arabs to unite under the Ottoman flag. The departure from loyalty to the Halifax meant that the religion and the state were weakening. In this study, poems reflecting various positive or negative views towards Turks during the period of Syria under Ottoman rule in 19th. and 20th. centuries were discussed. Although these poems taken at some time have been published in favor of the Ottomans, it is often seen that poetry has become an instrument of the defamation policies against the Ottoman Empire. This study, which will focus on the Ottoman poetry, is composed of three parts: In section first; the purpose of the research, the subject, the limitations, the methods used in the study and similar works, the origin of the Turkish term, the existence and the figures of the Turks, the history of the Turks in present day Syria and the formation of thought in Syria. the second section; Following a general introduction to Syrian Arab poetry, 19th. century Turks will be discussed in Syrian Arab poetry. the third section. In the section; 20th. In the century Syrian Arab poetry will be evaluated in general and then the place of the Turks will be discussed in these poems. The study will then be summarized and the proposals made.

Keywords: Poem, literature, Syrian Arap Poetry, thought formation.

ÖNSÖZ

Araplarla Türkler İslam'ın doğuşundan itibaren içiçe yaşamışlar, birbirlerinin mutluluk ve üzüntülerinde ortak olmuşlardır. Gün olmuş Türkler, Arapların, Abbasiler döneminde olduğu gibi, güvenilir asker olarak görev almışlar; gün olmuş, Osmanlılar dönemindeki gibi, Hicaz'ı ve mukaddes emanetleri koruyan taraf olmuşlardır. Türkler Arapları, dolayısıyla da son Peygamberin Arap olması ve Kuran dilinin Arapça olması hasebiyle İslam dininin kaynağı olarak kabul ederlerken, Araplar Türkleri İslam'ın ve Sünnet-i Seniyye'nin hamileri olarak telakki etmişlerdir. Kısacası Selçuklu ve Osmanlılar, Arapların bulunduğu bölgeleri kendi bölgelerinden ayırt etmemişlerdir. Bunun en büyük göstergesi ise İstanbul, Bursa ve Edirne gibi Türk topraklarında bulunan Selçuklu ve Osmanlı eserlerinin neredeyse aynı yoğunlukta Kudüs, Kahire, Şam ve Halep gibi Arap şehirlerinde de yer almasıdır.

Araplar ve Türkler arasındaki karşılıklı hoşgörü XVII. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Ne var ki zamanla batılı devletlerin “parçala yönet” politikası ile iki halk arasına fitne tohumları ekilmeye başlanmıştır. Batıdan gelen milliyetçilik, özgürlük ve sömürgecilik gibi kavramların yayılması sonucunda Arap halklarının düşünce yapısı ve Türklere bakış açıları olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunda, müsteşrikler ve eğitimini batıda tamamlayan Arap düşünür ve edebiyatçılar da büyük bir büyük rol oynamıştır.

Birçok Arap düşünür ve edebiyatçı “İşgalci ve sömürgeci Türkler!”, “Araplar Türkleştiriliyor!” gibi sloganlar ile halkı ayaklandırmaya çalışmış ve bu çabalarında azımsanmayacak derecede başarıya ulaşmışlardır. Ancak bazıları bütün bunların batının ve siyonizimin bir tuzağı olduğunu anlayınca pişman olarak şiir ve yazıları ile bu tuzaklara karşı halkı uyarmaya çalışmışlardır.

Bu çalışmada Türklere karşı şiirlerinde leh ya da aleyhte yaklaşım sergileyen şairler ve şiirlerine yer vererek konuyu analiz etmeye, benzer konuda yazılmış eser ve araştırmalara da göz atmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı tavsiye eden, bu yöndeki teşviklerini ve çalışmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve yardımları ile çalışmaya yön vererek katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Musa ALP'e en içten şükranlarımı sunarım.

Adnan HAJİ MOHAMAD

ADANA / 2018

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2. Araştırmanın Önemi	3
3. Araştırmada Kullanılan Yöntemler	4
4. Araştırma Sınırlılıkları	4
5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi	4
6. Varsayımlar	5

BÖLÜM I

SURİYE'DE TÜRK TARİHİ VE DÜŞÜNCE YAPISI

1.1. Türklerin Özellikleri	6
1.2. Günümüz Suriye'sinde Türkler	9
1.3. XIX. ve XX. Yüzyılda Suriye'de Düşünce Yapısı	10
1.3.1. Eğitim	10
1.3.2. Neşriyat	11
1.3.3. Bilim ve Edebiyat Kurumları	12
1.3.4. Edebiyatçılar ve Düşünürler	13

BÖLÜM II

XIX. YÜZYIL SURİYE ARAP ŞİİRİNDE TÜRKLER

2.1. XIX. Yüzyıl Suriye Arap Şiirine Genel Bakış	17
2.2. Şiirlerinde Türkleri Konu Edinen Şairler	18
2.2.1. Hasan el-Bîtâr (1791- 1855)	18
2.2.2. Emin el-Cümdi (1808- 1864)	21
2.2.3. Mahmud Hamza (1820- 1887)	24

2.2.4. Muhammed Berakât Mursi.....	26
2.2.5. Mihâil Sakkal (1824- 1885).....	29
2.2.5.1. “Yâ zülle Kavmin bi Antâkiyete” Şiiri / يا ذلّ قوم بأنطاكية / Antakya Yönünden Gelen O Millete Yazıklar Olsun Şiiri.	29
2.2.5.2. Sözde Ermeni Soykırım iddiaları ile ilgili şiiri	30
2.2.6. Cebrail Dellal (1836- 1892).....	32
2.2.7. Maryana Marraş (1848- 1919)	34
2.2.7.1. “Atlaât Nûrî'l-hüdâ” / أَطْلَعَتْ نُوْرُ الْهُدَى / Hidâyet Nuru Doğdu Şiiri.....	35
2.2.7.2. “Büşrâke Yâ Dehr” / بُشْرَاكَ يَا دَهْرُ / Müjdeler Olsun Felek SanaŞiiri.....	36
2.2.7.3. “Yâ men Yucîbu Nidâe'l-Müstegîs”/ يَا مَنْ يُجِيبُ نِدَاءَ الْمُسْتَعِثِّ / Ey İnsanların Dualarını Kabul Eden Yüce Allah Şiiri.....	37
2.2.8. Mustafa Halki (1851- 1916)	39
2.3. Analiz ve Değerlendirme	41

BÖLÜM III

XX. YÜZYIL SURİYE ARAP ŞİİRİNDE TÜRKLER

3.1. XX. Yüzyıl Suriye Arap Şiirine Genel Bakış.....	44
3.2. Şiirlerinde Türkleri Konu Edinen Şairler	45
3.2.1. Abdülmesih el-Antâki (1875- 1922).....	45
3.2.2. Cemil el-Azam (1873- 1933).....	48
3.2.3. Naûm Türkmâni(1873- 1933).....	50
3.2.4. Bedreddin Nâsâni (1881- 1943).....	52
3.2.5. Edward Markas (1878- 1948).....	54
3.2.6. Abdulkadir el-Mağribi (1867- 1956).....	55
3.2.7. Faris el-Huri (1873- 1962).....	57
3.2.7.1. “eş-Şühedâ” / عَشَّ الشُّهَدَاءُ / Şiiri	58
3.2.7.2. “İtâbün ve Vedâ” Şiiri / عَتَابٌ وَوَدَاعٌ	59
3.2.8. Halil Mardem Bey (1895- 1959).....	61
3.2.9. Hayreddin ez-Zirikli (1943-1893)	64
3.2.9.1. “eş-Şühedâ” / عَشَّ الشُّهَدَاءُ / Şehitler Şiiri.....	65
3.2.9.2. “el-’Arab ve’t-Türk” / الْعَرَبُ وَالتُّرْكُ / Araplar ve Türkler Şiiri.....	66
3.2.10. Şefik Cebri (1898- 1988)	68
3.2.11. Münir el-Kelâlib (1901- 1975).....	70

3.3. Analiz ve Değerlendirme	72
------------------------------------	----

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç	75
------------------	----


5.2. Öneriler.....	76
--------------------	----

KAYNAKÇA.....	78
----------------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ.....	81
----------------------	-----------



KISALTMALAR

- b.** : İbn
c. : Cilt
çev :Çeviren
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
m. : Miladî
m.ö. : Milâttan önce
m.s : Milâttan sonra
s. : Sayfa
S. : Sayı
thk. : Tahkik
tsz. : Yayın tarihi yok
v.dğr. : ve diğerleri
vb. : ve benzeri
- 

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Batı Asya, Orta Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında köprü görevi görmesi nedeniyle tarih boyunca en fazla yaşam alanına sahip olan bölgelerden biri olmuş, insanlık tarihi açısından önemli olaylara şahitlik etmiştir. Bu topraklarda bir taraftan Bizans, Pers ve İslam orduları eliyle fikirler, emeller ve tutkular mücadele etmiş, diğer taraftan Asyalı, Avrupalı ve Afrikalı ırklar birbirine karışmıştır. Bu coğrafya üzerinde cereyan eden savaşlar neticesinde kültürlerin birbirleriyle kaynaşmış olması değişik oluşumların tek bir çatı altında birleşmesi suretiyle uluslararası düzeyde bir ortak kültür meydana gelmesini sağlamıştır. Böylece bu topraklarda yaşayanlar, hangi dil veya ırka mensup olursa olsun kendilerini bu ortak kültürün bir unsuru olarak görmüşlerdir.

Kültürel etkileşimlerin daha çok görüldüğü Asya kıtasının batısı Türklerin etkin olduğu bir coğrafyadır. Zira tarihin değişik dönemlerinde Türkler bu bölgede yayılmışlardır. Türkler, bu coğrafyaya, gerek askeri faaliyet amacıyla gerekse bölgeyi kendilerine vatan yapma gayesiyle göçen kabileler vasıtasıyla yerleşmişlerdir. Böylece Türkler, bölgenin sosyal dokusunun önemli ve aktif bir parçasını teşkil etmiş ve tarihte etkin bir rol üstlenmişlerdir. Oynadıkları bu tarihî rol, çok sayıda Türk devletinin ve imparatorluğunun kurulmasıyla sonuçlanmıştır. İnşa ettikleri Uygur, Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarından geriye kalan medeniyet kalıntıları, günümüzde bile bu devletlerin büyüklüklerini ve insana verdikleri değeri göstermektedir¹. Ayrıca bu medeniyetlerin meyveleri Asya, Afrika ve Avrupa'da da hâlen görülmektedir. Geçmiş zamanlardan itibaren Şam bölgesi, Türk varlığının yayıldığı önemli yerlerdendir. Bu bölgede Türklerin, mimarlık, gelenek, görenek, mutfak, tarım, sanat, ticaret, bilim ve edebiyat gibi hayatın bütün alanlarında kendini ruhen ve aklen gösterdiğine şahit olmaktayız².

Tarihsel süreçte Şam'da yazılan edebî eserlere bakıldığında bunların çoğunun Türk ruhunun etki ve izlerini barındırdığı görülmektedir. Söz konusu edebî eserlerin sahipleri ırk olarak ya Türk'tür ya da Türk kültürüne sempati duyan diğer yazarlardır. Bu eserler çağlar boyunca Türk kültürüyle dolu duyguları yaymıştır. Şam ülkelerinde insanlık dokusunun önemli iki unsuru olarak Arap ve Türkler arasındaki ilişkiyi

¹ Öztuna, Yılmaz, *el-Medhal ila't- târihi't-Turkî*, çev. Erşed el-Hürmüzi, ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsuat, Beyrut 2005, s. 14-28.

² Beyham, Muhammed Cemil, *el-'Arab ve't-Turk fi's-sirâ'i beyne's-şarki ve'l-garb*, Mektebetu'l-Melik Abdülaziz el-'Âmma, Riyad 1957, s. 65- 80.

gösteren çok sayıda edebi eser bulmak mümkündür. Söz konusu ilişkiyi değişik şiir kalıplarıyla dile getiren şairler olduğu gibi nesir olarak dile getiren yazarlar da mevcuttur. Edebi eserler, bir anlamda, toplumun, sosyal, siyasal ve ekonomik özelliklerini yansıtan bir ayna niteliğinde olup, onlardan ait olduğu dönem hakkında genel bir bilgi edinmek mümkündür. Bunun yanında edebi eserler, döneminin olaylarını gösteren ve o dönem hakkında malumat içeren bir belge olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda Osmanlı döneminde Şam bölgesinde yaşayan topluluklar arasındaki ilişki ve bu ilişkinin edebiyata nasıl yansıdığı konusu, çalışmamızda özel bir önem arz etmektedir. Nitekim edebi eserlerde çizilen sosyo-ekonomik tablo, büyük oranda toplum içinde yaşayan grupların birbirlerine ve topluma karşı konumlarını yansıtmaktadır. Fakat bu eserlerde edebiyatçıların olaylara yaklaşımındaki öznelliği temel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira edebiyatçıların siyasi ve ideolojik bakış açıları, olayları kendi açılarından sübjektif olarak yorumlamalarına sebebiyet vermiş, böylece edebiyatçılar değişik renklerle boyanmışlardır. Bunun doğal bir neticesidir ki edebiyatçılar arasında Osmanlı taraftarı ve Osmanlı karşıtı olarak ayırabileceğimiz iki ayrı akım oluşmuştur. Bunlar arasında Türk edebiyatçıları, Osmanlı döneminde devlet ve toplum idaresinde temel unsur olarak yer aldıklarından bu tablonun baş aktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Osmanlı devletinin faaliyetlerini objektif bir bakış açısıyla yorumlayan diğer milletlere mensup edebiyatçılar tarafından çizilen tablo; Osmanlı'nın, düşmanların İslam ülkeleri üzerinde kurdukları tuzaklardan müslümanları ve topraklarını nasıl korudukları konusu üzerinde temerküz etmektedir. Bunun yanı sıra edebiyatçılar, Osmanlı'nın, Arap, Türk ve Kürt gibi farklı ırklara mensup olan kavimleri, İslam dini ile yönetilen ve vatandaşları arasında hak ve adaleti sağlayan Osmanlı devletinin çatısı altında birleştirmeye ve kaynaştırmaya da çalışmışlardır. Edebiyatçıların, Osmanlı'nın adaleti tesis etmesi ve vatandaşları arasında eşit davranmakla inşa ettikleri erdemlik gibi unsurları vurgulamalarının Türk şahsiyetinde olumlu bir imaj sağlamış olduğunu söyleyebiliriz.³

Şam ülkeleri sakinlerinden olan bazı edebiyatçı ve yazarlar, değişik şekillerle Türklere karşı tavır almışlar, Türkleri çirkin ve olumsuz bir şekilde tanıtmaya yoluna gitmişler, Türklere olan düşmanlıklarını haklı göstermek için her türlü olumsuz vasfı onlara isnat etmekten geri durmamışlardır. Genel anlamda "İslam düşmanı" olarak tanımlayabileceğimiz bu kimseler, Müslümanları birbirine düşürmek ve ayrımcılığı

³ Ebu Ganîme, Ziyâd, *Cevâribu'n-mudîe fî tarihi'l-'Usmâniyyîne'l-Etrâk*, Dâru'l-Furkan, Amman 1983, s. 11- 25.

yaymak için milliyetçilik fikrinden yararlanarak düşmanlık ateşini alevlendirmişlerdir. Bu yöndeki yazarlar, yapılan bireysel zulümlerden yararlanarak düşmanlık ve ayrımcılık minvalinde özellikle Arapların hayalindeki Türk imajını çarpıtmışlardır. Böylece Araplar ile Türkler arasındaki ayrımcılığın kapısını aralamışlardır. Öte yandan Türkleri olumsuz yönde eleştiren edebiyatçılar, eleştiri sınırını aşması nedeniyle elinde yetki olan Türk taraftarlarının kendilerine karşı acımasız ve kötü davranmalarına sebebiyet vermişlerdir. Bu nedenle Türk imajıyla ilgili zihinlerde karışık bir durum meydana gelmiştir. Türkler hakkında bilgi edinmek amacıyla özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda Suriye'nin de içinde bulunduğu Şam ülkelerinde objektif olarak telif edilen kaynaklar incelendiğinde Türklerin gerçek anlamda amaçlarının İslam dinine hizmet etmek olduğu anlaşılmaktadır. Batının etkisinde kalmış bazı Arapların iddia ettiği gibi Türklerin amacı, Arap bölgelerinin yer altı kaynaklarını elde etmek değildir. Nitekim söz konusu dönemlerde yer altı kaynakları henüz keşfedilmemiştir. Dolayısıyla Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin bu kaynaklara göz dikmeleri imkân dâhilinde değildir. Bütün bu ve benzeri gerekçelerden dolayı Suriye Arap şiirinde Türklere bakışın incelenmesi ilim ve edebiyat alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Araştırmanın Önemi

Edebi çalışmalar; toplumun izlerini taşıyan, kültürel yapıyı dile getiren en güzel yapıtlardır. Her topluluğun tarihi sürecini ve olayları araştırmak istediğimizde onların edebi eser ve çalışmalarına dönebilir. Buradan hareketle Suriye Arap şiirinde Türkler araştırılarak dönemin siyasi ve edebi bakış açısına ışık tutulabilir. Osmanlıların son dönemlerinden itibaren Suriye Arap toplumunun oluşmasında edebiyat alanında verilen eserlere bölge halkının bakış açısının yansımaları kaçınılmazdır. Türkler de bu dönemin en önemli fikri ve edebi unsurlarındandır. Dolayısıyla XIX. ve XX. yüzyıldaki Suriye Arap edebiyatını özellikle de Türklere karşı olumlu veya olumsuz tutumlarını araştırmak önem kazanmaktadır. Bu tür çalışmalar sonucunda Türklerin bu bölgede özellikle de Suriye'deki gerçek yüzü ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda son iki yüzyılda Suriye Arap şiirinin sanatsal incelikleri de ortaya çıkarılmış olacaktır. Türklerin, bu bölge Arap edebiyatındaki algılanma şeklinin de araştırılması edebiyat ve Arap dili ve belagati alanına katkı sağlayacaktır.

3. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Suriye’de Arap şair ve edebiyatçılar tarafından Türkler hakkında yazılan kaside ve şiirler ile bunların ortaya çıkartılmasında rol oynayan olumlu ve olumsuz etkenleri tespit etmek için çalışmada normatif yaklaşım yöntemi kullanılmıştır. İmkân dâhilinde günümüz Suriye’inde yaşayan Türklerin tarihi hakkında ilgili kaynaklardan güvenilir bilgiler toplanmaya çalışılmış ve özel sicil belgeleri araştırılacaktır. Toplanan verilerin incelenip tasnif edilmesi sonrasında kayıt altına alınacaktır. Sonrasında ise konunun yorumlanmasına geçilecektir.

Şiirler, kullanılan sanatlar yönünden meani, beyan ve bedi ilimleri kıstaslarına göre değerlendirilecektir. Varsa sanatsal bir kullanım irdelenerek tahlil edilecektir. Hakikat, mecaz, kinaye, teşbih gibi sanatlar örnekleriyle açıklanacaktır.

4. Araştırma Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamı zaman açısından Osmanlı’nın Arap ülkelerinde hüküm sürdüğü miladi XIX. ve XX. yüzyılları içine almaktadır. Buna göre doğum tarihi XVIII yüzyılın sonunda veya vefat tarihi XXI. yüzyılına başlarında olan şairler de araştırmanın sınırlılıklar içerisine girmektedir.

Bölge yönünden ise günümüz Suriye sınırları içinde olan yerleri kapsamaktadır. Arap coğrafyasında Bilâdüş-Şam diye adlandırılan bölgede yer alan ülkelerden Ürdün, Filistin ve Lübnan gibi diğer ülkeler araştırma kapsamına dâhil değildir. Çünkü XX yüzyıl öncesi Suriye sınırları Lübnan’ı da kapsamakta idi. Daha sonra Lübnan, Sykes - Picot anlaşması ile bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle bu çalışma sadece Suriye Arap şiirini kapsamaktadır. Suriye Arap şiiri bağlamında Suriye kökenli olup Osmanlıca, Türkçe veya başka bir dilden şiir yazan şair ve edebiyatçılar, araştırma kapsamına alınmamıştır. Bu çalışma Türkler ile ilgili yazılan hikâye, roman, tiyatro gibi edebi eserleri de kapsamamakta olup sadece şiirleri içermektedir.

5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi

İlk olarak Suriye Arap şiiri hakkında şimdiye kadar yapılmış olan çalışma ve araştırmalara incelenmiştir. Bu konuda bazı çalışmalara ulaşabilmektedir.

Suriye Arap şiiri hakkında yapılan çalışmaların başında Nayim el-Yâfi ve Mahir el-Müneccid tarafından yapılan *Sûretü't-Türki fi'ş-şiiri'l-Arabi'l-hadîs* adlı kitap gelmektedir. Kitap, Türklerle her türlü leke ve iftira süren bir çalışma olup Ermeni

gençlik vakfınca yayınlanmıştır.

Sûratu'l-Etrâk lede'l-Arab ve *sûratu'l- Arab lede'l- Etrâk* isimli bir çalışma da İbrahim ed-Dâkûki tarafından yapılmıştır. İki ciltten oluşan bu eser, Türk ve Arap halklarının birbirine bakış açılarını yansıtmakta olup, Türkiye'de eğitim gören Arap öğrencilerin görüşlerine dayanarak statiksel bir çalışma hüviyeti taşımaktadır.

XX. yüzyıla kadar Türkler ve Arapların tarihinden bahseden Muhammed Cemil Beyham ait *el-Arab ve't-Turk fi's-sirâ beyne's-şarki ve'l-Garb* adlı bir tarih çalışması bulunmaktadır.

Ayrıca çağdaş yazarlardan Dubai'de yaşayan Suriye asıllı Zeynep Bireceklî tarafından kaleme alınmış *Şiirü's-sevrâti'd-dâhiliyye fi'l-ahdi'l-smâni* isimli Osmanlı dönemindeki iç ayaklanmaları edebi yönden ele alan bir kitap bulunmaktadır.

6. Varsayımlar

Arap yazarların ve şairlerin Türklere karşı tutumlarının XIX. yüzyılın başından bu yana değişmeye başladığı bilinmektedir. Bu bağlamda dönemin şairlerin çoğunun, Türkleri mallarını yağmalayan, kendilerini aşağılayan sömürgeciler olarak tasvir ettiklerini varsaymaktayız. Zira son dönem birçok Arap tarihçi ve düşünürünün Osmanlı Türklerini de İngilizler ve Fransızlar gibi batılı sömürge güçleri arasına aldıklarını, dolayısıyla da bu bakış açısının Suriyeli şairler için de geçerli olduğunu düşünmekteyiz.

XIX. yüzyıl Arap yazar ve şairlerin, Osmanlı'nın Arapçayı zayıflatma ve ihmal ettiği iddiaların aksine, Osmanlıların Arapça'yı Kur'an'ın dili olduğundan dolayı titizlikle korudukları bilinmektedir. Dolayısıyla şairlerin Türkler aleyhine şiir yazmalarının arkasında Ba's Arap milliyetçiliği gibi başka niyetlerin olması muhtemeldir. Ba's yönetimine uzanan süreçte de İngilizler ve Fransızların etkisinin olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle Ba's milliyetçiliği yaklaşımı dönemin şiirlerine de yansıtılmış olabilir. Türkler hakkında olumsuz ithamlarda bulunan şairlerin çoğunun Batı'da eğitim gören Suriye vatandaşı gayrimüslimler ile onların Suriyedeki okullarında okumuş Suriyeliler olduğunu, dolayısıyla şiirlerinde dini kimliğin öne çıktığını varsaymaktayız.

Şairleri siyasi görüşlerinin yanında sanat ve edebiyattaki maharetlerini şiirlerine yansıttıkları varsayımından hareketle incelediğimiz şiirlerde edebi sanatlar da araştırılacaktır.

BÖLÜM I

SURİYE'DE TÜRK TARİHİ VE DÜŞÜNCE YAPISI

1.1. Türklerin Özellikleri

Türklerin kendilerine has birtakım hususiyetleri bulunmaktadır. Öncelikle çetin doğa şartları ve mücadeleyi gerektiren hayat şartları, Türkler üzerinde önemli oranda etkili olmuş, böylece Türkler heyecanlı, hırslı ve mücadelecî bir tabiata sahip olmuşlardır. Türkler sabırlı ve savaşçı bir halk olarak da tanınmışlardır. Nitekim İstanbul'u fethetmeleri ve bu münasebetle sekiz asır boyunca Müslümanların hamiliğini yapmaları, onların savaşları yönetme ve yönlendirmede yeterli, basiretli ve yetenekli olduğunu göstermektedir. Kaşgarlı Mahmut, Alp Er Tunga'yı anlatırken dünya hükümdarı anlamına gelen "Acun Beg'i" diye söz ederek Türklerin yönetici bir halk olduğunu vurgulamaktadır. Milattan önce yedi yüzlü yıllarda Türk hükümdarına verilen bu lakap, daha sonra Osmanlı padişahları için kullanılan "dünya imparatoru" anlamındaki "Padişah-ı cihân" sıfatından çok da farklı değildir. Osmanlılar dünyanın üç kıtasında hüküm sürmüşlerdir. I. Petro Bâb-ı Âli'de, "Padişah, Karadeniz'i kendi evi gibi görür. Yabancıların girişine izin verilemez." diye yazmıştır⁴.

Bir zamanlar Avrupa'da yaşayan Hıristiyanlar arasında Müslüman ve Türk sözcükleri eş anlamlı kelimeler olarak kullanılırdı. Hatta Müslüman olan herhangi bir kişi hakkında Türk oldu denilirdi⁵.

Cahız "Menâkıbu't-Türk" isimli eserinde Türklerin huy ve özellikleriyle ilgili: "Türkler yağcılık yapmaz; kimseyi kandırmaz; ikiyüzlü davranmaz; iftira etmez; sahtekârlık yapmaz, laf taşımaz, gösterişte bulunmaz, büyüklere saygısızlık ve küçüklere merhametsizliği bilmez, bidatlere uymazlar. Tutkuları kendilerini bozmamıştır. Başkalarının mallarını talan etmezler. Tek kusurları, vatanlarına aşırı özlem duymaları ve ülkelerinde devrimler yapmalarıdır. Savaşlardan ürkmeyen bir millettir⁶. Törelere aşırı bağlılıkları vardır. Kazandıkları zaferler hakkında keyifle konuşurlar. Bununla beraber savaşta takip ettikleri yolları, zafer sonrası elde ettikleri

⁴ Öztuna, *el-Medhal*, s. 20; en-Nedevî, Ebu'l-Hasan, *Mâzâ hasira'l-Âlem bin hitâti'l-Müslimin*, s. 131-134, Mektebetü'l-İmân, Mısır 1981, s. 131-134.

⁵ Levis Bernard, *İstanbul ve Hadaretü'l-Hilâfe'l-İslamiyye*, çev: Seyyid Rıdvan Ali, ed-Dâru's -Suudiye, Riyad, 1982, s. 177.

⁶ Öztuna, Yılmaz, *Târihu'd-devleti'l-'Usmâniyye*, çev: Adnan Muhammed. Selman, Müessesetu Faysal li't-Temvîl Yayınları, İstanbul 1988, s. 18.

ganimetlerin çokluğunu, bu münasebetle yaşadıkları sevinci, savaş alanlarında oynadıkları rolleri ve o kırlarda attıkları ciritleri kendi aralarında konuşurlar. Sadece Türklerde olan bu vatan sevgisi ve özlemi, Türklerin varlıkları, huyları öğrenimleriyle vatanlarının toprağıyla ve suyuyla karışmış olması kardeşleriyle olan münasebetleri, diğer milletlerde mevcut olmayışlarından kaynaklanmaktadır” der⁷.

Vatan sevgisi tüm insanlarda ve tüm milletlerde vardır. Türklerde ise vatan sevgisi daha derin ve daha fazladır. Konuyla ilgili Abdi: “Allah, ülkeleri vatan sevgisi ile imar eder.” Derken, Kuteybe b. Müslim el-Türk ise, “Türkler, bağlı deveden daha fazla kendi vatanlarına sevgi duyarlar. Çünkü deve sahibi devesini sürekli gözetirse elinden tutar. Eğer onunla ilgilenmezse kaçıp gider” demiştir⁸.

Cahız ise Türklerin diğer özelliklerini şu şekilde açıklamaya devam eder: Türklerin bünyesi, hareketlilik üzerinde kurulmuştur. Türklerde yerinde saymak diye bir şey yoktur. Eğer bir Türk’ün ömrü belirtilir ve yaşayacak günleri sayılı olursa, kendisini yerden fazla bineği üstünde görürsün. Güç kapasiteleri vücutlarından daha fazladır. Hırslı, ateşli, iş gücü sahibi, zeki, hayalleri olan, kanı hızlı yaşayan bir halktır. Yetinmeyi mucize ve belli bir yerde uzun kalmayı ise donukluk olarak değerlendirirler. Savaşların bırakılmasının aşağılığa neden olacağını düşünürler. Adaletsizliği kendilerine yakıştırmaz ve tembelliği kendilerine uygun bulmazlar. Türkler, hiçbir ülkeyi diğerine tercih etmez, maslahata göre hareket eder ve haklının yanında yer alırlar. Türkler, düşmanlarına karşı acımasız olarak bilinirler. Bu konuda Cahız, Hz. Ömer’den: “Türkler, talepleri çok olan ancak gaspları az olan bir düşmandır” sözünü rivayet etmiştir. Eğer Türklerden bin atlı bağlanırsa, atacakları sadece bir okla bin kişiyi düşürebilirler. Arapların at üstünde ok atabildikleri duyulmamıştır. Oysaki Türk at üstünde kuş, yabani hayvan ve insanları vurabilir. Arap, birinci okunu çıkartmadan Türk onuncusunu atmış olur. Türkün, ikisi yüzünde ve ikisi başında olmak üzere dört adet gözü vardır. Türk, sırtını dönse bile oku isabetli ve ölümcüldür. Aynı zamanda Türkler arkaya dönükken de bakar gibi oku hedefe gönderebilirler. Arap askerlerini Türklerin korkuttuğu gibi kimse korkutmamıştır. Araplar, büyük düşmanlıklarla ilgili atasözlerini dile getirirken, konuyla ilgili: “O, sadece Türk veya Deylem olabilir” derlerdi. Türk, atların tedavisinde baytarlardan daha yeteneklidir. Türk, atını eğitir. Eğer ona bir isim verirse, atı koşarsa kendisi de arkasından koşar ve tekrar atını çevirip ona eşlik eder ta

⁷ el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *Resâilu'l-Câhız, Menâkibu't-Turk*, et-Tekaddum Matbaası, Kahire1903, s. 19.

⁸ el-Câhız, *Resâilu'l -Câhız*, s. 19; Takkuş, M. Süheyl, *Târihi's-Selâcika fi Bilâdi's-Şam*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2009, s.13.

ki adını öğrensin. Delilerin ve çocukların isimlerini bildikleri gibi atları da kendi adlarını bilir⁹. Aynı şekilde İbn Fadlân, hicri XIII. yüzyılda Türk ülkelerine yaptığı seyahatlerini şöyle aktarmaktadır: “Oğuzca konuşan bir Türk topluluğunun yanından yolumuz geçti. Onlar çölde yaşarlar ve evlerini kıldan yaparlardı. Allah’a hiçbir ortak isnat etmez ve hiçbir şeye tapmazlardı. Büyüklerini ise tanrı diye adlandırırlardı. Bazı Türklerden, gerçek anlamda Allah’a inandıkları için değil ülkelerinden geçen Müslümanlara yakın görünmek için: ‘Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah’ dediklerine şahit oldum. Kendisine haksızlık yapılan ise başını göğe kaldırarak: ‘Tanrı birdir’ derdi. Zina yapmazlar, yapanları da ikiye bölerlerdi¹⁰. Müslümanlar, Türklerden birini arkadaş edinip kendisine bir elbise ve eşinin gönlünü hoş edecek bir hediye ile biber, kuru üzüm ve ceviz gibi hediyeler götürmeden Türk ülkesinden geçemezlerdi. Müslüman, Türk arkadaşının evine uğradığı zaman Türk arkadaşı, kendisine bir ev açar ve kesmesi için kendisine bir koyun verirdi. Türkler koyun kesmezler, onlardan biri, koyun ölene dek başına vururdu bu nedenle koyunu kesmeden Müslüman misafirine teslim ederlerdi. Ayrıca İbn Fadlân, bir kere Kuran okuduğunu ve sesinden etkilenen bir Türk’ün, tercüman aracılığıyla kendisine ‘devam et’ dediğini de dile getirmiştir¹¹.

Bütün bunlar Türklerin, kılıç zoruyla değil de gönüllü olarak Müslümanlığı takdir ve kabul ettiklerini göstermektedir. Türklerin çoğu, Müslüman olarak büyümüş Halifeye bağlı sultanlık ve vezirlik gibi önemli görevleri üstlenmiştir. Cesaretleri ve dürüstlüklerinden dolayı Abbasî Halifelerinin ilgisini çekmiştir. Abbasî halifeleri, Türkleri kendi yanına almış ve üst düzey görevlere atamıştır. Abbasî halifelerinden Mu’tasım ve ondan sonra gelen Halifeler, Türk askeri dışında hiçbir askere güvenmezlerdi¹². Çünkü onlara göre eğer Fars, Irak ve Hâricî askerî güçleri sadece bir askerde birleşirse, söz konusu askerin gücü, sadece bir Türk askerin gücüne bile denk olmazdı. Semâme b. Ebreş: “Ben Türkler elinde esir olduğum zaman, onlardan iyilik ve incelik gördüm. Ekipman olarak onları dördörtlük gördüm. Türk askeri asla korkmaz, diğerlerini korkutur.” der¹³

Türk askeri, kötü durumdan şikâyet etmez, askerden kaçmak için geçerli bir özür bulmayı uygun görmez. Türk askeri aç ve çıplak iken bile korkmadan kendisine mermi

⁹ el-Câhız, *Resâilu'l -Câhız*, s. 19; İbn Fadlân, Ahmed b. Fadlân b. Abbas b. Reşid b. Hammâd, *Risâletu İbn Fadlân fi vasfi'r-rihleti ilâ bilâdi't-Turk ve'l-Hazar ve's-Sakâlîbe*, thk: Sami Dehhân, Menşûrâtı'l-Mecm'au'l-ilmî el-'arabî, Matba'tu'l- Hâşimiyye, Şam 1960, s. 103.

¹⁰ Öztuna, *Târîhu'd-devleti'l-'Usmâniyye*, s. 18.

¹¹ İbn Fadlân, *Risâletu İbn-i Fadlân*, s. 91- 94- 95.

¹² el-Gizzî, Kâmil, *Nehru'z-zeheb fi târihi Haleb*, Maroni Matbaası, Halep, tsz, III, 124.

¹³ el-Gizzî, *Nehru'z-zeheb*, III, 142- 143.

ve bombalar yağdıran düşmana saldırdığına şahit olursun. Komutanının emrinden çıkmaz, her ne kadar riskli bir olursa ve her ne kadar da tehlikeler etrafını kuşatırsa da askerden kaçmayı düşünmezler, Napolyon Bonapart ise: “Bana Türk askerini verin, sizin için dünyayı fethedeyim” demiştir¹⁴.

1.2. Günümüz Suriye’sinde Türkler

Eski çağlardan itibaren Suriye ismi Şam ülkeleri için kullanılmıştır. Yermuk savaşı ve kendi askerlerinin Müslümanlara yenildiği haberi, Hreklos’a iletildiğinde Antakya’dan İstanbul’a kaçarken “Ey Suriye sana selam olsun!” dediği rivayet edilmiştir.

Arap coğrafyacılar tarafından da Suriye için “Şam” adı kullanılmaktadır. Kendisine Şam denilen bu Suriye’nin sınırları ise batıdan Akdeniz’e ulaşır. Doğuda Akabe’den Fırat’a kadar uzanan çöl ile Toros dağlarına kadar devam eder. Güneyde ise Mısır ve Refah’a kadar olan bölgeyi kapsar. Osmanlının hüküm sürdüğü son dönemlerinde yaşanan Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Suriye coğrafyası siyasi olarak bölünmemiştir¹⁵.

Günümüz Suriye topraklarında yaşayan Türk varlığı ise Osmanlıların Suriye topraklarına girişinden yüzyıllar öncesine dayanır. Türk kabilelerin göçleri yoğun olarak Abbasi devleti döneminde yaşanmıştır. Abbasi döneminde Türkler, Ortadoğu ve Şam bölgesine yerleşmişlerdir. Türk kabileleri, hayvancılık için Şam ülkelerinin bölgelerinde yılın değişik mevsimlerinde göç ederlerdi. Söz gelimi Şam ve Dımeşk’a göç eden ilk Türk kabilesi Benu’l-Merrâk kabilesidir. Bu göç 723 yılında gerçekleşmiştir¹⁶. İbn Batuta, kitabında “ ... daha sonra akarsu ve tabii kaynaklarıyla Şam’ın en yüksek yeri olan ve aynı zamanda Akdeniz’i gören Ekra’ dağına gitti. Bu dağda yaşayanlar Türkmenlerdir.” der¹⁷.

Tarih, içlerinde atılgan ve şanı büyük olan Arslan oğlu Yürük Bey gibi Türkmenlerin Şam, Lazkiye, Azez, Hama ve Halep sınırlarını ve düşman ağızlarını koruyan kahramanlar ile kahramanlıklarını anlatır. Aynı şekilde Zengilerden olan

¹⁴ el-Gizzî, *Nehru’z-zeheb*, III, 145-146.

¹⁵ Belâziri, Ahmed b.Yahya, *Futûhu’l-Büldân* Matba’u’l-el-Mevsû’ât, Kahire 1901, s. 143; Hammaş, Necdet, *eş-Şâm fi sadri’l-İslam*, Dâru Talas, Şam 1987, s. 38; Bihînsî, Afif, *eş-Şâmü’l-Hadârah*, Kültür Bakanlığı, Şam 1986, s. 26-27.

¹⁶ https://ar-ar.facebook.com/permalink.php?story_fbid (erişim: 28 Mart 2017)

¹⁷ İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed. b Abdullah b M Muhammed. b İbrahim Levâti Tanci, *Tuhfetu’n-nuzzâr fi garâibi’l-emsâr ve acâibi’l-esfâr*, thk: Muhammed el-Aryan, Dâur İhyâi’l-‘Ulûm, Beyrut 1987, I, 99.

isabetli görüşlerinden biri de Yürük Bey'le birlikte bir grup İvani Türkmenini Şam'a yürütüp onları Halep vilayetine yerleştirmesinden bahseder. Yürük Bey ise yüksek tepe üzerinde Kuveyk nehri kıyısını inşa ettiği gibi Halep'te de büyük mahallesini inşa eder ve 1168/564 yılına kadar ordusu ile birlikte oraya yerleşir. Şehit Atabey de onlara batılılara karşı savaşmayı, onlardan kopardıkları ve kurtardıkları malları sahiplenmeyi emretmiştir. Bütün o mallar da 1203 yılına kadar ellerinde kalmıştır¹⁸. Tarih kitapları yine komutan Esedu'd-din'in Türkmenlerin kahramanlarını ve cesurlarını toplayıp düşmana "Batılılar" savaş açtığını ve Balebek'e kadar vardıklarını, oradan da düşman topraklarını açmak için Banyas'a yerleştiklerini yazar¹⁹. İbnu'l-İmad ise kitabında Türkmenlerin kahramanlarından adı "Çakmak" olan bir gence yer verir. Bu gemç Kral Müeyyid döneminden önce yardımcı vezir ve onun döneminde vezir sonra da Şam valisi olarak atanmış olup Arapça da konuşabilmektedir. "Çakmak Çarşısı" olarak bilinen çarşığı inşa etmiş ve onu da Emevi camisinin yakınında bina ettiği medreseye vakıf yapmıştır.²⁰

1.3. XIX. ve XX. Yüzyılda Suriye'de Düşünce Yapısı

1.3.1. Eğitim

Tanzimat döneminden önce Osmanlı devletinde eğitim, öğrencinin Kur'an-ı Kerim ve ilk matematik eğitimi aldığı özgür din eğitimiydi. Tanzimat döneminde ise İbrahim Paşa'nın Suriye'de ve Osmanlı'nın İstanbul'da kurduğu yüksekokullar sayesinde Suriye vilayetinde hızlı bir şekilde kültürel ve düşünsel gelişim yaşandı ve kültürlü insanların sayısı arttı²¹.

Tanzimat döneminde devletin hedefleri olan bir eğitim siyaseti oldu. Söz gelimi vilayetlerde eğitimi düzenleyen yasalar çıkarıldı ve hükümet okulları beş aşamaya ayırdı. Bunlar sırasıyla ilk, rüştiye, orta, sultaniye okulları ile yüksekokullardır. Yine Osmanlı Devleti her vilayette özel eğitim konseyleri kurdu. Suriye vilayetindeki eğitim

¹⁸ el-Makdîsî, Şehâbüddîn, *er-Revzateyîn fi ahbâri'd-devleteyni'n-nûriyye ve's-salâhiyye*, thk: İbrahim Şemseddin, Dâru'l-Kutubil-ilmiyye, Beyrut 2002, I, 185; İbn-i Hallikân, Ebu'l 'Abbâs Şemsüddin Ahmed b.Muhammed. b. İbrahim b. Ebî Bekr, *Vefeyâtu'l-e'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, thk: İhsan 'Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut 1978, VI, 117; el-Karamânî, Ahmed b.Yusuf, *Ahbâru'd-duvel ve âsâru'l-uvel fi't-târîh*, thk: A. Hutait, F. Seyyid, 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1992, II, 467.

¹⁹ el-Makdîsî, *er-Revzateyîn fi ahbâri'd-devleteyn*, I, 311.

²⁰ İbnü'l-İmad, Şihâbüddin el'Hanbelî, *Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbâr men Zeheb*, thk: Abdulkadir el-Arnaut ve Mahmut el-Arnaut, Dâr İbn Kesir, Şam 2002, IV, 239.

²¹ Avvâd, Muhammed Abdülaziz, *el-İdâratu'l-'Usmâniyye fi vilâyeti Suriye, 1864- 1914*, Dâru'l-Maarif, Kahire, tsz, s. 252; el-Keyyâli, Sami, *el-Edebu'l 'Arabî*, Dâru'l-Maarif, Kahire, tsz, s. 9.

konseyi İstanbul'daki büyük eğitim konseyine tabi idi²².

Okulların sayısı da XIX. yüzyılın ortalarına kadar çok azdı. Sonradan aşamalı olarak artmaya başladı ve 1896 yılında devletin ve halkın inşa ettiği İslami okulların sayısı 291'e ulaştı. O okullarda da 10637 erkek, 1488 kız öğrenci okumaktaydı. Osmanlı'ya tabi olan Hıristiyanların kurdukları okul sayısı da 107'idi. Yabancı okulların sayısı 54 idi. Bu okulların 4'ü Şam vilayetinin merkezinde ortaokul, diğer 50'si vilayetin bölgelerindeki ilk ve rüştiye okulları idi²³.

1.3.2. Neşriyat

XIX. yüzyılın yarısından sonra Halep ve Şam gibi şehirler basım, yayın ve gazetecilik alanında parlamaya başladılar. Bu dönem, pek çok alanda yeni atılımlar ve birçok değişimler görüldü. Halep, Arap harfleri ile ilk Arap matbaasını gördü. Denildiği gibi Napolyon matbaası Arap ülkelerine giren ilk matbaa değildi. Bu beceri de XVIII. yüzyılda İstanbul Bab-ı Âli'deki Şeyhü'l-İslam'ın verdiği "matbaa Allah'ın bir lütfüdür" fetvası üzerine zor çabalardan sonra gerçekleşti. Oysaki önceden şeytan işi olarak görülürdü. Yine Halep'te Abdullah Zahir'in çabaları ile Halebi harf tarzı ile bilinen matbaayı Antakya patrikhanesi IV. Asnasyos kurdu²⁴. Sonradan 1733'te Şamda Hafniye matbaası tanındı. Böylece II. Abdülhamid döneminin sonuna kadar Şamda dört ve Halep'te de üç matbaa kurulmuş oldu²⁵.

Gazetecilik alanında da bazı gelişmeler yaşandı. Bu kapsamda Halep'te 1877 yılında yazarlığını Abdurrahman Kevakibi, Haşim Attar ve Mikail Sakkal'ın ortaklaşa çıkarttıkları "Furat" gazetesi, sonra da 1865'te "İtidal" gazetesi yayımlandı. Şam da ise sırası ile 1865 yılında resmi "Suriye", 1878 yılında yazarlığını Ahmet İzzet Abid'in yaptığı "Dimeşk", 1886 yılında yazarlığını Selim ve Hanna Anjori'nin yaptığı "Miratül-ahlak", 1897 yılında yazarlığını Muhammed Kürt Ali'nin yaptığı "Şam" gazeteleri yayınlandı²⁶. Bunların yanı sıra toplumun durumunu ve sorunlarını çözmeye çalışan bir dizi dergiler de yayımlanıyordu. Öne çıkan bu tür dergilerden bazıları sırası ile

²² Avvâd, el-İdâretü'l-'Usmaniyye 1864- 1914, s.254-257; Kürd Ali. Muhammed, *Halü Bilâdiş-Şam fi Evâilî'l Karnir-rab'i 'aşar el'Hicri*, haz: Muhammed. Şerif, Dâr İbn Kesir, Şam 2008, s.201.

²³ Avvâd, *el-İdâretü'l-'Usmaniyye*, s.269; Kürd Ali, *Hâlu bilâdiş-Şam*, s.164-165-193-197; Muhammed, Ahmed, *el-Hayatu's-sekâfiyye fi Dimâşk fi'l-'asri'l-'Usmani (1876- 1918)*, Şam Üniversitesi Dergisi 2011, S: 1-2, XXVII, 313- 316.

²⁴ Şeyho, Levis, *el-Adâbu'l-'Arabiyye fi'l-karni't-tâsi'a 'aşar*, el-Ebâ'i'l-Yasüiyyîn Matbaası, Beyrut 1910, I, 10.

²⁵ Ridâvi, Muhammed. Rûmiyye, V, Ali Ebu Zeyid, Zübâri, F. *el-Haraketü'l-edebiyeye fi bilâdi's-Şam*, thk. Abdu'n-Nebi İsteyf, isdârâtu'l-emâne'l-'âmme li-ihfâliyyeti-Dimeşk 'âsımetus-sekâfe'l-'Arabiyye, 2008, II, 632- 633.

²⁶ Ridâvi, v dğr. *el-Haraketü'l-edebiyeye*, II, 632-634.

şunlardır:

el-Muktabes: 1906 yılında Osmanlı Anayasası'nın ilanından sonra Muhammed Kürt Ali tarafından çıkartılmıştır, sonradan Şam'a taşındı. Suriye' de adı öne çıkan dergilerden sayılır²⁷.

el-Mizan: Haftalık olan bu dergiyi 1925 yılında gazeteci yazar Ahmet Şakir Kermi kurdu. Yapısı edebi olan bu dergi şiir, makale, lügat ve eleştiri gibi konuları içerirdi²⁸.

el-Ârus: 1910 yılında edebiyatçı Mary Acami tarafından yayınlanan bu dergi kadınların sorunları ve davalarını önemseyen ilk kadın dergisidir²⁹.

Mecma'u'l-luğatil-'arabiyye Dergisi: Suriye ve Arap ülkeleri tarihinde tek akademik dergidir. Arapça ve Arap edebiyatına, köklü kültürüne hizmet amacı ile araştırmalar yayınlayan bu dergi 1921 Şam da Mecma'u'l-luğatil-'arabiyye kurulduktan sonra ortaya çıktı.

er-Râbita el-Edebiyye: 1921 yılında Şam da yayımlandı. Şair Cemil Mardam Bey, kurulan ilk edebi gurubun başkanlığını yapmakla birlikte “*er-Râbitatu'l-edebiyye*” derneğinin de sözcüsü idi. Bu derginin sayfalarında Şam da ki “*er-Râbitatu'l-edebiyye*” ile Newyork'daki “*Errabitatu'l-kalemiyye*” dergileri birleştiler ve tek çatı altında Arapça ve Arap edebiyatına kazanımlar sağlamaya çalıştılar³⁰.

el-Hadis: Yaklaşık 30 yıl süren ve Şam'ın bütün bölgelerinde edebi faaliyetleri diriltmeyi başaran bu dergiyi 1927 yılında Halep'te edebiyatçı Sami el-Keyyali çıkarmıştır.

ed-Dad: Gurbetçi toplumun arasında geniş bir şekilde yayılan, sosyal ve edebi bir tarzı olan bu dergiyi 1931 yılında Halep'te Yusuf Şelhat kurdu, yazarlığını da Şair Abdullah Yorki Hallak üstlendi.

es-Sekafe: Yeni Arap edebiyatının şahaneliğine özen gösterdiği gibi eski Arap edebiyatının güzelliğine de özen gösteren ve canlı Arap kültürünün gerçek aynası olan bu dergiyi Suriye milli marşının yazarı Halil Mardem Bey çıkardı³¹.

1.3.3. Bilim ve Edebiyat Kurumları

Suriye'nin değişik şehirlerinde, edebi, kültürel ve sosyal alanlarda faaliyet

²⁷ Kürd Ali, *Halü Bilâdiş-Şam*, s.167.

²⁸ el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabî*, s.28-29.

²⁹ Ridâvi, v dğr, *el-Haraketu'l-edebiyye*, II, 637.

³⁰ Ridâvi, v dğr, *el-Haraketu'l-edebiyye*, II, 638.

³¹ el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabî*, s.28.

göstermeye yönelik çeşitli amaçları olan derneklerin kurulması için çabalar vardı. Bu derneklerin genel ve görünen hedefleri yeni nesli eğitmek, sanatları yüceltmek, Arap dilini ve edebiyatını yaşatmak ve ilimleri yaymaktı. Ancak asıl amaçları farklı olan bu dernekler umumiyetle yabancı ajanlar için çalışmaktaydılar. İlk başta bu dernekler Amerikan yayınlarının çabaları ile 1847'de Beyrut'ta "el-Cemiyetu's-Suriyye"nin kurulması ile kalkınır ve yine 1868'de Beyrut'ta "el-Cemiyetu'l-ilmiyetu's-Suriyye"nin kurulması ile de faaliyetlerine resmi olarak başlar. Bunların etkisiyle de "Zerül-âdâb" ve "Rabitatu'l-mehebbe" dernekleri doğar ve "Rabitatu'l-mehebbe" derneğinden de 1878 de "Zahiriye" kütüphane'si kurulmuştur. Yine 1873'de el-Ezher üniversitesine gelen Suriyeli öğrenciler "Revaku'ş-Şam" derneğini kurarlar. Bu derneklerin birçoğu 1870'lerde Şam valisi olan Mithat Paşa döneminde ortaya çıkmıştır³².

Yukarıda bahsedilen derneklerin yanı sıra 1908 yılında temel yasalar çıkarıldıktan sonra kurulan ve genel anlamda da gizlice yabancı ve batılı güçlerin çıkarları için çalışan gizli dernekler de vardır. Bunların en önemlileri ise üç tanedir: Birincisi Selim Cezairi, Aziz Ali, Nuri Sait gibi Arap generallerinin kurdukları "el-Ahit" derneğidir. İkincisi ise başta Abdülkerim Halil olmak üzere İstanbul'daki yükseköğretim öğrencilerinin kurduklarıdır. Üçüncüsünü ise İngiliz hayranlığı ile bilinen, dünya savaşında da büyük aktiflik gösteren Abdülgani el-Üreysi kurmuştur. Cemal Paşa, bu derneklerin bazı başkanlarını idam etmiştir³³. Bu dönemde sosyal ve kültürel etkinliklerden biri de Maryana Marraş'ın 1849-1919 yıllarında Halep'te kurduğu kadın edebiyat salonları idi. Bu salonlar o dönemde kurulan ilk kadın kültür merkezleri idi³⁴.

1.3.4. Edebiyatçılar ve Düşünürler

XIX. yüzyılda Şam bölgesinde Fransız İhtilanin de tesiriyle milliyetçi görüşler, bu görüşlerin paralelinde de Batıdan gelen her akım ve yeniliğe rağbet gösterme, buna mukabil köklü geçmişten ve tarihten gelenden giderek uzaklaşmamerkezli fikri ve edebi bir görüntüortaya çıkmaya başlanmıştır. Bu dönemin şair ve düşünürleri geçmişlerini ve geçmişin edebi mirasını dömeminatıkları saymışlar; düşünmeksizin her yeniliğe, radikal slogana ve köksüz ama parlak dış görünüşe aldanarak batıdan gelen zehirli düşüncelerden etkilenmişlerdir.

³² el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabî*, s.9; Ridâvi, v dğr, *el-Haraketu'l-edebiyeye*, II, 639.

³³ el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabî*, s.9.

³⁴ Kürd Ali, *Hâlu bilâdi'ş-Şâm*, s.25; Ridâvi, v dğr. *el-Haraketu'l-edebiyeye*, II, 643.

XIX. yüzyılın en önemli şair ve düşünürlerinden bazıları şunlardır:

Abdurrahman Kevakibi (1854- 1902): “Tabâ’ü’l-istibdâd” ve “Ümmül-kura” kitaplarının yazarıdır. İlk defa sosyalizme davet eden kimsedir. Hilafetin Araplara ait olduğu görüşünü de ortaya atmıştır.

Edib İshak (1856- 1885): Görüş ve makalelerini “ed-Dürer” kitabında toplayan Edip İshak milliyetçi fikrinin önderlerinden olmasının yanı sıra şair, edebiyatçı ve gazeteci idi.

Abdülhamit Zehravi (1855- 1916): 6 Mayıs 1916 da Cemal Paşa tarafından idam edilen Abdülhamit Zehravi Paris de düzenlenen Arap konferansının başkanı idi.

Muhammed Kürt Ali (1876- 1953): “Şam” ve “Muktebes” gazetelerini çıkartan ve “Hutatu’ş-Şam” kitabının yazarının yanı sıra Muhammed Kürt Ali 1920 Şam’daki Mecma’u’l-luğatil-’arabiyyenun ilk başkanı idi.

Muhammed Furati (1880- 1953): Şiirlerinde batılı işgalcilere boyun eğen Arap liderlerine karşı cüretli ve sert olan Muhammed Furati modern Suriye şiirinin önderlerindendi.

Sâti Husari (1880- 1968): Türklerin Suriye’den çıkışından sonra kurulan Faysal hükümetinde “Milli Eğitim Bakanı” olan Sâti Husari Arap milliyetçiliğinin önderi ve milliyetçilik derslerini okul derslerine yayandır³⁵.

Muhammed Bizim (1884- 1955): Arap- İslam eğilimi ile bilinen ve Meyselun savaşından sonra Fransız işgaline karşı yakıcı şiirleri olan Muhammed Bizim modern Suriye şiirinin önderlerindendi.

Maria Acemi (1888- 1965): 1920’de kadın edebiyatı kulübünü kurdu, eğitimini de İrlanda ve Rus okullarında gören Maria Acemi bunun yanı sıra edebiyatçı ve gazeteci idi³⁶.

Halil Mardam Bey (1895- 1959): Şiirlerinden birisi bağımsızlıktan sonra Suriye’nin milli marşı oldu. 1942- 1952 yılları arasında milli eğitim bakanlığını yürüten Halil Mardam Bey bunların yanı sıra 1953 Şam’daki Mecma’u’l-luğatil-’arabiyye başkanı idi ve “Er’rabita’l-Edebiyye” derneğinin başkanı ve kurucularındandır.

Bedreddin Hamit (1899- 1961): Fransız işgal dönemini yaşayan, edebiyatçı ve şair olan Bedrettin Hamit’in 1946 yılında yayımlanan bin beyit Meyselun ile ilgili şiirsel hikâyesi vardır.

³⁵ Ridâvi, v dğr. *el-Haraketu’l-edebiyye*, II, 405- 421.

³⁶ Kürd Ali, *Hâlu bilâdi’ş-Şâm*, s.25.

Mustafa eş-Şahabi (1893- 1968): 1956 da Şam'daki Mecma'u'l-luğatil-'arabiyye başkanı ve 1951'de de Suriye'nin Mısır'daki ilk büyükelçisi olan Mustafa eş-Şehabi Arap milliyetçiliğini savunanlardandı. Kardeşi Arif Eş-Şehabi Cemal Paşa tarafından idam edilmiştir.

Nazır Zeytun (1896- 1967): Gurbetçi edebiyatçıların başında gelen Nazır Zeytun aynı zamanda da “el-Usbe'l-Endelüsiyye” edebiyat derneğinin kurucularındandır³⁷.

Nedim Muhammed (1907- 1994): Montpellier üniversitesi edebiyat bölümünden mezun olan, yurtiçi ve dışı konferanslara katılan Nedim Mohammedin “el-Um”, “Ferâşât ve Anâkib”, “Rifâkun yamdûn”, ve “Elvân” gibi yayımlanmış birçok şiir divanı bulunmaktadır³⁸.

Ömer Ebu Rişe (1908- 1990): Şamda ki Mecma'u'l-luğatil-'arabiyye üyesi olan Ömer Ebu Rişe eğitimini Şam, Bayrut, Londra ve Manchester üniversitelerinde gördü daha sonra ülkesinin Brezilya, Arjantin, Hindistan, Avusturya ve ABD büyükelçisi olarak görev aldı. Yayımlanmış şiir divanının yanı sıra “Semir Emis”, “Zukar”, “Mahkemetü'ş-Şuara” ve “et-Tufan- Azab” gibi eserleride bulunmaktadır³⁹.

Ömer el-Emiri (1918- 1992): Şam üniversitesi Hukuk fakültesinden mezun oldu, birçok Arap üniversitelerinde hocalık yaptı, daha sonra da Suudi Arabistan'a büyükelçi olarak atandı. Ürdün kraleyeti İslam medeniyeti araştırmalar ve Irak ilim kurulu üyeliğinin yanı sıra “Mea-Allah”, “Min vahyî Filistin”, “Fi rihâbi'l-Kuran” ve “Ezanü'l-fejri” gibi şiir divanı bulunmaktadır, bunlara ek olarakta “el-fikhu'l-hadâri”, “el-müctemau'l-İslami ve't-Teyyârâtü'l-Muasira” ve “Uruba ve İslam” gibi eserleri de bulunmaktadır⁴⁰.

Nizar Kabbâni (1923- 1998): Şam'daki el-Câmia's-Suriyye üniversitesi Hukuk fakültesinden mezun oldu daha sonra da ülkesinin Kahire büyükelçiliğinde çalışarak diplomatik mesleğe atanmış oldu. Bazıları yabancı dillere çevirilen yaklaşık otuz beş şiir koleksiyonu çıkardı. “Kâlet lia's-semrâu”, “Habibeti”, “Kitâbü'l-hub”, “Kâmûsü'l-âşîkîn”, “Tezevvectüki eyyetühel-hurriyye” ve “Menşürâtun fidâiyye ala cüdrâni Filistin” şiir divanlarının yanı sıra “Şuarai'l-ardi'l-muhtelle”, “el-Asâfiru lê tatlubu

³⁷ Ridâvi, v dğr. *el-Haraketu'l-edebiyye*, I, 679- 689.

³⁸ Cubûrî, Kamil Salman, *Mu'cemu'ş-Şu'arâi mine'l-'Asri'l-Câhliyyi hattâ seneti 2002*, Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2003, IV, 29.

³⁹ Cubûrî, *Mu'cemu'ş-Şu'arâ*, IV, 90; *Riyad Gazetesi*, 13 Haziran 2013, S:16425, Müessesetü'l-Yemâme, Suudi Arabistan.

⁴⁰ Cubûrî, *Mu'cemu'ş-Şu'arâ*, IV, 98.

têşîrete duhulin”, “Cümhuriyyetu Cununistan” ve “Kıssati meaş-şiiiri” gibi eserleri de bulunmaktadır⁴¹.

Süleyman el-İsa (1921- 2002): Antakya doğumlu olan Süleyman el-İsa eğitim ve edebiyat alanında dersler aldı, daha sonra da Şam daki Mecma’u’l-luğatil-’arabiyye üyesi oldu. Sosyalist görüşlü olan Süleyman el-İsa çocuk şiirleri ile ün kazanmıştır, “Rimâlün atşâ”, “Emvâcün bilâ şâtî”, “İbnül-eyhem” ve “Gennü ya etfâl” gibi şiir divanlarının yanı sıra kendi kaleminden ve yabancı dillerden çevirdiği hikâye koleksiyonu bulunmaktadır⁴².

⁴¹ Cubûrî, *Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ*, IV, 30-31; *Riyad Gazetesi*, 13 Haziran 2013, S:16425.

⁴² Cubûrî, *Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ*, II, 353- 354.

BÖLÜM II

XIX. YÜZYIL SURİYE ARAP ŞİİRİNDE TÜRKLER

Bu dönem şiiri toplumla ilgisi olmayan genellikle de özel kutlamalarda sunulan makam tarzı şiirlerdir. Durum böyle olunca karşımıza savundukları ilke ve davaları olmayan şairler ortaya çıkmıştır. Bu bölümde XIX. Suriye Arap şiirine genel bir bakıştan sonra şiirlerinde olumlu veya olumsuz Türklerden bahseden şairlere yer verilmiştir. O Arap şair ve edebiyatçılar her ne kadar kavmiyetçiliği muhafaza etseler de Türklerle ve Osmanlı halifesine olan bağlılıkları daha güçlüydü. Onların sahip olduğu dini duyarlılık onları devlete bağlı olmaya sevk etti. Zira onlar devlete bağlılıktan kopmayı dinden çıkmak ve birliklerinin dağılması olarak görüyorlardı. Kendi özü ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan aydın ve düşünürler Osmanlı devletinin birlik ve beraberliğinin korunması noktasında şiirleri aracılığı ile çağrıda bulundular. Çünkü onun korunması toprak, din ve iffetin korunması anlamına gelir. Bu şairlerin yanı sıra XIX. yüzyılda az da olsa Türklerle karşı kin ve nefret besleyen şairlerde bulunmaktadır. O şairlerin geçmiş ve eserlerinden özet sunduktan sonra Türkler ve Osmanlılarla ilgili şiirlerine yer verilmiştir. O şairler de Hasan Bîtar, Emin el-Cüdi, Mahmut Hamza, Muhammed Bereket Mursi, Mihail Sakkal, Cebrail Dellal, Maryana Marraş ve Mustafa Halki'dir.

2.1. XIX. Yüzyıl Suriye Arap Şiirine Genel Bakış

Suriye Arap şiiri, XIX. yüzyılda, daha çok çöküş dönemi şiirlerine benzeyen, genelde makam tarzının hâkim olduğu ve bazı törenlerde sunulan, toplumla hiçbir bağı bulunmayan, ufuksuz, sınırlı ve siyasi akımlardan uzak bir şiirdi. İçeriği ise bir taraftan özgürlük, devrim ve istibdatla yöneten padişaha karşı ayaklanmak gibi batıdan gelen çağdaş ve yeni fikirlerden oluşurken diğer yandan padişahın faziletlerini ve iyiliklerini öne çıkarma, sağlığı ve selâmeti için dua etme, arzu, ağıt, kutlama, sena ve övgü gibi konuları içermekteydi⁴³.

Bu dönem şairlerinin her biri, kültür çevrelerinin etkisiyle düşünce ve izledikleri metotlarda farklılıklar arz etmekteyseler de hemen hepsinin ortak özelliği çeşitli şekilleriyle reform yanlısı olmalarıydı. Onlardan bazılarına göre reform, geçmişlerin yol ve yöntemlerini izlemektir. Nitekim bu ümmeti ancak geçmişteki etken faktörler

⁴³ el-Keyyâli, *el-Edebu'l-'Arabî*, s.36.

düzeltebilecekti. Bazılarına göre ise reform, sistem ve yöntem bazında Avrupa medeniyetini izlemek ve o yolda kendileriyle yarışmaktı. Böylece o devirin geçmiş ve çağdaş dönem arasında salınan şairleri, reform çağrılarını beraberce yükseltmeye başladı. Dini kimliği temsil eden Muhammed Abdu'nun reform çağrıları, sosyalist düşünür ve edebiyatçı Abdurrahman Kevakibi'nin çağrıları ile buluştu. Daha sonra onlara Cebrail Dellal, Rızıkallah Hassûn ve Edip İshak gibi şair düşünür ve edebiyatçıların çağrıları da eklendi⁴⁴.

Bu asırda büyük oranla batı düşüncesinden etkilenen edebi ve fikri eğilimine karşı bazı şair ve düşünürlerle temsil edilen özüne ve kültürüne bağlı muhafazakâr bir eğilim de ortaya çıktı. Milli değerleri ve mirası korumaya davet eden bu eğilim aynı zamanda Arap ve İslam âlemini kasıp kavuran, asaletinden, değerlerinden koparan ve toplumu param parça eden batılı düşünce eğilimlerine karşı da halkı uyarma misyonu da üstlenmişti.⁴⁵

Başta şiir olmak üzere edebiyattaki bu fikri akım ve eğilimlere karşı olarak da Suriye'de önderleri şeyh Abdülgani en-Nablusi ve Ebu'l-Huda es-Sayyadi olan tasavvuf şiiri ve eserleri de ortaya çıkmıştı⁴⁶.

2.2. Şiirlerinde Türkleri Konu Edinen Şairler

XIX. yüzyıl şairlerinin önemli bir kısmı şiirlerinde çeşitli yönleriyle Türkler'den bahsetmişlerdir. Bu başlık altında söz konusu şairlerin kısaca hayatları ve öne çıkan şiirleri ele alınacaktır.

2.2.1. Hasan el-Bîtâr (1791- 1855)

Şam'da dünyaya gelen Bîtâr, Kuran-ı Kerim'i Fethullah Efendi'den, fihri ise Salih Zeccâc, Hasan Attar ve Abdullah Kürdi gibi âlimlerden öğrenmiştir. Otuz yaşındayken Şam'daki Dakkak camisinde imamlık ve müderrislik görevine başlar. Bir iftira sonucunda hâkim onu cezaevine gönderir. Halk olayı işitir işitmez ayaklanarak cezaevine yürür ve kendisini serbest bıraktırırlar. Bilahare âkim de Hasan Bîtâr'dan özür diler⁴⁷.

Bîtâr, 1263 hicri yılında sultan Abdülmecit'ten gelen özel bir kararname ile

⁴⁴ Ridâvi, v dğr. *el-Haraketu'l-edebye*, II, 651- 652.

⁴⁵ el-Keyyâli, *el-Edebu'l-'Arabî* s.35.

⁴⁶ el-Keyyâli, *el-Edebu'l-'Arabî*, s.35.

⁴⁷ Bîtâr, Abdurrazzak, *Hilyetu'l-beşer fi târihi'l- karni's-sâlise 'aşar* thk: Muhammed Behçet el-Bîtâr, Dâru Sadır, Beyrut 1993, I, 465.

İstanbul'a davet edilir. İstanbul'da bulunduğu zaman zarfında Şeyhü'l-İslam Ahmed Arif Hikmet Bey'e misafir olur. İkili, dil, fıkıh, hadis ve tefsir gibi çeşitli ilimlerde bilgi alışverişinde bulunurlar. Aynı şekilde Bîtâr, diğer adamlarıyla münazaralarda bulunur⁴⁸.

Yeniden Şam'a dönmesi için izin gelene kadar İstanbul'da kalan Bîtâr, Şam'a döndüğünde büyük bir topluluk tarafından karşılanır. Hicri 1267 yılında Hicaz'a gider. Hicaz'da da farklı âlimlerle birlikte ilmi istişarelerde bulunarak araştırmalar yapar. Başarılı ve verimli bir ilmi hayatın ardından hicri 1272 yılı ramazan ayında Hakk'ın rahmetine kavuşan Bîtâr, Şam'da ki Babullah mezarlığına defnedilir⁴⁹.

“Zahara's-Sürûr” Şiiri / ظَهْر السُّرُور

ظَهَرَ السُّرُورُ وَزَالَتْ الضَّرَا وَصَفَا الزَّمَانُ وَنَجْمُهُ الْعَلِيَاءُ

Yüce yıldızın görünmesi ile mutluluk ve aydınlık geldi, çile ve zorluklar yok oldu.

وَتَرْتَمَتْ أَطْيَارُ رَوْضَاتِ الْهِنَاءِ بِدَوَامِشٍ⁵⁰ عَزْرٍ لَمْ يُشْبِهِه فَنَاءُ

Huzur bahçelerinin kuşları görülmemiş bir gürültüyle ötüştü.

وَتَرَأَقَصَتْ أَغْصَانُ هَاتِيكَ الرُّبَا حَيْثُ الْمَغَارِسُ أَرْضُهَا الْفَيْحَاءُ⁵¹

Verimli toprakların bahçelerindeki ağaçların dalları dans edercesine sallandı.

وَتَدَأَّتْ الزَّهْنُ الْكَوَاكِبِ فَرْحَةً وَبَدَأَ الْهِنَاءُ وَلَمْ يُصِبْهُ عَنَاءُ

Hiç çile çekmemiş huzura sevinen çiçekler sevinçten yıldızlara sarıldılar.

وَالنَّاسُ طَرَأَ قَدْ تَزَايَدَ بِشُرِّهِمْ وَعَلَا الْجَمِيعُ بِشَارَةَ حَسْنَاءُ

Halkın eğlenceden mutluluğu artarken aralarından bir güzel müjde yükseldi.

وَعَلَى الرَّؤُوسِ مَشَوْا بِأَفْخَرِ خُتَاةٍ يَا حَبِذَا تَلَكِ الْخُطَا الْحَسْنَاءُ

Halkın başucundan en değerli elbiselerle yürüdüler, ah ne heyecanlı yürüyüştü.

وَتَرَى النُّجُومَ مِنَ الْبُحُورِ تَصَاعَدَتْ فَكَأَنَّهَا لِلنَّاظِرِينَ سَمَاءُ

İzleyenlere sanki denizlerden gökyüzüne yükselen yıldızlar gibi göründüler.

نَعَمَاتٌ أَنْسِ بِالْتَهَانِي أَقْبَلَتْ بِتَرْتُمِ تَسْمُو بِهِ الْأَرْجَاءُ

Dört bir yana yayılan mutluluk nağmeleri ile kutlamalar başladı.

يَا بَهْجَةً لِلْعَالَمِينَ بِأَسْرِهِمْ حَيْثُ الْأَمَاكِينُ زَانَهَا النَّجْبَاءُ

Ne mutlu şu halka ki bu mekânlarda onlar gibi necip insanları ağırladılar.

بِكَوَاكِبٍ مِنْهَا لِلْخِيَامِ تَزَيَّنَتْ بِشُمُوسِ أَفْلَاكِ هُمْ الْوَزَرَاءُ

⁴⁸ Bîtâr, *Hilyetu'l-beşer*, I, 467; Zirikî, Hayreddin, *el-E'lâm*, Dârü'l-'ilm li'l-melâyîn, Beyrut 2002, II, 178.

⁴⁹ Bîtâr, *Hilyetu'l-beşer*, I, 469.

⁵⁰ دوامش: Heyecan ve gürlemek anlamına gelmektedir. İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed. b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut. 2013, IV, 391.

⁵¹ الفَيْحَاءُ: İfadesi, geniş ve verimli bahçe anlamındadır. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 326.

Kurulan çadırlar yıldızlarla süslenirken içerisindeki bakan ve kurmaylar güneş gibi göründüler.

وكذا الموالى للرحاب تواردوا والبشر فيهم قد علاه هناء

Mutluluğun yüzlerinde okunduğu mevalilerde kutlama alanına akın ettiler.

لما أنال الله بُغْيَنَا بـدا ملك الندى وعليه راق بهاء

Yüce Allah bizi muradımıza erdirdikten sonra cömertlik padişahı şahane bir şekilde göründü.

فأراح أرواح الأنام ببشره وتروحت من نشره الأرجاء

Padişah cömertliği ile insanların kalplerini ferahlattığı gibi görünüşü ile de çevresini ferahlattı.

عبدالمجيد ولم يزل مُتمجداً بين البرايا سيفه الإمضاء

Abdülmecit hala adın gibi halk arasında parlayan kılıcınla şanlısın.

جمع الجموع ليُشرفوا بجنايه وحضور سنة من هداه سناء

Sünnet-i seniyyeyi yüceltmek ve huzurunu onurlandırmak için halkı topladın.

فأدام عزهما بمجد أبيهما وكساهما حلالاً لهن بهاء

Yüce Allah iki çocuğu babalarının şanında ve zarafet içerisinde büyütsün.

وأدام سعدكما لهم طول المدى وأدامهم مادامت الزهراء

Dünya devam ettiği sürece de huzur, saadet ve mutlulukları devam etsin⁵².

Hasan el-Bîtar, salih ve güvenilir âlimlerden biridir. O ilmini veya şiirini dünyevi çıkarlar için sunmaz. Bu şiirinde de Osmanlı Padişahı Abdülmecid Han'ı samimi duygular, imajlar ve güzel benzetimler ile karşılık beklemezsizin övmektedir. Osmanlı padişah Abdülmecid Han'ın çocukları Murat ve Abdülhamid'in sünnet törenleri için kutlama sahneleri kurulduğunda Bîtar bu olayın tarihi bir gün olduğu gerekçesiyle padişahı kutlamak için bir şiir söyler. Bu övgü ve heyecan dolu güzel söz ve şiirlerin onuruna Osmanlı padişahı Abdülmecid Han bir ödül olarak Hasan Bîtar'a ikramda bulunarak ona aylık maaş bağlar, o da ömrün sonuna vardık diyerek para ödülünü iade eder⁵³.

Bîtar, Padişahı yüceltmek ve onurlandırmak için onu bazen suyun yüzünde parlayan yıldızlara:

فكانها للناظرين سماء

وترى النجوم من البحور تصاعدت

⁵² Bîtar, *Hilyetu 'l-beşer*, I, 469.

Bazen de Padişahı güneşe çevresindeki kurmay ve muhafızları da gezegenlere ve yıldızlara benzetmektedir:

بِكِوَاكِبٍ مِنْهَا لِلخِيَامِ تَزَيَّنَتْ بِشُمُوسِ أَفْلَاكِ هُمْ السُّورَاءُ

ifadesinde *teşbih-i belîğ* bulunmaktadır. Şair, dans etmek insanoglununun bir özelliği iken, bu özelliği ağaç dallarına dayandırmaktadır⁵⁴.

الخطا الحسناء tabiri *teşbih* içermektedir. Burada Bîtâr, adımları göz kamaştıran güzellere benzetmektedir⁵⁵.

2.2.2. Emin el-Cüнди (1808- 1864)

Din âlimi ve edebiyatçı olan el-Cüнди, M'aarratun'nu'mân şehrinde doğar. İlim ve sanat eğilimi olan el-Cüнди, baba ocağında yetiştikten sonra eğitimini Humus şehrinde görür. Sonra da kendi şehrine yargı görevini üstlenmek için döner. Burada sıkıntılı bir görev icra eder. Daha sonra Mısır'a hicret eder ve orada birçok âlim ve edebiyatçıyla görüşür. 1840 yılında siyasi şartların zorlaması ve Şam valisinin isteği üzerine babasıyla birlikte Şam'a döner. Babası vefat ettikten sonra da M'aarratun'nu'mân müftüsü olur. Osmanlı ordusunda mareşal olan Mehmet Emin Paşa'dan mektup alınca tekrar Şam'a gider ve mareşalin vefatına kadar orada onuru ile görevinin başında kalır. 1852'de Mehmet Emin Paşa'dan görevi devir alan Abdülkerim Paşa ile kısa süre çalışır. Abdülkerim Paşa azledildikten sonra onunla beraber Erzincan'daki ordu merkezinde özel işler kurulu kâtipliğini yapar. Orada dört ay kaldıktan sonra izin alarak Trabzon'a, oradan da İstanbul'a, birkaç ay sonra da Şam'a döner. Aynı yıl içerisinde Lübnan Dağı ve Şam'da Hıristiyan olayları meydana gelir. Devlet de olayları yatıştırmak için dış ilişkilerden sorumlu olan Fuad Paşa'yı görevlendirir. Fuad Paşa, Emin el-Cüнди'den yardımcı olmasını ister ve 1864'te kendisini Şam müftülüğüne getirir. Fuad Paşa azledilene kadar görevine devam eder ve daha sonra devlet-i aliyye tarafından istişare kuruluna seçilir. 1864 yılında vefat eden Emin el-Cüнди, Şam'daki Mercu'd-Dahdah mezarlığına defnedilir⁵⁶.

⁵⁴ Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul 2004, s.121.

Bulut, Ali, *Belâgat (Meânî- Beyân- Bedî)*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s.203.

⁵⁵ el-Kazvîni, Celâlüddin b.Ömer el-Hatib, *el-İdâh fi 'Ulûmil-Belâga*, el-Mektebe'l-Asriyye, Beyrut 2009, s.209; Alp, Musa v.dğr, *Ulûmu'l-belağa (Meânî-Beyân-Bedî)*, Bizim Büro Matbaası, Ankara 2017, s.4.

⁵⁶ Bîtâr, *Hilyetu'l-beşer*, I, 352- 353; Ziriklî, *el- E'lâm*, II, 16; Êlu'l-Cundî, Ethem, *E'lâmu'l-edeb ve'l-fen*, Matba'atu'l-İttihâd, Şam 1958, I, 31; Yusuf İlyas Sarkis, *Mucemu'l-metbuâti'l-'Arabiyye ve'l-mu'arreb*, Mektebetu's-Sakâfe'd-Dîniyye, Kahire (tsz), I, 360.

“Heceme’s-Sürûr” / هَجَمَ السُّرُورُ / Mutluluk Sardı.

هَجَمَ السُّرُورُ عَلَى الْأَنَامِ مُبْتَمِلًا وَالنَّصْرُ جَاءَ مُكْبِرًا وَمُهْلًا

La ilahe ilah Allah ve tekbirler eşliğinde zaferin gelmesi ile halkı huzur ve mutluluk sardı.

ضَجَّكَتْ تُغُورُ الْمُسْلِمِينَ وَطَالَمَا بَكَتْ الْعُيُونُ دَمًّا عَيْبًا⁵⁷ مُشَكَّلًا

İslam coğrafyasında gözler boş yere kan ağlarken Müslümanların sınırları rahatlamaya başladı.

وَاللَّهُ أَيَّدَ دِينَهُ بِخَلِيفَةٍ نَشَرَ الْمَرَاجِمَ فِي الْبَسِيطِ عَلَى الْمَلَا

Yüce Allah dinini insanlara şefkatli ve merhametli bir halife göndererek destekledi.

مِنْ آلِ عُثْمَانَ الْأَكَارِمِ مَنْ بَنُوا فِي الْمَجْدِ بَيْتًا لَا يَزَالُ مُؤْتَلًا⁵⁸

O halife ki şanı ve şöhreti ile izleri hala devam eden Osmanlı soyundandır.

قَوْمٌ بِهِ قَامَتْ دَعَائِمُ دِينِنَا وَلَجِيشِهِمْ فُتِحَ الْبِلَادُ مُسَهَّلًا

Osmanlılarla dinimizin temelleri şahlanırken, ordusu ile de ülkelerimiz fetih edildi.

وَالْأَرْضُ مِيرَاثٌ لَهُمْ مِنْ رَبِّهَا نَصَّ عَلَيْهِمْ فِي الْكِتَابِ تَأْوُلًا

Bu topraklar kuran ayetlerinin inceliklerine baktığımızda yüce Allah’tan onlara miras edildiğini belirtmektedir.

قَامُوا بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ حَسْبَمَا يَرْضَى الْمُهَيِّمِينَ مُجْمَلًا وَمُقَصَّلًا

Hilafetin yükünü her yönü ile yüce Allah’ı razı edercesine yüklediler.

فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَدْ حَصَّنَا بِخَلِيفَةٍ مِنْهُمْ بِهِ الْكَرْبُ أَنْجَالِي

Yüce Allah’a hamd olsun ki bizleri karanlıktan aydınlığa taşıyan bir halifeyi bize bağışladı.

وَهُوَ الْإِمَامُ الْمَاجِدُ الشَّهْمُ الَّذِي فَاقَ الْمُلُوكَ مَهَابَةً وَتَفَضُّلًا

O ki haysiyeti, centilmenliği ve heybeti ile diğer kralların üzerine geçti.

عَبْدَ الْمَجِيدِ بِمَجْدِهِ شَهِدَتْ لَنَا أَعْمَالُهُ لَأَزَالَ بَدْرًا أَكْمَلًا

Abdülmecit han şanı ve icraatları ile bir dolunay gibi karanlık gecelerimizi aydınlatmaktadır.

يَا رَبِّ بِالذَّاتِ الْعَلِيَّةِ ثُمَّ بِالْمُخْدِ تَارَ أَفْضَلُ مَنْ دَعَا وَتَوَسَّلَا

Ya Rab yüce zatın ve en yüce kulun ve elçin Muhammed Mustafa’nın hürmetine

أَيْدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَجِزْبَهُ وَأَدِمْ لَكَ مِنْهُ السَّعَادَةَ وَالْعُلَا

⁵⁷ عيب: Sebebsiz yere kesilen hayvan. İbn Manzûr, *Lisânu'l- ‘Arab*, IV, 763.

⁵⁸ مؤتل: Kelimesi köklü ve dâim anlamına gelmektedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l- ‘Arab*, VI, 127.

Müminlenri emiri ve yandaşlarına destek ver, mutluluk ve yüceliklerini daim kıl.

وَأَنْصُرُهُ نَصْرًا يَا قَدِيرُ مُؤَزَّرًا وَاجْعَلْ لَهُ فُتْحَ الْبِلَادِ مُسَهَّلًا

Ey kudret sahibi Allah'ım o'nu kuvvetlendirecek bir yardımla muzaffer ve ülkelerin fethi içinde onu müyesser kıl.

وَأَطِّلْ بَقَاةَ مَدَى الزَّمَانِ وَغَمْرَهُ لِنَرَى مَنَارَ الدِّينِ مُرْتَفِعًا غَلَا

Ömür ve devrini uzat ki onunla yüce dinin şahlanışını görelim.⁵⁹

Âlim, edebiyatçı ve sosyal reformcu olan Emin el-Cüнди gazel ve övgü tarzları gibi birçok şiiri bulunmaktadır. Bu şiirde de el-Cüнди genel olarak Türkleri özellikle de II. Sultan Abdülmecit'i övmektedir. Arap ve İslam dünyası Türklerin bu bölgeye gelmeleri ile birlikte huzur ve güven bulduklarını dile getirmektedir. Suriye halkı 1855'de vergi, zulüm ve bazı yaptırımlardan dolayı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa liderliğindeki Mısır ordusundan çok çekti. Bunun üzerine Osmanlı padişahı Abdülmecid Han gerek güç kullanarak gerekse uluslararası anlaşmalar yaparak Mısır ordusunu Suriye ve kıyılarından uzaklaştırdı. Bu olayı sevinçle karşılayan Emin el-Cüнди Türkleri ve Sultan Abdülmecid Han'ı öven bu şiiri dile getirmiştir. Şiirinde edebi sanatları kullanan şair Müslüman ülkelerini bazen üzüntü, mutsuzluk ve sefaletten ağlariken sonra sevinç ve mutluluktan gülen ve gülümseyen insana benzetmektedir:

ضَحِكْتُ تُغَوِّرُ الْمُسْلِمِينَ وَطَالَمَا بَكَتِ الْعُيُونُ دَمًا عَيْبَاتًا مُشَكَّلًا

Daha sonraşair Kuran ayetleri ve hadislerle dayanarak Türklerin bu bölgenin gerçek mirasçıları olduklarını ve kıyamete kadar da adaletle idare edeceklerini dile getirmektedir. Bunları dile getirirken de mecaz çeşitlerinden olan *iyma'yı* kullanmaktadır.

وَالْأَرْضُ مِيرَاثٌ لَهُمْ مِنْ رَبِّهَا نَصَّ عَلَيْهِمْ فِي الْكِتَابِ تَسْوُلًا

Şiirin sonlarında şair belâgat ilminde dua anlamı içeren *Nida* formülü ile şiirini sonlandırmaktadır: وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ السَّعَادَةُ، أَيُّدِ الْأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، يَارَبِّ بِالذَّاتِ الْعَلِيَّةِ

هُجَمَ السَّرُورُ: Burada *istiâre* bulunmaktadır. Nitekim şair saldırıyı mutluluğa dayandırmaktadır. Saldırı ise canlıların özelliklerindedir⁶⁰.

Bitâr, *Hilyetu'l-beşer*, I, 348-349; Êlu'l-Cundî, *A'lâmu'l-edeb ve'l-fen*, I, 33.⁵⁹

⁶⁰ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.30; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.274; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.109,

والنَّصْرُ جَاءَ مُكْتَبَرًا أَوْ مُهْمَلًا: İlgisi masdarlık olan *akli mecazdır*. Şair tekbiri zafere dayandırdı o da zaferde bir aktör değildir ve gerçek aktör zaferi gerçekleştireni düşürerek tekbiri masdar olan zafere dayandırmaktadır⁶¹.

بنوا في المجد بيتاً: Burada *istiâre mekniyye* bulunmaktadır. Gerçek bir ev inşa etmeyi hedeflemiyor, oysaki hedeflediği Osmanlı'nın yüce şanını tekrar yaşatmak ve yüceltmektir, böylece o şanlı imparatorluğu bir eve benzetmiş oldu⁶².

2.2.3. Mahmud Hamza (1820- 1887)

Şam'da dünyaya gelen Mahmut Hamza, on iki yaşına kadar baba ocağında okuma yazmayı öğrendi. Sonra ilim arzusuna düşen Hamza fıkıh, tefsir, hadis, kelim, usul, Arapça, mantık, beyan, miras, uruz ve hikmet gibi ilimleri tahsil etti. Gençlik çağında Büzüriyye, Sinaniyye ve el-Babul-kübra mahkemelerine vekil olarak atandı. Babası vefat ettikten sonra Şam eyalet meclisi üyesi olan Hamza daha sonra da 1848'de Şam eyaleti vakıflar müdürlüğüne atandı⁶³.

Mahmut Hamza, 1863 yılında Şam müftülüğüne atanmış, daha sonra buna yüce vilayetin maarif müdürlüğü eklenmiştir. Burada, İstanbul ve İzmir beylerinden değişik seviyelerde birçok rütbe ve Mecidiye nişanı elde etmiştir. Yine kendisine üçüncü dereceden Osmanlı nişanı verilmiştir. Normal şartlar altında İstanbul dışından olanlara verilmeyen bu rütbe ve nişanların Mahmut Hamza'ya verilmiş olması, onun makam ve değerinin ne kadar üstün olduğunu göstermektedir⁶⁴.

Çeşitli konularda kitap ve eser yazan Mahmut Hamza becerikli bir yazar ve âlimdir. Onun eserleri arasında şunlar bulunmaktadır: “Düreru'l-esrâr” tefsiri; dil alanında “Delilu'l-kumel ile'l-kemalil-mühmele” kitabı, “Garâibu'l-fetava” manzumesi, dört cilt halinde “el-Fetave'l-Mahmudiyye” adlı eserleri bulunan İmam Muhammed “el-Camiu's-sagir” eserini üç bin beyitle manzum halinde yazmıştır. Yine Molla Hüsrev'in “Mirkatu'l-usul” eserini düzenleyerek şerhetmiştir. Bunların yanı sıra kendi eserleri olan “Ennurullamii fi usûlu'l-camii”, “el-Kevâidu'l fikihiyye”, “et-Tarikatu'l vâdiha ile'l-beyyineti'r-râciha”, “et-Tefavud fit-Tenakud” ve yine Hidâye sahibinin kavramları altında “Tenbihu'l Havâs” adlı risalesinin yanı sıra “Camiu'l-esanid” ve “el-Ehâdis

Bulut, *Belâgat*, s.236.

⁶¹ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.16; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.36; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.101, Bulut, *Belâgat*, s.222.

⁶² el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.302; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.111, Bulut, *Belâgat*, s.239.

⁶³ Bitâr, *Hilyetu'l-beşer*, III /1467-1468.

⁶⁴ Bitâr, *Hilyetu'l-beşer*, III, 1469.

mutevâtıra” adlı risleleri ve basılmış şiir divanı bulunmaktadır⁶⁵.

Ölmeden dört yıl önce bazı ilim dalları üzerinde yoğunlaşmak ve bazı konuları araştırmak için evine kapanır. Vefat edene kadar da bu durumu devam eder. 9 Muharrem 1887/1305 yılında vefat eden Mahmud Hamza Şam’da ed-Dahdah mezarlığına defnedilir⁶⁶.

“İşrâkatu Hümâmin” / إشراقه همام / Cesurun Doğuşu Şiiri.

أَشْرَقَتْ بِالْعَدْلِ أَنْوَارُ الشَّامِ مُذْ فَوَّادُ الْمَلِكِ وَالْأَهَا نِظَامِ

Osmanlı düzeni ve adaleti geldiğinden beri Şam diyarına nurlar doğdu.

أَشْرَقَتْ مِنْ بَعْدِ مَا قَدْ أَظْلَمَتْ بُرْهَةٌ لَا يَنْجِلِي عَنْهَا ظَلَامِ

Şam diyarı kısa bir karanlık devrinden sonra sonu gelmeyecek bir aydınlığa kavuştu.

مُدَّةٌ يَسْتَوِي بِهَا قَوْمٌ عَلَى مَعْتَصِرِ الذِّمَّةِ ظُلْمًا وَاخْتِرَاكًا

O sürede zalimler zulüm ve işkence yaparak halkı soyup mallarına el koydular.

وَاسْتَقَامَ الْبَغْيُ فِينَا سَبْعَةً يَا لَهَا مِنْ سَبْعَةِ سُودٍ قَتَامِ

Zorbalık bizim diyarda yaklaşık yedi yıl sürdü, ama ne karanlık bir süre.

لَا أزالَ اللهُ عَن مَمْلَكَةٍ ظَلَّ سُلْطَانٍ وَلَا حَدَّ الحُسَامِ

Yüce Allah hiçbir diyardan padişah gölgesini ne de kılıç ağzını eksik etmesin.

كَمْ جَزَعْنَا عُصَصًا فِي شَامِنَا مُذْ خَلَّتْ عَن حَاكِمٍ يَرَعَى ذِمَامِ

Şam halkı olarak hak ve hukukları gözeten padişah görene kadar ne çileler çekti.

فَانْتَضَى لِلْحَقِّ سَيْفًا قَسُورًا⁶⁷ عَادِلٌ مَوْلَى غَيُورٍ ذُو اهْتِمَامِ

Göreve kılıç sallamada usta, âdil, zade, gayretli ve işine önem veren yüklendi.

مُلْكُ عُثْمَانَ بِهِ مُفْتَخِرٌ بَلْ مُلُوكُ الْأَرْضِ مِنْ سَامٍ وَحَامِ

Sam ve Ham devrinden günümüze kadar gelen padişahlar Osmanlı imparatoru ile iftihar etmeliler.

أَنْصَفَ الْمَظْلُومَ مِنْ ظَالِمِهِ وَيَلَكُمْ مِنْ غَدْرِكُمْ أَهْلُ الشَّامِ

Ey Şam halkı mazlumu zalimin zulmünden kurtaran Osmanlı ya nasıl da hainlik yaparsınız? Yazıklar olsun size!

يَا أَهْيَلِ الشَّامِ مَاذَا غَرَّكُمْ إِذْ غَدَرْتُمْ مِلَّةً حَازُوا زِمَامِ

Ey Şam halkı ümmetin liderliğini üstlenen millete niye aldandınız da onlara kalleşlik yaptınız.

وَيُحَكِّمُ مَا خِفْتُمْ سُلْطَانَكُمْ إِنَّ مَوْلَاكُمْ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامِ

⁶⁵ Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, s.185; Timur, Ahmed, *E'lâm 'ül-fikri'l-İslami fi'l-'asri'l-hadis*, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, Kahire 1993, s.248-250.

⁶⁶ Bitâr, *Hilyetu'l-beşer*, III, 1472.

⁶⁷ قَسُور : Becerikli okçu, cesur aslan, İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III, 666.

Yazıklar olsun size, padişahınızın ve Mevla'nızın güçlü, intikam alıcı olduğundan korkmadınız mı?

خَنُّمُ قَوْلَ الرَّسُولِ الْمُصْطَفَى فِي حَدِيثٍ صَحَّ مِنْ أَحْلَى الْكَلَامِ

Peygamber Efendimizin sahih hadisine, en güzel sözüne hıyanet ettiniz.

أَيَّدَ اللَّهُ عَلَى إِقْلِيمِكُمْ ذَا الْمُشِيرِ النَّاطِرُ السَّامِي الْمَقَامِ

Yüce Allah yurdunuzu, ona yüce, saygın idareci ve müşavir göndererek destekledi.

إِذْ قَوَامُ الدِّينِ وَالدُّنْيَا مَعًا بَانْبِعَاثِ الرُّسُلِ أَوْ عَدْلُ لِإِمَامِ

Çünkü din ve Dünya'nın kıvamı Peygamberlerin gönderilmesi ile veya hâkimin adaleti ile meydana gelir.

بِئْسَ مِصْرٌ قَدْ خَلَّتْ مِنْ حَاكِمِ جُورُ سُلْطَانٍ وَلَا عَدْلُ عَوَامِ

Hâkimden yoksun olan bir memleket ne kötü memlektir, çünkü padişahın zulmü avamın adaletinden hayırlıdır⁶⁸.

Osmanlı'yı Öven bu şiirinde Mahmut Hamza, Osmanlı düzeni ve adaleti geldiğinden beri Suriye halkı huzur ve refah içinde yaşadıklarını dile getirmektedir. Ancak buna rağmen Arapların batılı güçlerin safında yer alıp Osmanlılara sırtlarını dönüp hainlik yapmalarına sitem etmektedir.

Şair doğuşu Şam'ın nurlarına isnad etmektedir. Bu da Osmanlı adaletinin ne kadar geniş kapsamlı olduğunu belirtmektedir. Şair "أشرق" kelimesini gerçek anlamı dışında kullanmıştır, "الإشراق" ışrak güneşin sıfatlarından ancak burada şairin Osmanlı İmparatorluğu'nun adaletinin ve egemenliğinin yeryüzünü sardığını dile getirmek istemesidir.

Burada *istiâre* bulunmaktadır⁷⁰. Öyleki şair kayayı kırmak için eritme kelimesini kullanmıştır, oysaki erimek karın özelliğindedir.

2.2.4. Muhammed Berakât Mursi

Siyer ve tercüme eserlerinde Mursi'nin İstanbul'da Humus şehrini temsil eden vekil olduğundan başka bir bilgiye rastlanmamaktadır. Araştırılan kaynaklar arasında sadece bir şiire rastlanmaktadır: Bu şiir, bize XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaygın olan övgü türü şiirleri anımsatmaktadır. Mursi, bu şiirinde sultan Abdülaziz'i o dönem şairlerinde olduğu gibi aşırı özellikler, basit dil, şaşırtıcı görüntü, uydurulmuş

⁶⁸ Bitâr, *Hilyetu'l-beşer*, III, 1470- 1471.

⁶⁹ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.43; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.131; Bulut, *Belâgat*, s.253.

⁷⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.274; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.109; Bulut, *Belâgat*, s.236.

duygularla ele almıştır⁷¹.

“Tevâli’u’s-Saad” / طَوَالِغُ السَّعْدِ / Sultanımız Abdülaziz’in Doğuşu. Şiiri

بَزَعَتْ شُمُوسٌ عَزِيزَنَا بِطَوَالِغِ السَّعْدِ
عَدِ الْمَقِيمِ بُزُوعُ نَجْمِ زَاهِرِ

Sultanımız Abdülaziz’in güneşi parlak ve sönmeyen bir yıldızın doğuşu gibi doğdu.

شِدْلُ الْمَلُوكِ ذَوِي الْمَهَابَةِ وَالْعُغْلَا
بَدْرُ الْهُدَى مُجْلِي الظَّلَامِ السَّائِرِ

Sultanımız Abdülaziz zindan gibi karanlığı aydınlatan bir ay gibi olduğu gibi yüce ve heybetli bir padişahında oğludur.

عَبْدَالْعَزِيزِ لَقَدْ تَوَلَّى الْمُلْكَ إِذِ
نُورٌ بَدَأَ بَحْرَ الْعُلُومِ الزَّاهِرِ

Sultanımız Abdülaziz tahta geçtiğinde ilim denizinde doğan bir nur gibi görüldü.

إِنَّ الْإِلَهَ لَفِي الْكِتَابِ لَقَدْ تَلَى
مِيرَاثَهُمْ لِلأَرْضِ أَمْرُ الْقَادِرِ

Yüce Allah Osmanlıların yeryüzünün mirasçıları olduklarına yüce kitabında da yer vermiştir.

فَاللَّهُ أَوْرَثَهُمْ لِمُلْكِهِ دَائِمِ
وَرَثُوا الْمَفَاجِرَ كَابِرًا عَنْ كَابِرِ

Yüce Allah necip bir soydan gelen Osmanlıları daim bir mülke varis kıldı.

شَرَّفَتْ بِهِ أَسْتَانَةَ الْعُلَايَا كَمَا
شَرَّفَتْ تِهَامَةَ⁷² بِالرَّسُولِ الطَّاهِرِ

Peygamber Efendimizin Medine’yi onurlandırdığı gibi Sultan Abdülaziz de yüce İstanbul’u onurlandırdı.

هُوَ لِلشَّرِيعَةِ أَخْذٌ بِيَمِينِهَا
فَأَنْصُرُهُ يَا رَبِّي بِنَصْرِ ظَافِرِ

Ya Rab Sultan Abdülaziz İslam dinini devletin anayasası kıldığı için ona yardım et ve onu muzaffer kıl.

بِمَمِّ جَمِي عَبْدِ الْعَزِيزِ فَإِنَّهُ
كَالْبَحْرِ يَقْذِفُ كُلَّ دَرٍّ فَآخِرِ

Sultan Abdülaziz’in sarayına yönel çünkü o cömertlikte deniz gibi her değerli şeyden dağıtıyor.

فَاقْصِدْ حِمَاهُ وَلَا تَكُنْ مُنْزِدًا
فَالْجُودُ فِي نَادِي الْهُمَامِ الطَّافِرِ

Sultan Abdülaziz’in sarayına tereddütsüz yönel çünkü cömertlik aktif ve muzaffer olan o padişahın çevresindedir.

فَهَذَاكَ تَبْلُغُ مَا تَرُومُ وَتَبْتَغِي
بِالْبَشْرِ تَلْقَاهُ كَرُوضٍ نَاضِرِ

Orada umduğunu ve arzuladığını bulursun, çünkü o seni yemyeşil bahçe gibi güler yüzle karşılar.

بُشْرَى لَنَا مِنْ أُمَّةٍ حُرَّتْنَا بِهِ
جَاهًا وَقَدْرًا مِنْ عِنَايَةِ فَاطِرِ

⁷¹ Bâbtîn, Abdülaziz Suud, *Mucemu’l-Bâbtîn li-şuârai’l-‘Arabiyye fi’l-karneyin et-tâsi’a ‘aşar ve’l-‘işrîn*, Muessetu câizetu Abdilaziz Su’ûd el-Bâbtîn li’l-ibdâ’iş-şî’ri, Kuveyt 2008, XVII, 14.

⁷² تِهَامَةَ: Mekke’de konaklayan kimse. İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VII, 66.

Yüce Allah'ın takdiri ve müjdesi ile bizleri şan ve şeref bulduğumuz bu ümmetten eyledi.

لو أنني وقَّيْتُ مَدْحَكَ حَقَّهُ ببديع ذُرِّ مُشْرِقٍ بِزواهِرِ

Yüce sultan sizi ne kadar yüce ve güzel sıfat ve özelliklerle övsem azdır.

ما جزتُ مِعْشَاراً لِعُشْرِ مَدَائِحِ لك يا إمامَ العَدْلِ بالتَّظَافُرِ

Ey adalet önderi ve simgesi muzaffer sultan yine de sizi övgüde hakkınızı vermiş olamam.

لا زالَ اللهُ دَوْلَةً مَجْدِكُمْ وَحَمَائِكُمْ أبداً دوماً مع صَفَاءِ الخَاطِرِ

Yüce Allah sizi ömür boyu, şanlı devletinizde ebediyete kadar kurusun ve devamlı kılsın.

فَبِعِزَّتِهِ إِقْبَالِنَا التَّارِيخَ جُلًّا رَتَّبَ المَعَالِي عَن إِلِهِ قَاصِدِ⁷³

Yüce Allah'ın kudreti ve sultanımızın şanı ile şanlı tarihimiz daha da şanlanacaktır.

Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen Mursi'nin 1861 yılında hayatta olduğunu ve Osmanlı döneminde Humus şehrini temsil eden vekil olduğundan başka bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu şiirinde de Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz'i aşırı derecede Öven Mursi bunda da daha ileriye varıp onu Peygamber Efendimiz ile kıyaslamaktadır, Peygamber Efendimizin Medine'yi onurlandırdığı gibi Sultan Abdülaziz de yüce İstanbul'u onun kadar onurlandırdığını dile getirmektedir.

Burada *teşbih-i belîğ* bulunmaktadır⁷⁴. Sultanı heybeti ve dehşeti ile aslan yavrusuna benzetirken, krallar arasındaki yüce makamı ile de onu dolunaya benzetmektedir.

Burada *mecaz* bulunmaktadır⁷⁵. Şair İstanbul halkının Abdülaziz Han egemenliğinde şan, şeref ve onur bulduklarını dile getirmektedir.

Burada *teşbih-i mürsel* bulunmaktadır⁷⁶. Öyleki şair Mekke halkı Peygamber Efendimizi nasıl onurlandırdıysa İstanbul halkının Abdülaziz Han'ı o kadar onurlandırdıklarını vurgulamaktadır.

Burada *aklî mecaz* bulunmaktadır⁷⁷. Şair kerem ve cömertliği yiğitler kulübüne dayandırmaktadır, kulüp de mekân ismi'dir.

⁷³ Bâbtîn, *Mu'cemu'l-Bâbtîn*, XVII, 14; *el-Cevâib* Gazetesi, sy:8, Ağustos, İstanbul 1820.

⁷⁴ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.121; Bulut, *Belâgat*, s.203.

⁷⁵ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.12; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.266; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.101; Bulut, *Belâgat*, s.221.

⁷⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.256; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, s.121; Bulut, *Belâgat*, s.211.

⁷⁷ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.16; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.36; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.101; Bulut, *Belâgat*, s.222.

2.2.5. Mihâil Sakkal (1824- 1885)

Şair ve âlim Anton Sakkal'ın oğlu olan Mihail babasının ikamet ettiği yer olan Malta'da doğar, daha sonra babası ile birlikte Halep'e döner ve oraya yerleşir. Temel bilgileri babasından alan Sakkal Türkçe okuma ve yazmasını öğrenir, on altı yaşına geldiğinde şiir yazmaya başlar. Avukatlık mesleği ile iştigal eden Sakkal daha sonra edebiyata yönelir ve 1897 yılında Mısır'da ilk fotoğraflı Arap dergisi olan "el-Ecyal" dergisini yayımlar. Daha sonra Halep'e dönerek edebi ve kültürel bir içeriğe sahip olan "Letaifu's-sihri fi sükkani'z-zehrati ve'l-kamar" adlı kitabını yazar. Bunun dışında hece veziyle yazılmış ancak basılmayan büyük bir şiir divanı da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra iki bölümden oluşan büyük bir tarih kitabı da bulunmaktadır. Sakkal, bu eserin birinci bölümüne "Terâifü'n-nedim fi Tarih Halabi'l-Kadim "M.Ö", ikinci bölümüne ise "Letaifü'l-Hadis fi Tarih Halabi'l-Hadis "M.S " adını vermiştir.

Sakkal, İngiltere konsoloslugu tarafından yaklaşık kırk yıl yabancı davalara bakmakla mükellef olan ticaret mahkemesinin üyeliğini yapmış, daha sonra Şam'daki Arap bilim enstitüsüne muhabir üye olarak da seçilmiştir⁷⁸.

2.2.5.1. "Yâ zülle Kavmin bi Antâkiyete" Şiiri / يا ذلّ قومٍ بأنطاكية / Antakya Yönünden Gelen O Millete Yazıklar Olsun Şiiri.

يا ذلّ قومٍ بأنطاكية غَدَرُوا وهم على زَغْمِهِم للناس سادات

Halkın önderleri olduklarını iddia ederek onları aldatan ve Antakya yönünden gelen o millete yazıklar olsun.

غَوُوا وَهَامُوا بِقَتْلِ الْجَارِ فَالْتَحَفُوا بالعارِ وَيَلاهُ ما هذِي الغوايات

Her türlü kirliliğe oyunlara bürünerek insanları aldatıp kendi komşularını öldürtmeye yönlendirdiler. Aman Allah'ım bu nasıl aldatmacadır!.

جاءوا دياراً لِقَوْمٍ آمِنِينَ بِها يا وَيْلُهُمْ خُرَبَتْ تِلْكَ الدِّيَارَاتِ

Güvenli bir halkın diyarına geldiler, ama eyvahlar olsun onlara ki bu diyarları harabeye çevirdiler.⁷⁹

سَارُوا على عَجَلٍ والأَرْضُ تَلَعَنُهُمْ لَعْناً وَ تَلَعَنُهُمْ عَنْهُ السَّمَاوَاتُ

Yer gök onlara lanetler yağdırdıkları halde öyle bir hızla yeryüzüne yayıldılar.

يا أَيُّهَا النَّاسُ لَيْسَ الدِّينُ يَأْمُرُكُمْ بِالْبَغْيِ وَالْفَتْكِ بَلْ تِلْكَ السِّيَاسَاتُ

⁷⁸ Zirikî, *el- E'lâm*, VII, 236; Sami, *el-Keyyâli, el-Heraketu 'l-edebiyeye fi Haleb*, M'aheduddirâsâti'l-'Arabiyye'l-ulyâ, Câmî'atud-duveli'l-Arabiyye, Kahire 1957, s.187.

⁷⁹Na'im el-Yâfi-Mahir el-Müneccid, *Sûratu 't-Türki fiş-şi 'ril- 'Arabi 'l-hadis*, Dârü'l-Hivar, Lazkiye 1995, s.188-189.

Ey insanlar bütün bunlar dinin aksine saldırmayı ve bozgunculuğa yönlendiren Abdülhamit'in siyasetidir.

هي الإشاراتُ من بعض الرجالِ إلى
عبد الحميد فأغوتهُ الإشاراتُ

Bu zulüm ve çileler Abdülhamit kurmaylarının yalan ve düzdürme raporları ile yapılıyor, Abdülhamit te bunlara aldanıyordu.

أَمْسى يُرِينِي على اسمِ الدِّينِ كُلِّ دَمٍ
ظُلماً لَقَدْ لُعِنْتَ تِلْكَ الإِراقاتُ

Ve kendisi de dini kullanarak haksız yere birçok cana kıydı, şimdi bütün o canlar kendisine lanet yağdırmaktadır.

وقد رَوَى أَنَّكَ المَخْلُوعُ بِعَعْضِهِمْ
يا رَبِّ هَلْ صَدَقْتَ تِلْكَ الرواياتُ

Tahttan indirildin diye haberler işittik, doğrumu dur bu güzel haber ya rab?.

بالخَلعِ بُشِّرِي بِها كُلُّ البَشائِرِ بَلْ
في كُلِّ حَرْفٍ لَنَا مِنْهُ بِشائِرَاتُ

İndirilişinde birçok müjdeler vardır, öyleki indirilişin her harfinden bir müjde vardır.

العَيْشُ بَعْدَكَ يا عبد الحميدِ حَلَا
كأنَّما لَيْسَ في الدُّنيا مَراراتُ

Ey Abdülhamit senden sonraki hayat hiç acı ve çile yokmuş gibi tatlıdır.

لا تَلْعَنِ الدَّهْرَ يا عبد الحميدِ فَقدُ
جَنَيْتَ حتى اشْتَكَيْتَ مِنْكَ الجَنائياتُ

Ey Abdülhamit devrine hiç lanet yağdırma, çünkü öyle suçlar işlediniz ki o suçlar bile senden şikâyetçi oldu.

كانت إرادتكِ الكُبرى إذا صَدَرَتْ
مِنْ قَصرِ يَلدَرٍ تَهتَرُ الوِلاياتُ

Yıldız sarayından senin fermanın çıktığı zaman vilayetler bile korkudan titrerdi⁸⁰.

واليومَ أَمْسَيْتَ مَسْجُوناً ولا عَجَبُ
ذالكِ العَداءُ لَهُ هذِي المَجْرازَةُ

Bugün ise tutuklu durumunda isen, bunda şaşma çünkü yaptığını buluyorsun.

لو كُنْتَ بِالْعَدْلِ وَالإِنصافِ مُحْتَفِظاً
عِشْتَ العَزيزَ وَحَقَّتْكَ السَّعاداتُ

Adaletli davranıp insafli olsaydın onurlu halde yaşar ve etrafını mutluluklar kapsardı.

أين الخَزائِناتُ لِلأيامِ تَجْمَعُها
عبد الحميدِ أصانَتُكَ الخَزائِناتُ

Ey Abdülhamit bugünler için biriktirdiğin hazineler nerede? Bunlar seni korudu mu?

إني لَأَعْلَمُ أَنَّ المَرْءَ تَصَحَّبَهُ
أعمالُهُ فِهي لو نَدري شَهاداتُ

Ama benim bildiğim kişi sonunda yaptığı işlerler le yüzleşecek ve o işlerde aleyhinde şahitlik yapacaktır⁸¹.

2.2.5.2. Sözde Ermeni Soykırım iddiaları ile ilgili şiiri

تَقولُ وشيبي أَبْصَرْتَهُ الحَبائِبُ
أَلَسْتَ الذي قَدْ شَيَّبَتْهُ النِّوائِبُ

Saçımın ağardığını gören dostlar bunun nedeni çektiğin çileler mi diye sordular.

⁸⁰el-Yâfi, el-Müneccid, Suretut-Türk, s.192-193.

⁸¹ Yâfi, el-Müneccid, Suretut-Türk, s.191-192.

مُصَابٌ هَمَا كَالسَّيْلِ فَاشْتَدَّ وَقَعُهُ عَلَى النَّاسِ حَتَّى أَكْبَرَتْهُ الْمَصَائِبُ

Az görünüp te daha sonra önüne geleni sürükleyen sel felaketi gibi bir felakettir.

فَهَذَا قَتِيلٌ يَأْكُلُ الْوَحْشُ شِبْلُوهُ تَدُورُ بِهِ الْغَرَبَانُ وَهِيَ نَوَاعِبٌ⁸²

Bir tarafta vahşi hayvanların parçaladığı, kargalarında o uğursuz gaklamaları ile döndürüp gezdirdiği cesetler.

عَذَارَى تَخَافُ الْعَارَ تَبْكِي صِيَانَةً يُغَالِيهَا الْبَاغُونَ وَالْبَغْيُ غَالِبٌ

Namus ve iffet korkusu ile ağlayan bakireler, yine de zalimler arzuladıklarına varıyorlar, çünkü o zaman üstünlüğü ele geçirmişlerdir.

هُنَا رَجُلٌ مِنْ غَيْرِ رَأْسٍ وَلَا يَدٍ وَوَالِدَةٌ تَبْكِيهِ وَالطِّفْلُ نَاحِبٌ

Orada başı kolu kesilmiş ceset diğer yanda da ona ağlayan anne ve feryat eden çocuk.

هَنَّاكَ شَيْوُخٌ تَأْكُلُ النَّارُ جِسْمَهُمْ هُنَّاكَ وَلَدَانٌ وَخُودٌ⁸³ كَوَاعِبٌ⁸⁴

Başka yerdede cesetleri kül olmuş yaşlılar, diğer tarafta da eğlenen hizmetçiler ve bakire kızlar.

فَلَوْ أَبْصَرْتَ عَيْنَاكَ أَطْفَالَهُمْ وَهُمْ يَمُوتُونَ بَرْدًا وَالنِّسَاءُ نَوَادِبٌ

Soğuktan donarak ölen çocuklarına feryat eden kadınlara bir göz atsaydın.

لِضَاقَتِكَ بِكَ الْأَرْضُ الَّتِي أَصْبَحَتْ بِهِمْ مَشَارِقُهَا تَبْكِي عَلَيْهَا الْمَغَارِبُ

Batısından doğusuna kadar onlara ağlayan yeryüzü sana dar gelirdi⁸⁵.

İngiltere konsolosluğunda yaklaşık kırk yıl çalışan Sakkal burada Türklere özellikle de II. Abdülhamid Han'a kin ve nefret beslemiştir. Yazdığı ilk şiirinde II. Abdülhamid Han'ın tahttan indirilişine sevinen ve bu olayın arkasında müjdelere olduğunu dile getiren Sakkal diğer şiirinde ise II. Abdülhamid döneminde yapılan sözde Ermeni soykırımından vahşet ve katliam olarak bahsetmektedir. Bu şiirde şairin iddia ettiği gibi Türklerin her türlü olumsuz yönlerini ortaya çıkartmaktadır.

فالتخفوا بالعار: Burada *akli mecaz* bulunmaktadır. İlgisi masdarlıktır. Öyleki şair utanç verici işleri II. Abdülhamid Han'ın onlara büründüğü bir yorgana benzetmektedir⁸⁶.

والأرض تلعنهم: Burada "*mecaz-ı mürsel*" bulunmakta olup ilgisi mahaldir. Burada istenilen yeryüzündeki insanlardır, öyleki şair tamlayanı düşürerek yerine tamlananı

⁸² نواعب: Karganın sesi. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, I, 702.

⁸³ وخود: Geniş adımlarla hızlı yürümek. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, II, 829.

⁸⁴ كواعب: Cariyeler. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, I, 659.

⁸⁵ es-Sakkal Mihâil, , *Divanu Mihâil es-Sakkal*, Matba'tu'l-'Asri'l-Cedid, Halep 1925, I, 41-42.

⁸⁶ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağ*, s.16; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.36; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.103.

eklemiştir⁸⁷.

اشتكتك منك الجنياث: Burada *mecaz* bulunmaktadır. Çünkü cinayet ve suçlar şikâyet etmezler, oysaki şikâyet eden onun üzerinde suç ve cinâyet işlenen insandır⁸⁸.

2.2.6. Cebrail Dellal (1836- 1892)

Eğitimini Lübnan’da “Ayn Tura” okulunda tamamlayan Dellal, küçük yaşlardayken kaybettiği babası Abdullah Dellal’in ünlü bir edebiyatçı olmasının da etkisiyle ilmi ve edebi bir çevrede yetişir. Dellal, 1868 yılında İstanbul’a gider ve orada bir yıl kalarak şiir ve parçalar düzenler sonra eşiyle birlikte Avrupa turuna çıkarak birçok ünlü şehri ziyaret eder. Portekiz kralını da ziyaret eden Dellal bu ziyaretten büyük miktarda para elde eder. Eşi vefat ettikten sonra Paris’e döner ve 1877’de Maarif bakanının önerisi ile Fransız hükümeti tarafından Arapça yayınlanan “es-Sada” gazetesini çıkartmakla görevlendirilir. Bunun yanı sıra Dellal, Paris’te ki Arap hükümet elçileri ve diplomatları arasında tercümanlık yapar. Sonra İstanbul’da “es-Selam” gazetesini çıkartır. Daha sonra Avusturya’ya giden Dellal oradan “el-Cevâib, el-Cinan, el-Ehram ve Mirâtül-ehval” gibi çeşitli gazetelerle iletişim kurar⁸⁹.

On yedi yıl süren seyahat ve ayrılıktan sonra 1884 yazında Halep şehrine döner. Ancak ana yurdunda hasetçiler tarafından iftiralara maruz kalınca vatanından tekrar ayrılmak zorunda kalır. Önce Beyrut’a daha sonra da İstanbul’a yönelen Dellal orada arkadaşı aynı zamanda da Maarif bakanı olan Münif Paşa’ya misafir olur. O da Halep’e dönmesini sağlayarak onu vilayet merkezindeki Maarif meclisinin maliye müdürü görevine atar. Buna Fransızca öğretmenliği görevini de ekler. O, bu görevini güvenilir şekilde yerine getirmiştir. Batı düşünce ve propagandasından etkilenen Dellal, meşhur “el-Arş ve’l-Heykel” şiiri ile ikinci Osmanlı padişahı Abdülhamit Han’ı zülüm ve istibdatla suçladığı gerekçesi ile görevinden uzaklaştırılır ve iki yıl cezaevine konulur. 24 Kasım 1892 tarihinde 56 yaşında hayata gözlerini yumana kadar da cezaevinde kalır⁹⁰.

“el-‘Arşu ve’l-Heykel” / العرش والهيكل / Arş ve Heykel Şiiri.

وَكَذَا الْمُلُوكُ فَلَيْسَ يُنْكِرُ مَا جَرَى فِينَا مِنْ اسْتِبْدَادِهَا وَتَوْبِهَا

⁸⁷ Alp, v.dğr, *Ulûmu’l-belağa*, s.21; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.266; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.103

⁸⁸ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.101; Alp, v.dğr, *Ulûmu’l-belağa*, s.43.

⁸⁹ el-Keyyâli, *el-Heraketu’l-Edebiyye*, s.55-58.

⁹⁰ Zirikî, *el-E’lâm*, II /109; el-Keyyâli, *el-Heraketu’l-Edebiyye*, s.85-86; el-Keyyâli, *el-edebu’l ‘Arabî*, s.58; Êlu’l-Cundî, *E’lâmu’l-edeb ve’l-fen*, II /25.

Diğer krallar bile Abdülhamid'in bizlere uyguladığı istibdat ve zulmü

أَوْ جُورٍ مِنْ فَتْحِ الْمَمَالِكِ غُنْوَةً وَبَغْيٍ عَلَى سُكَّانِهَا وَغَرَبِيبِهَا

Veya ülkeleri işgal ederken yerlisine yabancısına çektirdiği işkenceleri inkâr edemezler.

فَيَنْصُرُهُ خَذَلَّ الْعُلُومَ وَأَخْرَبَتْ تِلْكَ الْبِلَادُ جُيُوشَهُ بِحُرُوبِهَا

Onun üstünlük sağlaması ile ilim irfan yok olurken ordusu da ülkeleri harabeye çevirdi.

أَوْ دَى بِأَسْبَابِ الْمَعِيشَةِ بِطُشُّهَا وَعَلَى التِّجَارَةِ سَدَّ دُرُوبِهَا

Halka şiddet uygulaması halkın geçim kaynaklarını etkilerken ticaret yollarını da kapamış oldu.

ذَبَحَ الْعِبَادَ عَلَى الْوَهَادِ بِظُلْمِهِ وَسَقَى الْمِهَادَ دِمَاءَهَا عَنْ صَوْبِهَا

Zulmü ile halkı perişan ederken sessiz sedasızca emeklerini ellerinden aldı.

فَلِمَ الْخُضُوعُ لِذِي الْبِغَاءِ وَمَالِهَا عَجَبًا تَتَّيُّهُ بِتَاجِهَا وَقَضِيبِهَا

İçinizde şanı ve şerefi ile dolaşan bu soysuza niçin boyun eğmişsiniz?

فَالْجَيْشُ مِنْ أَوْلَادِنَا لِقِتَالِهَا وَالْبَدْحُ مِنْ أَمْوَالِنَا لِمَعِيبِهَا

Çocuklarımız sınır ve saltanatını korumak için savaşıırken, mal ve servetlerimizde onun kusurlarını örtmek için kullanılmaktadır.

حَازَتْ نَفَائِسَ مَا يَرَى فَوْقَ الثَّ رَى وَتَفَاخَرَتْ بِمَتَاعِهَا وَأَتُوبِهَا

O mal ve servetlerle de yeryüzünün en değerli eşyalarına sahip olan padişah bununla da yetinmeyerek benim malım mülküm diye övünürdü.

لَوْلَا اخْتِلَاسُ الْكُلِّ مِنْ أَتْعَابِنَا لَعَدَّتْ تَمُوتُ بِجَوْعِهَا وَيَلُوبِهَا

Oysaki bizim bütün emeklerimizi çalmasalardı kim bilir belki de şimdi açlık ve yoksulluktan kıvranıyordu.

لَكِنَّهَا بِالْمَكْرِ سَادَتْ مُذْ غَدَتْ كُلُّ الْمَلَا تَعْنُو لِبَطْشِ مَهْيَبِهَا

Ancak halkı aldatarak onlara hüküm eden padişah daha sonra halkın tamamı zulüm ve şiddetinden şikâyetçi oldu.

يَا غَافِلِينَ تَنْبَّهُوا مَنْ رَقْدَةٍ طَالَتْ لِسَعْدِ الْوُخْشِ فِي تَأْدِيبِهَا

Ey gafiller bu derin uykudan uyanın, çünkü bu durum devam ettikçe her türlü zalim size hüküm etmeye çalışır.

هَيَّا انْهَضُوا، وَبَطْرُذْهَا اجْتَهَدُوا فَقَدْ سَادَ الدَّمَارُ وَعَمَّ مِنْ تَخْرِيْبِهَا

Hep beraber yurdunuzu yakıp yıkıp harabeye çeviren düşmanı kararlılık ve ciddiyetle çıkarmaya çalışın.

وَأَلِيْحُكُمْ الْجُمْهُورُ مِنْ عُقْلَائِهِ قَوْمٌ تَرَاعَى خَيْرَهُ كُنْسِيْبِهَا

Ve sizleri içinizden en hayırlı, bilgili, deneyimli ve saygın kişiler yönetsin.

وَلَيْسَتْوَ كُلُّ الْحُقُوقِ تَعَادُلًا فَيَعُودُ صَوْتُ قَصِيرِهَا كَأَرِيْبِهَا

Fakirin zengin, yabancının yerli gibi değer görmesi için bütün hakların eşit olması

gerekmektedir.

حتى ترى كلَّ الورى فوق الثرى بالأمن يزعى شاتها مع ذبيها

Bu durum yeryüzünde güven ortamı sağlanıp kurt ile koyunun beraber dolaşana kadar devam etmelidir⁹¹.

Dellal bu şiirinde II. Abdülhamid Han'ı istibdat ve zulüm ile suçlar, ülkeyi harabeye çevirdiğini dile getirir ve halkı ayaklanmaya davet eder. Bunun üzerine görevinden uzaklaştırılarak cezaevine konulur.

Şair kendince Türk kökenli yöneticilerin baskı, zulüm ve işkencelerinden bahsetmekte ve bir taraftanda halkı onlara karşı ayaklanmaları ve onları Şam diyarından çıkarmak konusunda kışkırtıcı bir tavır içine girmektedir.

وَكَذَا الْمُلُوكُ فَلَيْسَ يُنْكِرُ مَا جَرَى فِينَا مِنْ اسْتِبْدَادِهَا وَوُثُوبِهَا
هِيَ انْهَضُوا، وَبَطَرُهَا اجْتَنَّهُوا فَقَدْ سَادَ الدَّمَارُ وَعَمَّ مِنْ تَخْرِيْبِهَا

Bu iki kelimedede *cinas nakıs*⁹² vardır. Şair anlam açısından birbirine benzeyip de ses açısından birbirine benzemeyen iki kelime kullanmıştır. Bu da şairin anlamı gereğinden fazla vurgulamak ve kralların halklarına karşı yaptıkları adaletsizlik ve haksızlığı tasvir etmek istediğini gösteriyor.

Şair şiirinde *nida*⁹³ edatını sonrasında da “gâfil” kelimesini kullanmıştır. Bu da belâgat açısından aşağılama anlamı içermektedir. Bunda amaç ise insanları yaşadıkları bu duruma karşı ayaklanma için kışkırtmaktır.

Burada *inşâ-i talebî* bulunmaktadır. Bu üslup, dolaylı olarak muzârî fiilin cümleye girmesi ile emir anlamı içermekte ve bununla milletlerin bilgili ve hayırlı evlatlarının kendi halklarını yönetmeleri istemektedir⁹⁴.

2.2.7. Maryana Marraş (1848- 1919)

Ticaret, ilim ve şanı ile ünlü olan zengin bir Hıristiyan ailenin çocuğu olan Marraş Halep'te dünyaya geldi. Eşsiz bir ilmi ve edebi çevrede yetişti. Çünkü babası edebiyatçı Fethullah Marraş şehrin aydın kişilerindendi. Annesi, Antaki ailesinden olan zeki ve akıllı bir kadındı, ağabeyi Francis kalkınmacı ve önder bir edebiyatçı, kardeşi

⁹¹ el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabi*, s.63; Sarkis, *Mucemu'l-matbû'ât*, I, 441.

⁹² Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.5; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.277.

⁹³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.144; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.20.

⁹⁴ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.135; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.60.

Abdullah ise gazeteci idi. Beş yaşındayken Marunî, sonra da Anglikan okullarında okudu. On beş yaşına varınca babası ona sarf, nahiv ve aruz ilimlerini öğretti. Müzik sanatını öğretmensiz çalışan Marraş genç yaşta şiir ve makale yazmaya başladı. “Şamet’ul-cinân” adlı ilk makalesi ise 1870 de “el-Cinan” dergisinin 15. sayısında yayınlandı. Bunların yanı sıra gazel, övgü, ağıt gibi şiirleri bulunan Marraş’ın 1893 de basılan “Bintu Fikr” adında bir divanı da bulunmaktadır. Evini ilim ve edebiyat alanında beraber dolaştıkları onurlu ve saygın kişiler için kulübeye çevirir. Öyle ki Arap gazetecilerin dedesi diye adlandırılan Rızık Allah Hassun, eleştirmen, edebiyatçı Kıstaki el-Humsi ve şair Cebrail Dellal gibi düşünür, saygın şair, ve edebiyatçıların sık uğradıkları Haleb’in Aziziye mahallesindeki kültür salonu da yeni çağda bir Arap kadınının kucaklayıp yönettiği ilk kadın kültür salonudur. Avrupa’ya yolculuğa çıkan Marraş, orada oranın ahlak, adet ve gelenekleri ile tanışır. Doğu ile batı arasındaki geniş uçurum karşısında hayrete düşen Marraş, bunu bir deney olarak yorumlar ve Mısır, Suriye ve Lübnan’daki kalkınma önderleri ile tanışır ve ilmi ve edebi yönden de görüş alışverişinde bulunur.⁹⁵.

2.2.7.1. “Atlaât Nûrû’l-hüdâ” / أَطْلَعَتْ نُورُ الْهُدَى / Hidâyet Nuru Doğdu Şiiri.

أَطْلَعَتْ نُورُ الْهُدَى لِلنَّاسِ فِي الظُّلْمِ فَأَصْبَحَ الْعَدْلُ يَجْلُو ظِلْمَةَ النَّعَمِ

Adaletinle zulüm karanlıklarını aydınlatan bir nur gibi üzerimize doğdun.

أَوْلَيْتَنَا بِمِلْكِ الْأَرْضِ كُلِّ يَدٍ شُكْرًا فَإِنَّكَ حَقًّا مُصَدِّرُ النَّعَمِ

Bizlere Abdülhamit han gibi padişah doğurduğun için sizlere teşekkür borcumuz vardır, sizler nimetlerin kaynağısınız.

عَلَّمْتَهُ الرِّفْقَ مِنْ عَهْدِ الْفِطَامِ لِيَا غَدَا بِهِ عَلَّمَ اللَّهُ مِنْ عَالِمِ

Çocukluğunda ona adaletli yumuşak davranmayı öğrettin o da adaletin simgesi oldu.

كَمَا رَعَيْتِ صِبَاهُ خَوْفِ نَائِبَةٍ قَدْ صَارَ يَرْعَى زِمَامَ الْمُلْكِ الْأَمَمِ

Çocukluğunda onu musibet ve felaketlerden esirgemek için nasıl kurdu isen o da şimdi halkını öyle korumaktadır.

لَوْلَاكَ مَا نَثَرْتُ أَهْلُ النَّهْيِ دُرَّرًا كَلَّا وَلَا صَيِّغَ مَدْحٍ خُطَّ بِالْقَلَمِ

Siz olmasaydınız ne akıl ve irfan sahipleri bir fikir sonar nede şairler övgü diye bir şiir tarzı bilirdi.

⁹⁵ Ziriklî, *el-E’lâm*, VII, 210; el-Keyyâli, *el-Heraketu’l-Edebiyye*, s.138-139; Sarkis, *Mu’cemu’l-matbu’ât*, II, 297; Kehhâle, Ömer Rıza, *E’lâmu’n-nisâ fi ‘aleme’l-‘Arab ve’l-‘İslam*, Muassestur-Risâle, Beyrut 1959, V, 9.

تَعَطَّفِي وَأَقْبَلِي بِالرِّفْقِ تَهْنِئَةً مِنْ بِنْتِ فِكْرٍ عَلَيْهَا صِبْغَةٌ بَدِيَّةٌ.

İçinden doğan duygularla “Bintu-fikrin” den acıyarak ve şefkatle bu kutlamayı kabul eder misiniz?⁹⁶.

2.2.7.2. “Büşrâke Yâ Dehr” / بُشْرَاكَ يَا دَهْرُ / Müjdeler Olsun Felek SanaŞiiri

بُشْرَاكَ يَا دَهْرُ هَا فَتَوْرُ وَهَا وَطْرُ قَدْ نَبَيْتُ لِلْفَخْرِ أَمْرًا كُنْتُ تَنْتَظِرُ

Müjdeler olsun bizlere ki uzun süredir beklediğimiz zafer ve ihtiyaçlarımızı gururla elde ettik.

فُرَّتْ أَعْيُنُ الْمَلَأِ بِالْأَمْنِ أَجْمَعِهَا لَمَّا عَالَتْ رَايَةُ بِالْحِلْمِ تَنْتَهَرُ

Ağır başlığı ile ünlü olan padişahımız tahta çıkınca güven ortamını his eden halkın gözleri aydınlandı.

فَالْعَدْلُ مَهَّدَهَا وَالْعَقْلُ أَيَّدَهَا وَالْمَجْدُ شَيَّدَهَا وَالْعِزُّ وَالظَّفَرُ

Adalet ortamında yetişip zekâsı ile de yöneten ulu padişahımız zafer, şan şerefle de yükseldi.

شُعُوبُ عُثْمَانَ لَا بُؤْسُ وَلَا كَرْبُ وَلَا هُمُومٌ وَلَا ضِيقٌ وَلَا حَزْرُ

Osmanlı halklarında bundan sonra ne yoksulluk, sıkıntı, keder nede kaygı ve endişe vardır.

لِلَّهِ سُلْطَانُنَا خَيْرُ الْمُلُوكِ وَيَا لِلَّهِ هِمَّتُهُ يَا أَيُّهَا الْبِشْرُ

Ey insanlar padişahımız himmet ve azmi ile padişah ve krallarının en hayırlısıdır.

كَانَتْ نُفُوسُ الْوَرَى بِالْأَمْسِ فِي ظِمَاءٍ فَكَيْفَ تَطْمَأُ وَأَنْتَ الْعَوْتُ وَالْمَطْرُ

Daha dün insanlar ümitsiz, mutsuz ve huzursuzken şimdi ise huzur ve umut dolu bir hayat sürdürmektedirler, siz ümit ve huzur kaynağı olduktan sonra nasıl sürdürmesinler ki?

بُشْرَى لِيُوَالِدَةَ نَالَ الْفَخَارَ بِهَا مَقْصُودُهُ وَبِذَاكَ الْعَرْشُ يَفْتَحُرُ

Şan şeref ve onurla seni doğuran annene müjdeler olsun ki şimdi hilafetin seninle iftihar etmektedir.

فَعِشْ عَظِيمًا سَعِيدًا مَالِكًا أَبَدًا مَا دَارَتْ الْأَرْضُ وَالْأَفْلَاكُ وَالْعَصْرُ

Yüce Allah'tan dünya döndükçe ve hayat devam ettikçe şanlı ve mutluluk içinde mülkünün devamını dilerim⁹⁷.

⁹⁶ Marrâş, Maryana, *Dîvânu binti fikr*, Matba'tu'l-edebiyeye, Beyrut 1893, s.3- 4.

⁹⁷ Marraş, *Dîvânu binti fik*, s.4-5.

2.2.7.3. “Yâ men Yucûbu Nidâe'l-Müstegîth”/المُسْتَعِيثِ/ Ey İnsanların Dualarını Kabul Eden Yüce Allah Şiiri

يَا مَنْ يُجِيبُ نِدَاءَ الْمُسْتَعِيثِ بِهِ يَا مَنْ عَلَيْهِ جَمِيعُ النَّاسِ تَعْتَمِدُ

Ey bütün insanların ona itimat ve dualarını kabul ettiği yüce Allah.

حَمْدًا وَشُكْرًا فَقَدْ أَوْلَيْنَا مَلِكًا ذَا حِكْمَةٍ لَمْ يَنْلُهَا قَبْلَهُ أَحَدٌ

Kendisinden önce kimseye nasip olmayan değerli ve hikmetli özellikleri ile padişahı bizlere bağısladığın için sana hamdüsenalar ederiz.

سَمَتْ مَنَاقِبُهُ فَوْقَ السُّهَى وَعَدَتْ مِثْلَ الْغَزَالَةِ فِي الْعِلْيَاءِ تَنَقَّدُ

Padişahın menkıbeleri Süha yıldızı ve yükseklerde duran ceylan gibi parladı.

حَارَتْ عَقُولُ الْوَرَى فِي وَصْفِهِ بَشْرًا فَقُلْتُ ذَا مُلْكٍ بِالْجِسْمِ مُتَّجِدٌ

İnsanlar onun insan olmasından dolayı hayrete düşerken bende şu sözü ekledim: birçok nadir özellikler onun şahsında toplandı.

فَالْعَدْلُ دَيْدَنُهُ وَالْجَلْمُ مَذْهَبُهُ لِذَلِكَ كُلُّ الْوَرَى بِالْأَمْنِ قَدْ رَقَدُوا

Adalet huyu, şefkatte yolu olunca bütün halk güven ve huzur içinde uyudu.

حَزْرُومُ رَأَى رَفِيعَ الشَّانِ ذُو هِمَمٍ يَتِيمَةَ الدَّهْرِ بِالْأَوْصَافِ مُنْفَرِدٌ

Sebatlı görüşü, yüce şanı ve azim gibi özellikleri ile döneminin eşsizidir.

تَرَى السِّيَاسَةَ قَدْ عَزَّتْ بِحِكْمَتِهِ فَإِنَّهُ رَبُّهَا وَالسَّاسَةَ اعْتَقَدُوا

Siyaset onun hikmetleri ile yüceldi, çünkü o siyasetin önderi idi, tüm siyasetçiler de buna inandılar.

لَمَّا نَشَرْتَ عَلَى رَأْسِ الْمَلَأِ عِلْمًا لِلْسَّلَامِ لَمْ يَبْقَى عُذْوَانٌ وَلَا جَفْدٌ

İnsanlar arasında barış sancağını yükseldiğinde aralarında ne kin nede düşmanlık diye bir sorun kalmadı.

أَنْتَ عَلَيْهِ مُلُوكُ الْأَرْضِ قَاطِبَةٌ وَعَظَمْتَكَ شُعُوبٌ مَا لَهَا عَدُوٌّ

Dünya padişahlarının tümü sizi överken, sayısız dünya milletleri de sizi yücelti

أَهْدَاكَ لِلْعَالَمِينَ الْحَقُّ مَرَحِمَةٌ سُبْحَانَ مَنْ كَرِيمٍ حِينَ يُفْتَقَدُ

Yüce Allah ne cömert ki zulmün yaygın olduğu zamanda sizleri halka rahmet olarak gönderdi.

يَا رَبِّ شَيْدٌ لَنَا أَرْكَانَ دَوْلَتِهِ يَا مَنْ رَفَعْتَ سَمَاءَ مَا لَهَا عَمْدٌ

Gökyüzünü nasıl direksiz sütunsuz yükseltti isen onun devlet temellerini de yücelt Ya râb.

إِنَّ الْخِلَافَةَ لَمَّا أُمْسَتْ مُلْكًا مَلَجًا الْعَدَالَةَ فِي آرَائِهِ السَّدُّ

Hilafet onun mülkü olduktan sonra her adaleti isteyen onun görüşlerine sığıncıydı.

dayandırmaktadır¹⁰³.

ياربَّ شَيْدِ لَنَا: Burada *nidâ*¹⁰⁴ bulunmaktadır. Amacı ise belâgat açısından dua ve yalvarmaktır.

2.2.8. Mustafa Halki (1851- 1916)

Kuvalalı olan Mustafa Halki, Arnavut kökenli ve Osmanlının ileri gelen paşalarından sayılan Mehmet Ali Paşa'nın hemşehrisidir. Ayrıca Mustafa Halki'nin babası Şam'a gönderilen Osmanlı komutanlarından İbrahim Paşa liderliğindeki ordunun komutanlığını yapmıştır. Şam'da doğan Halki ilk eğitimini de orada görmüştür. Daha sonra İstanbul'dan komutan olarak mezun olan Mustafa Halki da şiir yetenekleri görülmeye başladı. Türk edebiyatında öne çıkan Halki'nin Arapça ve Türkçe olmak üzere birçok şiiri bulunmaktadır. “Vezâifü'l-inas” gibi bazı şiirleri de Arapça'ya çevrilmiştir. O dönem meşhur olan muvaşşah bazı şiirleri de kaleme almıştır¹⁰⁵.

İş hayatına siyaset alanında başlayan Halki, reformculuk ve düşünce önderlerinden biri oldu. Selim Attar, Abdurrazzak Bîtâr, Tantavî el-'Azam ile kendi öğrencisi Şekip Arslan gibi o dönemin âlim ve düşünürleri ile de iletişim halinde idi. İlkelerine bağlı Mustafa Halki Osmanlı'nın son dönemlerinde İttihatçıların arzularına boyun eğmeyince Şam Duma kazasına sürgün edildi. Bunun üzerine de şu şiirleri dile getirmiştir:

أَبْدَأُ وَإِنْ جَارَتْ عَلَيْهِ مَلُوكُهَا لَا يَخْضَعُ الْحُرُّ الْأَبْيُّ إِلَى الْوَرَى
وَلَوْ أَنَّ أَنْيَابَ الْخُطُوبِ تَلُوكُهَا أَبْتُ الْمَرُوءَةَ أَنْ تَشَانَنَّ بِذَلَّةٍ

Başka bir şiirinde de İttihatçıları şöyle nitelendiriyor:

لَا تَسْلُ عَنْ حَالِ أَهْلِ الْإِتِّحَادِ إِنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ جُرْثُومُ الْفَسَادِ

Hayrettin ez-Ziriklî Arapça yazılan bir şiir divanına göz attığında onu, “o Türklerin eşi ve benzeri olmayan şairidir” şeklinde nitelemiştir¹⁰⁶.

¹⁰³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.302; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.111.

¹⁰⁴ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.18; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.148.

¹⁰⁵ Ziriklî, *el-E'lâm*, VII, 232; Sarkis, *Mu'cemu'l-matbu'ât*, II, 307.

¹⁰⁶ Êlu'l-Cundî, *E'lâmu'l-edeb ve'l-fen*, I, 225-227.

“Şedâ’idu’l-ahzân” // شذائذ الأحران // Hüzünlerin En Şiddetlileri Şiiri

حَطَبٌ تَجَلَّى فِي ذُرَا الْأَوْطَانِ أَبْكَى الْقُلُوبَ بِأَدْمَعِ كَجُمَانٍ¹⁰⁷

Yurdumun ufuklarında musibetler göründü inci taneleri gibi gözyaşları ile içimizi dağladı.

يَا عَيْنُ جُودِي بِالدموعِ لَعَلَّهَا تُطْفِي لَطْفِي الْأَلَامِ وَالْأَشْجَانِ¹⁰⁸

Ey gözlerim bol bol gözyaşları dök ki acı ve keder ateşini söndürsün.

فَتَكَ الْمَنُونُ بِصَادِقٍ وَرَفِيقِهِ وَرَمَاهُمَا فِي أَوْحَشِ الْوَدْيَانِ

Ölüm musibeti Sadık'la arkadaşını parçalarken onları ürkütücü vadilere fırlattı.

قَمَرَانِ قَدْ ظَهَرَ بِأَفْقِ بِلَادِنَا جَاءَ لَنَا بِمَآثِرِ الْعُرْبَانِ

Yurdumun ufuklarında ataların yadigârları ile doğan iki ay göründü.

وَاهَا عَلَى فَتْحِي وَصَادِقِنَا الَّذِي مِنْ نَجْبَةِ النَّجْبَاءِ وَالشَّبَّانِ

Gençlerin en soylu ve asili olan Fethi ve Sadık'a çok yazık oldu.

بَكَتِ السَّمَاءُ عَلَيْكُمْ بِمَدَامِعِ فَاحْتِ عَلَى الْأَقْطَارِ كَالطُّوفَانِ

Gökyüzü sizler için öyle gözyaşı döktü ki nerede ise sel olup aktı.

فَقُلُوبُ أَهْلِ الشَّامِ أَضْحَتْ أَضْرَحًا ضَمَّتْكُمْ يَا فِرَّةَ الْأَعْيَانِ

Şam halkının kalplerinde taht kurarken gözlerinin nuru oldunuz.

جَاوَرْتُمَا مَلِكًا عَظِيمًا عَادِلًا شَاعَتْ مَآثِرُهُ بِكُلِّ زَمَانِ

Hünerleri bütün devirlere yayılan yüce ve âdil bir Padişah'a komşu oldunuz.

أَعْنِي صَلَاحُ الدِّينِ مَنْ فَاقَ الْوَرَى بِالْبَأْسِ وَالْأَفْضَالِ وَالْإِحْسَانِ

İyiliği, cömertliği ve cesareti ile yeryüzünde adından söz ettiren Selahaddin'i kastediyorum.

لَا زَالَ قَبْرُكُمْ يَا نَفْسُ بِرَحْمَةٍ مَا طَارَتْ الْأَطْيَارُ فِي الْأَكْوَانِ

Yeryüzünde hayat devam ettiği sürece mezarınıza nur ve rahmet yağsın¹⁰⁹.

Bir Osmanlı aşığı ve hayranı olan Mustafa Halki bu şiirinde I. Dünya Savaşında uçakları Filistin semalarında düşen Osmanlı pilotları “Fethi ve Sadık’a ağıt yakarak üzüntüsünü dile getiren Halki bu acısına bütün Şam halkının ortak olduğunu belirtmektedir.

أَبْكَى الْقُلُوبَ: *İstiâre mekniyye*¹¹⁰ bulunmaktadır. Aslında ağlayamayan yüreklere ağlama özelliğini dayandıran şair burada kinâye olarak Osmanlının bir grup pilotu

¹⁰⁷ جُمَان: İnci taneleri, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VII, 685-686.

¹⁰⁸ شَجْن: Gam, keder, üzüntü. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VII, 819.

¹⁰⁹ Bâbtîn, *Mu'cemu'l-Bâbtîn*, XVII, 14.

¹¹⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.302.

kaybetmesi ile gelen büyük acıyı yansıtmaktadır. Nitekim yüreklerin ağlaması yaşadıkları acının güçlü bir göstergesidir.

بأدمع ifadesinde *benzetme*¹¹¹ bulunmaktadır, şair göz yaşlarını inci tanelerine benzetmektedir. Bu da kaybedilen pilotların ne kadar değerli olduklarının göstergesidir.

بِأَعْيُنٍ جُودِي بِالدموعِ: *Lügavi mecaz* bulunmakta olup ilişkisi cüz'idir. Şair burada insanın değerli organlarından olan göze hitap ederken orada insanı kastetmiştir. Göz ise hitabı işitmez veya aklamaz onun için de buradaki hitap insana yöneliktir¹¹².

بكت السماء عليكما: Ağlamak insanın özelliği iken şairin ağlamayı gökyüzüne dayandırması *kinayedir*. Öyleki şair o pilotlar için akan gözyaşlarını sağanak yağın yağmura benzetmektedir. Bunda da Osmanlı Devleti'ni yasa boğan pilotların acı haberi gizlenmektedir¹¹³.

2.3. Analiz ve Değerlendirme

XIX. yüzyıl Suriye Arap şiirinde genel olarak övgü ve ağıt temelli ancak milliyetçilik, özgürlük gibiasil düşünce ve kavramlardan uzak bir şekilde daha çok dar ufuklu ve siyasi akımları yansıtmayan uzak bir şiir anlayışı görürüz. Şairler, şiir ve kasidelerini sunarken evlenme, ölüm, doğum, sünnet merasimi gibi bazı olayları fırsat bilerek başta Osmanlı padişahları olmak üzere Türk abartarak övmüşlerdir. Bunu yaparken Türklerle ilgili özellikleri göz önünde bulundurmuş özellikle de Osmanlı padişahlarının bazen dini yönleri olan Müslümanların halifesi sıfatını, bazen deidari sıfatlarını öne çıkararak bu durumu mevki ve bahşiş elde etmede kullanmışlardır. örneğin bu şiirlerden birinde Hasan Bîtâr Abdülmecit Han'ın çocuklarının sünnet törenini fırsat bilerek şu şiiri ile Abdülmecit Han'a övgüler yağdırmaktadır:

عَبْدَالمَجِيدِ وَلَمْ يَزَلْ مُتَمَجِّدًا بَيْنَ البَرَايَا سَيْفُهُ الإِمْضَاءُ
فَأَدَامَ عَزَّهُمَا بِمَجْدِ أَبِيهِمَا وَكَسَاهُمَا حُلًّا لَهُنَّ بَهَاءُ

Şeyh Emin el-Cüнди İbrahim Paşa komutanlığındaki Mısır ordusunun Şam diyarı ve kıyılarından sürgün edilmesi ile Abdülmecit Hanı övmesi:

مِنْ آلِ عُثْمَانَ الأَكْرَامِ مَنْ بَنُوا فِي المَجْدِ بَيْتًا لا يَزَالُ مُؤْتًا

¹¹¹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.209.

¹¹² Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.19; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.102.

¹¹³ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.131; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.43.

أفعاله لازال بَدْرًا أَكْمَلًا

عبدالمجيد بمجده شهدت لنا

İstanbul temsilciler meclisinde Humus vekili olan Muhammed Berekât Mursi'nin sultan Abdülaziz'i övmesi:

نورٌ بدا بحرُ العلوم الزاهر
شرفتْ بهَاهِمَةُ الرَّسُولِ الطَّاهِرِ

عبدالعزیز لقد تولی المُلُكُ إذ
شرفتْ به آستانة العُلَیَا کَمَا

Yeniçağda ilk edebiyat salonunu kuran bir Arap kadını olan Maryana Marraş alışılmışın aksine Hıristiyan olmasına rağmen II. Abdülhamid Han'ı üstün bir şekilde överek şiirler sunmuştur:

مَلَجًا الْعَدَالَةَ فِي آرَائِهِ السَّدْدُ
عبدالحمید بَعْرَشِ الْمَجْدِ مُنْفَرِدُ

إِنَّ الْخِلَافَةَ لَمَّا أُمْسَتْ مُلْكًا
قَتَلَتْ وَقَدْ سَطَّرَتْ تَارِيخُهُ مُلْكِي

Daha önce de belirtildiği gibi; bu dönem şiirinin en önemli özelliği ya ağıt ya da padişahın şahsına veya diğerleri gelenlere övgüler yağdırmadır. Ortak özellik böyle olmakla birlikte bir taraftan da Müslümanların inancını, din ve vatanlarını koruyan bir millet olarak görmeleri hasebiyle Türklerin faziletlerini öne çıkaran şairler de bulunmaktadır. İşte bu şairlerden birisi, kendilerine yapılan iyiliğe kötülükle karşılık verip Osmanlılara karşı ayaklanmış olan ve bundan dolayı Şam halkını şiddetle eleştiren, Osmanlı padişahlarının Âdem'den (a.s) beri en hayırlı hükümdarlar olduğunu ifade eden Şeyh Mahmut Hamza'dır:

بَلْ مُلُوكُ الْأَرْضِ مِنْ سَائِمْ وَحَامٍ
وَيَلْكُمْ مِنْ غَدْرِكُمْ أَهْلُ الشَّامِ

مُلُوكُ عُثْمَانَ بِه مُفْتَحِرُ
أَنْصَفَ الْمَظْلُومَ مِنْ ظَالِمِهِ

Türkler ve Osmanlılara karşı bu olumlu görüşlere karşı, sayıları az da olsa, olumsuz görüşleri olan şairler de bulunmaktadır. Onlar ki eğitimlerini batıda görüp batının milliyetçilik ve özgürlük düşünce ve kavramlarından etkilenen veya dış mihraklar için çalışan veya gayri Müslim guruplara müntesip kimselerdir. Onlar ki şiir ve yazılarını ile Türkler ve Osmanlıları en iğrenç sıfatlar ve en alçak ibarelerle yererler. O şairlerden biri de genel anlamda Türkleri ve özellikle de II. Abdülhamid Han'ı çirkin vasıflarla yeren Mihail Sakkal'dır:

سَارُوا عَلَى عَجَلٍ وَالْأَرْضُ تَلْعَنُهُمْ
لَعْنَا وَتَلْعَنُهُمْ عَنْهُ السَّمَاوَاتُ
الْعَيْشُ بَعْدَكَ يَا عَبْدِالْحَمِيدِ حَلَا
كَأَنَّمَا لَيْسَ فِي الدُّنْيَا مَرَارَاتُ

Dellal'de II. Abdülhamid Han'ı istibdatla itham ederek şöyle demektedir:

وَكَذَا الْمُلُوكُ فَلَيْسَ يُنْكِرُ مَا جَرَى
فِينَا مِنْ اسْتِبْدَادِهَا وَوُثُوبِهَا
دَبَّحَ الْعِبَادَ عَلَى الْوَهَادِ بِظُلْمِهِ
وَسَقَى الْمِهَادَ دِمَاءَهَا عَنْ صَوْبِهَا

XIX. yüzyıl Suriye Arap şiirine incelenince Suriyeli şairlerin birkaç şair dışında Türklere karşı olumlu tutumlarını görülmektedir. Bu dönem Suriyeli şairler şiirlerinde Türklere din ve namuslarını kurtaran kişiler olarak bakmışlardır.



BÖLÜM III

XX. YÜZYIL SURIYE ARAP ŞİİRİNDE TÜRKLER

XX. yüzyıl Suriye Arap şiirinde, toplumsal olaylar ile batı edebiyatından etkisiyle özgürlük ve milliyetçilik gibi kavramlar öne çıkmıştır. Bu dönemde Türklere bakış açısı değişmiş olup, günümüz Suriye topraklarının da içinde olduğu Osmanlı coğrafyasında fitne ve kargaşanın tohumları atılmıştır. Bu kargaşalara Osmanlı topraklarına bölmek isteyen Avrupalıların kışkırtmasının yanında batıda eğitim görmüş veya kendisini gayr-i müslim addeden Arap aydın ve düşünürler de destek vermiştir. Bütün bu gelişmeler Arapları Osmanlı yönetiminden koparmaya kadar itmiştir. Batıdan etkilenen şair ve düşünürlerden bazıları sonraları bunun bir tuzak olduğunu anlayarak pişman olmuşlar ve halkı bu tuzaklara karşı uyarmaya çalışmışlardır.

Bu bölümde XX. Suriye Arap şiirine genel bir bakıştan sonra bu dönem şiirlerinde olumlu veya olumsuz Türkler bahseden şairlere yer verilmiştir. Bu şairlerin kısaca hayat ve eserleri hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Türklerle ve Osmanlılar ile ilgili şiirler ele alınmıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla şiirlerinde Türklerden bahseden XX. asır Suriye Arap şairleri şunlardır: Abdülmesih Antâki, Cemil el-Azam, Naum Türkmâni, Bedreddin Nâsâni, Edward Markas, Abdulkadir el-Mağribi, Faris el-Huri Halil Mardam Bey, Hayreddin ez-Zirikli, Şefik Cebri ve Münir el-Kelâlîb gibi şairlerdir.

3.1. XX. Yüzyıl Suriye Arap Şiirine Genel Bakış

Edebi araştırmaların, tanınmış edebiyatçıların meşhur eserlerinin Arapçaya çevrilmesi, okulların yayılması, batı ile iletişimin artması ve milliyetçilik akımlarının yayılması sonucunda XX. Asırda genel anlamda edebiyat özel anlamda şiir alanında gözle görülür bir ilerleme kaydetmiştir.

1900'lü yıllarda Suriye Arap şiirinde iki eğilim hâkim olmuştur: Bunlardan birincisi vatanın temasını işleyen millet kavramının öne çıktığı şiir akımıdır. İkincisi ise şahısları temel alan vicdani duyguların öne çıktığı şiirlerin görüldü eğilimdir. Öte yandan Suriye şairlerinin şiirlerinde genelde türkü tarzı hâkim olmuştur. Bu tarz da sıkıntı ve krizlerden dolayı acı, keder, ümitsizlik, şikâyet, üzüntü ve ağıtlarla dolu şiirler içermektedir. Şair Halil Mardem Bey “el-Mahzûn” diye adlandırdığı şiirinde yurdunun

aldığı derin yaranın etkisi ile hasret ve acı dolu şu şiiri söylemektedir:

أَلِفَ الْخُزْنَ فَلَوْ فَارَقَهُ الْخُزْنُ شَكَاهُ
وَجَفَا اللَّهُو فَلَوْ وَاصلَهُ اللَّهُو شَكَاهُ

*Üzüntüye o kadar alıştı ki ayrı kalınca ondan şikâyetçi olur
Rahatlıktan öyle uzaklaştı ki ona kavuşunca ondan şikâyetçi olur*

Sürgünden bıkan ve uzaktan vatanına ağlayan Hayrettin Zirikli de aynı yolu izleyerek şöyle demektedir:

أبكي دياراً خُلِقْتُ لِلْجَمَالِ أبهى مِثَالِ
أبكي تُراث العِزِّ والعِزُّ غَالِ صَعْبُ المِثَالِ

*Güzellik timsali olan vatana ağlarım
Zor elde edilmiş şanlı mirasa ağlarım*

XX. yüzyıl Suriye Arap şiirinin temel özelliği, şairlerin eski Arap şiiri uzantısı olmalarına rağmen yenilik ve belâgetten uzak olan serbest tarzda yazılmasıdır. Bunun yanında şairlerin eski Arap şiirinden fazlaca etkilenmiş olmaları, gerçek anlamda şiirde çağdaş edebi ekolün ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu dönemde, eski Arap edebiyatının tesiriyle başta Muhammed Bizim, Hayreddin Zirikli, Şefik Cebri, Mâruf Arnavut, Cemil Saliba, gibi şair ve edebiyatçılar yetişmiştir. Onların şiirlerinde etkili lafız, derin mana ve milliyetçilik kavramları bulunması önemli özelliklerindedir. Bilahareönceki şair ve edebiyatçıların kanatları altında de toplumlarının acı ve çileleri ile kaynaşan Ömer Ebu Rişe, Ömer Yahya, Bedrettin Hâmit, Enver Attar, Nedim Muhammed, Süleyman İsa ve Sami Dehhên gibi şairler yetişmiştir.

3.2. Şiirlerinde Türkleri Konu Edinen Şairler

Sruriyeli XX. yüzyıl şairlerinin önemli bir kısmı şiirlerinde çeşitli yönleriyle Türkler'den bahsetmişlerdir. Bu başlık altında söz konusu şairlerin kısaca hayatları ve öne çıkan şiirlerinden örnekler ele alınacaktır.

3.2.1. Abdülmesih el-Antâki (1875- 1922)

Halepli ve aslen Yunan kökenli Fethullah Antaki'nin oğlu olan Abdülmesih,

Halep'te dünyaya gelmiş, Mısır'da da ölmüştür. Abdülmesih'in babası Fethullah Osmanlı kanunlarını iyi bildiğinden Halep mahkemelerinde avukatlığı ilk meslek edinenlerdendir. İlk Arapça bilgilerini Halep'te öğrenen Abdülmesih'in gençlik çağlarından beri şiir yazma eğilimi bulunmaktaydı. Abdulmesih, Halep'te "eş-Şuzur" adını verdiği dergiyi yayımlar. Ancak II. Abdülhamit döneminde Halep'te rağbet görmeyince Mısır'a göç eden Abdülmesih, orada daha sonra dergiye çevirdiği, görüş ve fikirlerinde Şii eğilimi olan "el-'Umrân" diye adlandırdığı gazeteyi yayımlar ve komşu ülkelerde dağıtır¹¹⁴.

Yazdığı en değerli şiirlerden biri de birkaç bin beyitten oluşan, Hz Ali'nin hayatını ve o dönemdeki olayları anlatan, bunları da Şii ve bazı Sünni âlimlerin sözleri ile destekleyen ve "el-Umran" dergisinde yayımladığı "el-'Aleviyye" şiiridir. Aşağıdaki beyitler o şiirden alınmış örneklerdir¹¹⁵:

وقال للمرتضى ربُّ الذكا عُمرٌ مقالةً قالَ قبلاً ما يُضاهيها
خَفَضَ عليكَ أبا حفصٍ بحقِّكَ من هُنا ومِن ههنا الأَقوالُ تُلقِيها

*Zekâ timsali Ali'ye Ömer'in hakkında neler dediğini haber verin
Oradan burdan gelen sözlerden dolayı Ömer Hakkını gazpetmiştir*

Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid Han tahttan indirildikten sonra Hindistan'dan Bağdat'a dönen Abdülmesih vali Nazım Paşa tarafından Kuveyt emiri ile birlikte halkı Türklere karşı ayaklandırma, Arap milliyetçiliğini yayıma ve uyandırma suçlaması ile Bağdat'tan sürgün edildi. Birçok Avrupa ülkesini dolaşan Abdülmesih Aden bölgesindeki Arap şeyhleri ile iletişime geçerek onlara Avrupa'dan silah satın alma konusunda arabuluculuk yaptı. Ölene kadar da Şattu'l-Arap şeyhlerinden Şeyh Hez-al Han'ın hizmetinde bulunan Abdülmesih aynı zamanda da onun şairliğini icra etti¹¹⁶.

“Tedeffaka Seyîlu't-Türk” / تدفَّقَ سَيْلُ التُّرْكِ / Türk Heyelanı Aktı Şiiri.

سَقَى اللهُ عَهْداً للأَعْرَابِ مُزْهِراً به بَلَّغُوا شَأْواً مِنَ المَجْدِ أَرْفَعَا

Medeniyet yolunda yüce şan ve şeref'e varan o Arap dönemine selam olsun.

تَحَدَّثْنَا عَنْهُ الحِجَازَ التي بِهَا لهذي الوَرى الرَّحْمَنُ للمصطفى دَعَا

¹¹⁴ Zirikî, *el- E'lâm*, IV, 153-154; Bâbtîn, *Mu'cemu'l-Bâbtîn*, XII, 453; el-Keyyâli, *el-Haraketu'l-edebyyye*, 189-190; el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabî* s.81; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Muessetu'r-Risâle, Beyrut 1993, II, 313.

¹¹⁵ el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabî*, s.85.

¹¹⁶ Bâbtîn, *Mu'cemu'l-Bâbtîn*, XII, 453- 454; el-Keyyâli, *el-Haraketu'l-edebyyye*, s.190-191.

O şanlı dönemde Hz. Muhammedi ağırlayan Hicaz 'ında önemli yeri bulunmaktadır.

وسورية إذا أصبحت بِأَمِيَّةَ مَفْرُ فَنَخَارُ الْعَارِبِينَ الْمُشْعَشَعَا¹¹⁷

Emevi döneminde Arapların parlak ve şahlanışına tanıklık yapan Suriye den de...

وأرضُ العِراقِ التي بَلَغَتْ مَدَى الـ غُلا بِنْتِي الْعَبَّاسِ لَنْ يَنْضَعْنَ عَا

Abbasilerin döneminde de çöküşü olmayan bir yükselişe varan Irak'tan da...

وَأَنْدَلُسُ الرَّهْرِ التي قد رأى بِهَا الـ أَعاجِمُ فَوْقَ الْعَرْشِ بِالْعُرْبِ يَتَّبَعَا

Acemin Arapları en yüce ve şanlı durumda gördükleri o şahane, Endelüs'ten de...

كَذَا الْمَغْرِبُ الْأَقْصَى وفيه خِلافةُ الـ فَوَاطِمُ قد عَزَّتْ أَصُولاً مُفْرَعَا

Soyları gibi kendileri de izzet ve şan sahibi olan uzak batıda ki Fatimi halifelerinden de bahis etmek gerek.

خَلَّيْتُ لَوْلَا النَّزْكَ ما ضَاعَ مَجْدُهُم وما باتَ مِنْهُمْ عَامِرُ الْعُرْبِ بَلْقَعَا¹¹⁸

Türkler olmasaydı ne o halifelerin izzet ve şanları kayıp olur, nede Arap diyarları viranelere dönüşürdü.

وما باتَتْ الْأَعْرَابُ بَعْدَ فَخَارِهِم وَتُرُوتِهِمْ يَشْكُونَ ذُلًّا وَمُدَقَّعَا¹¹⁹

Nede izzet, şan, refah ve bolluktan sonra sefalet ve yoksulluktan yakınırlandı.

تَدَقَّقَ سَيْلُ النَّزْكَ فِي مُلْكِ يَعْزُب فَخَرَّبَ عُمُرَانَا وَفَرَّقَ مُجْمَعَا

Türk heyelanı ve felaketi Arap medeniyetini ve mülkünü harabeye çevirdi ve topluluklarını parçaladı.

وَضَعُوعَ عِلْمًا كان بِالْعُرْبِ مُزْهَرًا وَضِيْعَ آدابًا وَبَدَّدَ مَصْنَعَا

Arapların gün yüzüne çıkardıkları ilimleri bozarken sanat, ve icatlarını da yok ettiler.

قَفَا بِي عَلَى أَطْلالِ أَمْلاكِ يَعْزُب خَلِيْلِي نَبْكَى لِلْأَعْرِزَةِ مُخْنَعَا

Hadi gel dostum biraz duralım da Arap medeniyetinin kalıntılarına ağıtlar yakalım.

وَأُرْثِي فَتَسْتَنْبِكي الْعَمَامَ تَمْدُنَا دَوَى غُصْنُهُ مِنْ بَعْدِما كان مُونِعَا

Önceden yemyeşil ağaç gibi canlı ve neşeli daha sonra da kuru ağaç misali yıpranan o şanlı medeniyete feryatlar edelim.

وَتَنْدُبُ جَاهًا قد جَنَّتَهُ جُدُونَا بِيْبِيضِ الظُّبَا نَدْبًا أَلِيْمًا مُوجِعَا

Atalarımızın zorluklarla meydana getirdikleri o şanlı medeniyeti kayıp ettiğimiz içinde ağıtlar yakıp feryatlar edelim¹²⁰.

Yunan kökenli olan Abdülmesih Antaki'nin Türklere karşı beslediği kin ve nefret duyguları şiirinde görülmektedir. Bu şiirinde Antaki Türkler olmasaydı Arapların

¹¹⁷ مُشْعَشِع : Geniş olmayan gölge. İbn Manzûr, *Lisânu 'l- 'Arab*, V, 166.

¹¹⁸ بَلْع : Boş yer.anlamı vermektedir, İbn Manzûr, *Lisânu 'l- 'Arab*, V, 19.

¹¹⁹ مَدَقَع : Fakirlik.ifadesi vermektedir, İbn Manzûr, *Lisanu 'l- 'Arab*, V, 82.

¹²⁰ Bâbtîn, *Mu'cemu 'l-Bâbtîn*, XII, 454- 455.

izzet ve şanları kayıp olmazdı, diyerek Türklerin bu bölgeyi işgal etmeleri neticesinde felaket getirirken Arap medeniyetini ve yönetimini de parçaladığını dile getirmektedir.

قفا بي على أطلال أملاك يعرب خليلي نبكي للأعزة مخنعا

Şair şiirine emir fiili ile başlayarak inşa üslubunu kullanmaktadır, bu da *iltimas*¹²¹ etmek anlamına gelmektedir, çünkü şair beytin ikinci yarısında “خليلي” kelimesini kullanarak iki dostuna hitab ederken onlardan yardım istemektedir, buda ünlü şair İmrü’l Kayıs şiirinden iktibas edilmiştir:

قفا نباك من ذكر حبيبٍ ومنزل يسقط اللومي بين الدخول فحوملي

3.2.2. Cemil el-Azam (1873- 1933)

Şamlı bir edebiyatçı olan Cemil el-‘Azam İstanbul’da dünyaya gelir. Küçük yaşta babasını kaybeden Cemil el-‘Azam ailesi ile birlikte Şam’a döner ve eğitimine orada başlayarak Arapça ve Fransızca’yı öğrenir. Edebiyatçılığın yanı sıra tarih ve gazetecilikle de uğraşan Cemil el-Azam bir müddet Şam’da Mecma’u’l-luğatil-‘arabiyye üyeliği yapar.

Şiir ve nesir türü eserleri bazı gazetelerde yayımlanan Cemil el-Azam Şam ve Beyrut’ta maarif bakanlıklarında görevlerde bulunur ve aylık yayımlanan “el-Besâir gazetesini çıkarır. Bu çalışmaların yanı sıra Cemil el-Azam’ın *‘Ukudül-cevâhir fi terâcumî men lehum hamsûne müsannefen femietu fe ekser, Tefrîcuş-şidde fi taştîru’l-burde, Tercemetu ‘Usmân Pâşâ’l-Gâzi.*

İthâfu’l-habîb bievsâfi’t-tîb; es-Sirru’l-mesûn zeyluKeşfi’z-zunun; Divânu’l-Arab; “et-Tezkiretu’l-câmia; “Kamusu’t-terâcum; Kamusu’l-esmâ gibi eserlerinin çoğu Beyrut’ta çıkarılan “el-İkbâl” gazetesinde yayımlanmıştır¹²².

“Melikun ahsudu’l-mulûk” / مَلِكٌ تَحْسُدُ الْمُلُوكُ / Padişahların Kışkandığı Padişah Şiiri.

فَسَقَى اللهُ لَيْلَةً قَدْ سَقَّتْ نِي وَأَعَانَنِي مِنْ شَدِيدٍ¹²³ بِرُودٍ

Yüce Allah elinden su içtiğim ve mutluluktan hastalandığım o geceyi mübarek kılsın.

مِثْلَ هَذِي بِطَارْفِي وَتَأْيِيدِي لَيْتَ فِي الدَّهْرِ لَيْلَةً أَشْتَرِيْنَهَا

¹²¹ Alp, v.dğr, *Ulûmu’l-belağa*, s.11; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s.146.

¹²² Ziriklî, *el-E’lâm*, II, 138; Kehhâle, *Mu’cemu’l-müellifîn*, II, 506- 507; Êlu’l-Cundî, *E’lâmu’l-edeb ve’l-fen*, II, 123.

¹²³ شَنِيب: Dişlerdeki beyazlık ve parlaklık. İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, I, 463.

Keşke zaman içerisinde o gecenin tekrarı gibi daha olsa, onun içinde en değerli servetimi harcardım.

غَيْرَ نَفْسِي فَلَيْسَتْ النَّفْسُ مُلْكِي هِيَ مَلِكُ الْمَلِكِ عَبْدِالْحَمِيدِ

Tek varlığım olan nefsim bile krallar kralı Abdülhamit Han'a feda olsun.

مَلِكٌ تَحْسُدُ الْمُلُوكَ مَعَالِيَهُ وَهَلْ يَخْلُو مِثْلَهُ مِنْ حَسُودٍ

O diğer padişahların bile menkıbelerini haset edip kıskandıkları bir padişaktır. Onun gibileri de haset edilmez mi?

فَلَكُمْ سَدٌّ فِي السِّيَاسَةِ تَعْرُأُ فَاغْرَأْ تَعْرُهُ بِرَأْيِ سَدِيدِ

İsabetli ve doğru görüşü ile siyasette ne geniş açıklar ve boşluklar doldurdu!

فَتَلَقَى بِحِكْمَةٍ مَا لَقْدَ فَرَّ طَ فِي جُنْبِهِ وَرَأَى رَشِيدِ

Feraset, doğru görüş ve hikmeti ile hadlerini aşanları doğru yola dön derdi.

وَأَظَلَّ الْوَرَى جَمِيعاً قَرِيباً وَبَعِيداً بِظِلِّهِ الْمَمْدُودِ

Yakında ve uzakta ki bütün insanları şefkat ve adaleti ile geniş gölgesi altında barındırdı.

وَأَفَادَ الْأَنَامَ بِالْعَدْلِ بَعْدَ الْـ خَوْفِ أَمْنًا فَكَانَ خَيْرَ مُفِيدِ

Şefkat ve adaleti ile halkı güvensizlik ortamından güven ve mutluluk ortamına taşıdı. O gerçekten en hayırlı padişaktır.

وَبَنَى فَوْقَ هَامَةِ النَّسْرِ لِلْإِسْـ لَامِ رُكْنًا وَأَيُّ رُكْنٍ شَدِيدِ

İslam dinini tekrar o şahlanışına vardırarak onu gerçek ve sağlam temellere bağladı.

هَمٌّ لَوْ رَمَى بِهَا سَدَّ الْإِسْـ دَرَ يَوْمًا مَا كَانَ بِالْمَمْدُودِ

Öyle himmet ve hedeflerin var ki onlara büyük İskender bile varamazdı.

مَلِكٌ فِي الْمُلُوكِ فَزْدٌ وَحَرِيدٌ وَلَكُمْ بَيْنَ سَيِّدٍ وَمَسْـ

O padişahlar ve önderler arasında eşi benzeri olmayan bir padişah ve önderdir.

ذُو نَدَى يَمْلَأُ الْأَكْفَ فَإِنْ قُلْ نَتْ لَهُ حَسْبِي قَالَ هَلْ مِنْ مَزِيدِ

O eli açık cömert padişaktı, isteyenleri geri çevirmez aksine daha fazla isteyen var mı diye sorardı¹²⁴.

II. Abdülhamid Han'a hayranlığını dile getiren Cemil el-Azam, II. Abdülhamid Han'ın menkıbeleri diğer padişahları bile kıskandırırken, isabetli ve doğru görüşü ilede siyasette boşluklar doldurduğunu ayrıca feraset, doğru görüş ve hikmeti ilede insanlara doğru yolu gösterdiğini, halkıda güvensizlik ortamından güven ve mutluluk ortamına taşıdığını belirtmektedir.

¹²⁴ http://www.almoajam.org/poet_details.php?_id=1671, (Erişim tarihi: 29.03.2017).

ليت في الدهر ليلةً أشتريها مثل هذي بطارفي وتليدي

Burada amacı bir geceyi satın alma gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyleri arzulamak gibi inşâ üslûbu bulunmaktadır. Buda yüce sultan II. Abdülhamid Han'ın kimsenin varamayacağı seviyeye vardığını vurgulamaktır.

125. Buradaki kelimeler arasında *tibak* bulunmaktadır. *خوف- أمانة, قريباً- وبعيداً*

Burada *istiâre mekniyye* bulunmaktadır. Şair Osmanlı şanını ve gücünü göstermek için onu kartal yuvasının üzerine ev inşa etmeye benzetmektedir. Oysaki buda mümkün değildir¹²⁶.

3.2.3. Naûm Türkmâni(1873- 1933)

Naûm Türkmâni Halep'te doğmuş ve yine orada da vefat etmiştir. İlk eğitimini Halep'teki Katolik Rum patrikhanesine bağlı rahip Nikolas okulunda gören İlyas oğlu Naum Türkmâni, daha sonra eğitimini sürdürmek için Lübnan'a gider ve orada Katolik Rum patrikhanesine bağlı rahibeler sınıfının bulunduğu okulda eğitim görür. Arapça'nın nahiv ve sarf ile kurallarını, şiir ve edebiyatını ezberler. Daha sonra 1940'lara kadar "el-Ardul-mukaddese" ve "el-İlmâniyye" okullarında Arapça öğretmeni olarak çalışır. Toplumsal ve kültürel kalkınma derneğinin yanı sıra Katolik gençlik kulübü üyesi olan Naum Türkmâni "ed-Dâd" ve "el-Kelime" dergilerinde yayımlanan şiir ve kasideleri bulunmaktadır. Şiirlerinden bazıları ise Halep'teki Katolik Rum patrikhanesinin dergisinde Mayıs sayısında yayımlanmıştır. Naum Türkmâni methiye, tören ve kutlamalar şairidir. Bunun için de şiirini âlim, kral, din adamları ve makam sahiplerine ulaşmak için araç olarak kullanmıştır. Bunun örneği de Arapların Osmanlı ordusunu arkadan vurmasınneticesinde kutsal topraklardan çakilmesi üzerine kral Faysal'ın Halep'i ziyareti sırasında onu öven şu şiiri bulunmaktadır¹²⁷.

Celevte beni'l-Etrâk'ın "جَلُوتُ بني الأتراك / Türkleri Çıkardım"Şiiri:

ولمَّا انْتَضَيْتِ السَّيْفَ مِنْ مَكَّةِ التِّي سَمْتُ بِجِهَادِ الْمُصْطَفَى ذِي الْفَضَائِلِ

Faziletleri olan Muhammed Mustafa'nın cihadına mazhar olan Mekke'den Türklere karşı ayaklanmayı ilan ettiğinde

¹²⁵ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s.333; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.24; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, s.240.

¹²⁶ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.30; el-Kazvînî *el-İdâh*, s.302. Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, s.111.

¹²⁷ http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=7692 (erişim: 22.03.2017)

جَلَوْتَ بَنِي الْأَثْرَاكِ عَنْ كُلِّ بُقْعَةٍ وَأَرْضِ وَإِقْلِيمٍ وَكُلِّ الْمَعَاوِلِ

Türk soyunu şehirlerden, bölgelerden ve bütün karargâhlarından çıkardın.

فَلَا الشَّامُ تُنْسَى لِلْجَمَالِ فَظَائِعًا وَلَا لَكَ تُنْسَى الصُّنْعُ يَوْمَ التَّحَامُلِ

Şam ne sizin o zor günlerde ki fedakârlıklarınızı nede Cemal Paşa'nın o insanlık dışı katliamlarını unuttur.

وَأُبْنَانٌ لَمَّا عَضَّهُ الْجُوعُ قَدِ بَكَى فَأُبْكُنْتُ رِوَاسِيَهُ بِلَادَ السَّوَاوِحِلِ

Lübnan'ı da açlık felaketi sardığında da dağlar ve denizler onun için gözyaşları dökerek feryat ettiler.

فَشَاطَرْتُ الشَّهْبَا الْأَسَى جِيرَةً لَهَا فَعَصَّتْ نَوَادِيهَا بِشَمْلِ الْأَرَامِلِ

Halep komşusunun acısını his ederek dernek ve cemiyetleri aracılığı ile yetim ve dulları bağrına bastı.

مُهَاجِرَةً، قَتْلًا، وَشَنْقًا أَكْرَامٍ غِلَاءً وَأَوْصَابًا وَقَطْعًا خَمَائِلِ¹²⁸

O diyarlarda göçe zorlamak, öldürmek, idam, pahalılık ve aile bağlarını koparmak gibi her türlü işkenceler vardı.

أَمَاتَ بَنُو الثُّرَاكِ النِّسَاءَ وَالرِّجَالَ وَالصِّدَّ غَارَ مِنَ التَّضْيِيقِ ضِمْنَ الْمَنَازِلِ

Türkler kadın, erkek ve çocukları evlere, zindanlara haps ederek onları hayatta iken yok ettiler.

طَعَنُوا وَبَغَوْا حَتَّى تَفَاقَمَ شَرُّهُمْ أَيْدُرُونَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِغَافِلٍ؟

Zorbalık yapıp zulüm ederek her türlü şer ve kötülükleri uyguladılar, ama yüce Allah'ın bundan gafil olmadığını hiç bilmezlerimi?

فَلَمْ يُنْفِذُوا حُكْمًا بَغِيرَ دَرَاهِمٍ لِأَيْتَامٍ مَيِّتٍ لَا وَلَا لِلْأَرَامِلِ

Yetim veya dulların olsa dahi rüşvetsiz bir hüküm ve davayı uygulamadılar.

فَلَمَّا دَوَتْ بُشْرَى قُدُومِكَ لِلْحَمَى رَفَعْنَا قُلُوبًا لِلْعُلَا بِالنَّوَابِلِ

Sizin bu diyarlara gelişiniz müjdelendiğinde nafîle ibadetler eda ederek yüce Allah'a şükrettik.

فَمَا زَفَّ شِعْرِي قَبْلُ مَنِّي "لِأَنْوَرٍ" وَلَا "لِجَمَالٍ" شَأْنُ كُلِّ مُخَاتِلِ¹²⁹

Şiirlerimdeki övgülere ne Enver paşa nede Cemal paşa gibi düzenbazlar nail olmuştur.

وَلَكِن لِي لِلْعَرَبِ ذِمَّةٌ مُخْلِصٍ وَدَادًا لَهُمْ أُتْبِتُهَا بِالْدَلَائِلِ

Ancak Araplar buna nail ola bilirlen, çünkü onlara minnet borçluyum bunu da kanıtlaya bilirim¹³⁰.

¹²⁸ خمائِل: Ağacı bol olan yer, verimli toprak anlamındadır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VI, 322.

¹²⁹ مخاتِل: Kelimesi gaflete düşürerek aldatmak anlamına gelir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VI, 302.

¹³⁰ http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=7692 (erişim: 22.03.2017).

Kral Faysal önderliğindeki Arap çetelerinin Osmanlı ordusunu arkadan vuması konusundaki sevincini gizleyemeyen Naum bu şiirinde Kral Faysal'ı Türk soyunu şehirlerinden, bölgelerinden ve bütün karargâhlarından sürgün etmesini kendince kutlamaktadır. Diğer taraftan da Türklere ilgili 'halkı göçe zorlamak, onları öldürmek, idama mahkûm etmek, yaşam pahalılığına sebep olmak ve halk arasındaki aile bağlarını koparmak' gibi ağır ithamlarda bulunmaktadır.

لما عضَّه الجوع: *Mecaz-ı mürsel'dir*. Şair ısırılmayı açlığa isnad ederken açlığı da ısırın yırtıcı hayvana benzetmektedir¹³¹.

فأبكت رواسيه: *Mecaz'dır*¹³². Çünkü ağlamak yüce dağların değil de insanın özelliklerindedir.

أيدرون أنّ الله ليس بغافل؟: *İstifham* üslubudur¹³³. Belâgat amaçlı gerçek anlamı dışına çıkan aşâğılama anlamına gelmektedir.

رفعنا قلوباً للعلا بالنوافل: *İstiâre mekniyye'dir*. Kalpler yükselmez, oysaki yükselen insanların yüce Allah'ın rızasını kazanmak, kendileri ve Kral Faysal için yaptıkları dualardır¹³⁴.

3.2.4. Bedreddin Nâsâni (1881- 1943)

Arapçanın sırları ile ilgili mütemekkin eleştirmen ve taşkın bilgili edebiyatçı olan Mustafa Arslan oğlu Muhammet Bedreddin Nâsâni Halep'te dünyaya gelmiştir. Eğitimini önce Halep'te, daha sonra da sekiz yıl Ezher'de kalarak Muhammet Abdu'nun yanında tamamlamıştır. Hindistan ve Mısır gezisine çıkan Bedreddin Nâsâni "Mücemül-büldân" gibi bazı eserlerin düzeltme ve tashihinde de uğraşmıştır. Daha sonra Halep'e dönen Bedreddin Nâsâni, Sultaniye okulunda Arapça öğretmeni olarak çalışmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Cemal Paşa liderliğindeki Osmanlı askerî yönetimi kendisini Medine'de bulnan "Hicaz" gazetesini yayımlamakla görevlendirmiştir. Altı ay boyunca Osmanlı'nın Şerif Hüseyin'e karşı uyguladığı politikayı haklı görmüş ve savunmuştur. Zira ilgili gazetede özellikle Şerif Hüseyin'in Osmanlılara karşı başlattığı büyük ayaklanmadan sonra Şerif Hüseyin'i şiddetle eleştirengazete başlıklarınaimza atmıştır.. Şam'a dönen Bedreddin Nâsâni, Kürt Ali, Şekip Arslan ve Abdülkadir Mağribi ile birlikte Cemal Paşa'nın yayımladığı "eş-Şark"

¹³¹ el-Kazvîni, *el-Îdâh*, s.266. Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, s.102; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.21.

¹³² Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.12; el-Kazvîni, *el-Îdâh*, s.264.

¹³³ el-Kazvîni, *el-Îdâh*, s.136; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.14.

¹³⁴ el-Kazvîni, *el-Îdâh*, s.302. Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, s.111.

gazetesinde yazdılar. Savaşın sonra Halebe yerleşen Bedreddin Nâsâni kısa süre halebîn resmi gazetesinde yazar. Vefat edene kadar da Techiziye okulunda öğretmen olarak görev yapar. Az ama sağlam ve tekniği güçlü şiiri olan Bedreddin Nâsâni'nin şiirlerinden 1927'de şairlerin amiri Ahmet Şevki'yi öven şiirini öne çıkmaktadır. Bedreddin Nâsâni'nin Kevâidül-celiyye fi durusil-lugatil-arabiyye", "Nihâyetül-ireb fi şerhi mualllekâtil-arap", "Şerh şevâidül-müfassel liz-Zamahşeri" nahivde, "Şerh müfdalliyât ed-Dıbbi" gibi eserleri de bulunmaktadır¹³⁵.

“Le in eksere’l-Meddâhu fike’l-kasâide” Şiiri

لَسِنُّ أَكْثَرَ الْمَدَّاحِ فِيكَ الْفَصَائِدَا فَمَا بَلَّغُوا فِي الْأَلْفِ مِنْ ذَاكَ وَاحِدَا

Sizi şiir ve kasideleri ile övenler yine de o övgüde sizde ki özelliklerin ancak binde birini öve bilmişlerdir.

رَمَى اللَّهُ مِنْكَ الْإِنْكَلَبِيَّ بِصَارِمَا صَقِيلٍ يُقَدُّ الْهَيْدَوَانِيَّ غَامِرِدَا

Yüce Allah sizin sert ve kararlı duruşlarınızla İngilizleri ağır yenilgiye uğrattı.

عَتَوْا وَأَبَوْا إِلَّا لِقَاءَكَ فِي الْوَعَى أَرَاهُمْ بِمَا رَامُوهُ مِنْكَ حَصَائِدَا

Onlar ısrar ve zorbalıkla sizinle savaşta karşılaşmak istediler, buda kendilerinin sonunu getirdi.

أَقَامُوا عَلَى شَطِّ الْقِتَالِ مَعَاقِلَا سَتَّبَعِي لَهُمْ يَوْمَ اللَّقَاءِ مَصَائِدَا

Sahil kıyılarına üstler kurdular, bu tuzağa da sonunda kendileri düştü.

قَطَعْتَ إِلَيْهِمْ بِالْجُنُودِ مَفَاوِزَا بِهَا الصَّرَصُورُ النَّكْبَاءُ تَشْكُوا الْجَلَامِدَا¹³⁶

Onları yok etmek için sert kayalıklı, fırtınalı çölleri aştınız.

لَقَدْ عَزَّ جَيْشُ كُنْتِ فِيهِ رَيْبِسُهُ وَعَزَّتْ جُمُوعُ كُنْتِ فِيهِنَّ رَائِدَا

Komutanlığını yaptığınız ordu ne kutlu, önderliğini üstlendiğiniz topluluk ne yücedir.

فَلَمْ أَرْ مِثْلَ الْيَوْمِ أَرْفَعُ هِمَّةً وَأَعْظَمُ أَثَارًا وَأَكْثَرَ حَاشِدَا

Bugün sizden daha himmetli, etkili ve kalabalık topluluğa sahip...

وَأَطَهَّرُ أَخْلَاقًا وَأَصْنَفِي سَرِيرَةً وَأَنْجَبُ مَوْلُودًا وَأَكْرِمُ وَالِدَا

Nede güzel ahlaklı, temiz kalpli, asil soylu çocuk ve cömert baba görmedim.

وَقَفْتُ عَلَى عَلَيَاتِكَ فَبِضِّ بَرَاعَتِي وَنَفْسِي وَفِكْرِي وَالْقَوَافِي الشُّوَارِدَا

Sizin yüce özelliklerinizi kaleme almak istediğimde şaşkınlıktan düşünce ve duygularım durdu¹³⁷.

¹³⁵ Zirikî, *el-E'lâm*, VII, 102; el-Keyyâli, *el-Haraketu 'l-edebiyye fi Haleb*, s.199-200.

¹³⁶ الجلامد: Kayalıklar ifadesi vermektedir, İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, II, 526.

¹³⁷ el-Keyyâli, *el-Haraketu 'l-edebiyye*, s.200.

Bir Osmanlı hayranı olan Bedreddin Nâsânî Osmanlılara karşı Şerif Hüseyin ayaklanmasını, Osmanlı devletini yok etmek, Arap ülkelerini hâkimiyeti altına almak ve zengin kaynaklarını sömürmek için bir İngiliz tuzağı olarak görmüştür. Bu şiirinde de Cemal Paşayı överken Şerif Hüseyin'in ihanetini de gözler önüne sermektedir.

- وأطهر أخلاقاً وأصفى سريرة وقفت على عليائك - فلم أر مثل اليوم أرفع همّة - لقد عزّ جيش كنت فيه رئيسه
 Bu beyitlerde *temsili teşbih*¹³⁸ bulunmaktadır. 1. beyitte şair ordu ve Halk şeref ve onurunu komutanları olan Cemal Paşanın şeref ve onurundan aldığını belirtirken diğer beyitlerde ise Cemal Paşanın ahlak ve menkıbelerini sıralamaktadır.

3.2.5. Edward Markas (1878- 1948)

Niklas İlyas Markas'ın oğlu olan Edward Lazkiye'de doğup yine orada vefat etmiştir. Edebiyatçılığın yanı sıra usta çevirmen ve Şam'daki Arap ilim kurumu üyesi olan Edward eğitimini Ortodoks okullarında görmüştür. Arapça ve Farsça bilmektedir.

Mısır ve Suriye'de eğitim ve gazetecilikle uğraşan Edward I. Dünya Savaşı'ndan önce Lazkiye'de “el-Müntehap”, savaştan sonrada “en-Nahda” gazetelerini yayımladı. Birçok araştırma ve yazılarını Mecma'u'l-luğatil-'arabiyye dergisinde yayımlayan Edward yaklaşık 40 cilt eser veya çevri yaptı. Edward Marakas'ın “el-Edebü'l-Arabi mē lehü veme aleyhi”, “Zehiretü'l-müteâddip”, “Fennü't-târib ani'l-ferensiyye”, “Fi sebiili'l-Arabiyye”. Fransızcadan çevrilen “Tarihü'l-harbi'l-uzmâ” ve “Esrârü'l-mevt” , üç okul kitabı ve birçok roman ve hikâyenin yanı sıra bazı nesirlerini ve birçok şiirlerini içeren geniş bir cilt halinde “Divan Edward Markas” divanı da bulunmaktadır¹³⁹.

“Şerâben kâne zêlike” Şiiri / شراباً كان ذلك.

وَفِينَا الظُّلْمُ يَلْتَهُبُ الْتِهَابَا شَرَاباً كَانَ ذَلِكَ أَمْ سَرَابَا

Zülüm ve sefaletin bizleri kavurucu ateşte kavurduğu gibi bu gördüklerimiz rüyayı yoksa gerçek midir?

فَلَا عَجَبٌ إِذَا الْإِسْعَادُ رَابَا تَعَوَّدْنَا الشَّقَا زَمَنَا طَوِيلاً

Sevinç ve mutlulukta aşırıya gitmemiz uzun zamandır sefalet içinde olmamızdandır.

مَحَا ذَنْبَ القُرُونِ فَلَا عِتَابَا رَعَاكَ اللهُ يَا يَوْمَا صَبِيحَا

Yılların hatasını kusursuzca silip atan o aydın günü Allah muhafaza etsin.

¹³⁸ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.6; el-Kazvîni, *el-Îdâh*, s.243; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.121.

¹³⁹ Zirikî, *el-E'lâm*, IV, 282-283; Kehhâle, *Mu'cemü'l-muellifîn*, I, 334-335; Sarkis, *Mu'cemu'l-matbû'ât*, I, 211; Dâğir, Yusuf, Esat, *Masâdiru'd-dirâseti'l-edebiyeye*, el-Mektebetu's-Şarkıyye, Beyrut 1972, II, 699-700.

وما أَكْفَاكَ بِالْفِظَاءِ يَسِيرًا بِهِ كَتَبْتُ لَنَا النُّعْمَى كِتَابًا

Bu anayasa gibi büyük nimete övgü ile ne kadar kelime ve şiir yazsak azdır.

هو الدُّسْتُورُ نِلْنَاهُ فَنِلْنَا بِهِ وَطَنِيَّةٌ كَانَتْ خَرَابًا

Elde ettiğimiz o anayasa ile kayıp ettiğimiz ve harabeye dönüşen milliyetçiliğimizi kazandık.

هو الدُّسْتُورُ مَحْزُورُهُ إِطْلَاقٌ مِنَ الْأَسْرِ الَّذِي سَامَلَ¹⁴⁰ الْعَذَابَا

O anayasadan arzumuz ve amacımız çeşitli işkence ve çileler içinde yaşadığımız kölelik devrinden özgürlüğe koşmaktır.

بِهِ تَقْضَى الطَّبِيعَةُ فِي بَيْنِهَا قَضَاءٌ لَا يُرَدُّ وَلَا يُجَابَى

O anayasa ile doğa insanlar arasında zulüm etmeden hüküm eder¹⁴¹.

Osmanlı yönetiminde olan Arap ülkelerinin zulüm ve işkence altında olduğunu iddia eden Edward Marakas Osmanlı tanzimat devrimi ile birlikte Arap halkının az da olsa rahatladığını belirtmektedir. Bu şiirinde de Marakas tanzimat devrimindeki reformları müjdelemektedir.

Şerabâ- سرابًا: İki kelime arasında *sec*'i¹⁴² bulunmaktadır.

الظلم يلتهب التهاجا: *İstiâre mekniyye*¹⁴³ bulunmakta; şair alevlenmeyi zulüme yüklemektedir. Oysaki zulüm sezilmeyen bir varlıktır nasıl alevlenir, burada şair Osmanlı Tanzimat devriminden önceki halkın yaşadığı zulüm ve sefaleti göz önüne sermektedir. Yani burada şairin belirtmek istediği zülme maruz kalan halktır.

يا يوماً صديحا: Burada şair tarafından sunulan *nida*¹⁴⁴ gerçek anlamından çıkarak belâgat amaçlı özendirmek anlamında, halkı bu Anayasa'ya uymaya ve kabul etmeye teşvik etmek bağlamında kullanılmıştır.

3.2.6. Abdulkadir el-Mağribi (1867- 1956)

Mağribi olarak tanınan Abdülkadir Lazkiye'de doğup Tarablus Şam'da yetişmiş, eğitimini de önce babasından daha sonrada bazı Şam ve İstanbul âlimlerinden almıştır. Hareketli ve aktif birisi olan Mağribi Cemâlüddin Efgâni ve Muhammed Abdu ile yaptığı görüşmelerde onu Mısır'a gitmesi konusunda teşvik etmişlerdir. Gazeteciliğe yönelen Mağribi, önemli gazetelerde birçok yazı yazmıştır. 1908'de Osmanlı yasaları

¹⁴⁰ شامل : Yaşam şartlarını düzeltmeye çalışan. İbn Manzûr, *Lisânu 'l- 'Arab*, VI, 437.

¹⁴¹ http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=890 (Erişim tarihi: 23.03.2017).

¹⁴² el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.384; Alp, v.dğr, *Ulûmu 'l-belağa*, s.13.

¹⁴³ Alp, v.dğr, *Ulûmu 'l-belağa*, s.30; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.302.

¹⁴⁴ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.243; Alp, v.dğr, *Ulûmu 'l-belağa*, s.18.

ilan edildiğinde Tarablus'a dönmüş ve "el-Bürhan" gazetesini I. Dünya Savaşı başlayana kadar yayımlamıştır. 1914 yılında yayınına son vermek zorunda kalmıştır. "el-İştikak ve't-târiib" Mağribi'nin 1908 yılında Şam'daki Arap ilim kurumunda yazdığı ilk eserdir. Daha sonra da "el-Ahlak vel-vacibât", "Müzekkarêt Cemâlüddin Efgâni", "Aserâtül-lisân", "Tefsir cüz tebâreke", ve "Ale hamîşi't-tefsir" gibi eserleri yazmıştır¹⁴⁵.

“Bellig Emîre'l-Müminîn.” Şiiri / بَلِّغْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ

بَلِّغْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ نَصِيحَةً تَبَغِّي الْقُبُولَ وَلَا تُرِيدُ ثَوَابًا

Müminlerin emirine karşılığında bir şey beklemeden bu nasihati iletmenizi arzularım.

فَبُرُّ تُعَمَّرُهُ بِبَدْرَةِ عَسْجَدٍ¹⁴⁶ وَتُعِيدُ عُمرَانَ الْبِلَادِ خَرَابًا

Yerleşim alanlarını yakıp yıkıp harabeye çevirirken niçin mezarlıkları altın süslemelerle süslüyorsun?

تَكْسُو الدَّعِيَّ الحُلَّةَ الْبَيْضَاءِ إِذْ تَكْسُو الشُّعُوبَ مِنَ السَّوَادِ ثِيَابًا

Halkın geneli yoksulluk ve sefalet içinde yaşamlarını sürdürürken niçin evlat edindiğin çocuğa bile en değerli elbise ve takıları giydiriyorsun?

تُجْبِي الضَّرَائِبَ مِنْ فَقِيرٍ مُمْلِقٍ تُغْنِي بِهَا الْمُتَمَلِّقَ الْخَلَابِ

Aşırı zengini daha da zenginleştirmek için niçin yoksul fakirden vergiler topluyorsun?

تُقْصِي إِلَى الْأَطْرَافِ كُلِّ مُحْسِنٍ وَتُبَيِّتُ تُذْنِي النَّوْكََ¹⁴⁷ وَالْأَوْشَابِ

Çevrenden her türlü Muhsinleri uzaklaştırırken, ahmak ve aptallardan oluşan kalabalığı niçin başına topluyorsun?

كَمْ مِنْ بَرِيٍّ صَادِقٍ حَكَمْتَ فِي حُوبَانِهِ الْمُتَجَبِّسِ الْكَذَّابِ

Yalancı casuslar aracılığı ile nice doğru ve masum insanları itham ederek günahlarına girdiniz.

بَلْ هَذِهِ الْخِصْيَانُ كَيْفَ تَقَدَّمَتْ بِيضُ الْفُحُولِ السَّادَةِ الْأَنْجَابِ

O mükemmel, necip ve önder insanların aksine alçak ve seviyesi düşük insanlar niçin öne geçti?

ضَيَّعْتَ مُلْكَكَ وَأَمْنَهْتَ رِجَالَهُ فَعَلَامَ تَحْوِي النَّجَّجَ وَالْأَلْقَابِ

Mülkünü ve tahtını kayıp edip, adamların aşağılandıktan sonra niçin taç ve lakapları

¹⁴⁵ Ziriklî, *el-E'lâm*, IV, 47; el-Keyyâli, *el-Edebu'l-'Arabî*, s.137; Êlu'l-Cundî, *E'lâmu'l-edeb ve'l-fen*, II, 120.

¹⁴⁶ عَسْجَدٍ: Mücevher anlamına gelmektedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II, 677.

¹⁴⁷ النَّوْكَ: Ahmak ifadesi vermektedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 108.

*taşıyorsunuz?*¹⁴⁸.

II. Abdülhamid Han karşıtı görüş, düşünür ve örgütlerden etkilenen Abdulkadir el-Mağribi bu şiirinde II. Abdülhamid Han'ın halkı aşağılayıp yoksullaştırdığı, ülkeyi de harabeye dönüştürdüğü için siyaset ve yönetimini eleştirmektedir.

تكسو الدّعيّ الحلة البيضاء إذ تكسو الشعوب من السواد ثيابا

Burada *istiâre*¹⁴⁹ bulunmaktadır. Şair tamlayanı düşürerek yerine tamlanını eklemiştir. Örtmek ve giydirmek anlamına gelen “تكسو” fiilini halklara isnad etmiştir, oysaki burada kastedilen o halkların fertleridir. Yine şair halkın yaşadığı çile ve zor hayat şartlarına dikkat çekmek için “السواد” kelimesini kullanmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in hüküm sürdüğü günlerin dayanılmaz bir cehenneme dönüştüğünü, padişaha yakın olan ikiyüzlü ve yozlaşmış insanların refah içinde yaşarken basit mazlumlarında sefalet ve kederli bir hayat sürdürdüklerini belirtmektedir.

3.2.7. Faris el-Huri (1873- 1962)

Lübnan'ın Hasbiya kazasına bağlı el-Kefir köyünde dünyaya gelen Faris el-Huri, eğitimini Sayde'deki Amerikan okulunda, daha sonrada adı “Amerikan Üniversitesi”ne dönüşen Suriye Protestan Fakültesinde eğitim gördü. Şam'a yerleşen Faris el-Huri, 1902 - 1908 yılları arasında İngiltere konsoloslüğunda tercüman olarak çalıştı. Daha sonra Şam'ı temsilen Osmanlı Temsilciler Meclisi üyeliğine seçildi ve avukatlığı meslek edindi. I. Dünya Savaşı sona ermeden önce devlete ihanet suçlaması ile tutuklandı. Ancak daha sonra suçsuz olduğu anlaşıldı. Savaştan sonra hukuk enstitüsüne hoca olarak atandı ve kurucularından da sayıldığı Şam'daki Arap İlim Kurulu üyeliğine seçildi. Fransızların Şam'ı işgaline kadar da Alaaddin Dürübi hükümetinde maliye bakanı olarak görev aldı. 1925 yılında Fransızlar tarafından Erwad adasına sürgün edildi. Bir yıl sonra da sürgünden gelip Maarif bakanlığına atandı. Devlet başkanı Şükrü Kuvvetli döneminde millet meclisi başkanlığına daha sonrada (1944- 1945) yılları arasında başbakanlığa seçildi ve Suriye'yi Birleşmiş Milletler örgütünde temsil etti. Hukuk enstitüsündeki derslerinden “Usulul-muhakematil-hukukiyye” ve “Mücez fi ilmil-mâliyye” adlı iki kitap çıkardı, bunların yanı sıra “Vekaiül-harp” ve “Târihu

¹⁴⁸ http://www.almoqjam.org/poet_details.php?id=4101, (erişim: 24.03.2017).

¹⁴⁹ el-Kazvîni, *el-Îdâh*, s.274.

harbirusi vel-yaban” adlı şiirleri de bulunmaktadır¹⁵⁰.

3.2.7.1. “eş-Şühedâ” / الشُّهَدَاءُ / Şiiri

كان التَّجَلُّدُ فِي الْبَطْوَى يُؤَاتِينِي فَمَا لَهُ حِينَ أَدْعُوا لَا يُلَائِينِي

Musibet ve felaket anında sabırlı, cesaretli duruşumla öne çıkarken ne oldu da bu özelliklerimi kayıp ettim?

أَبْكِي وَمَعْذِرَةٌ عَيْنِي إِذَا ذَرَفَتْ عَلَى الْغَطَارِيفِ¹⁵¹ مِنْهَا وَالْأَسَاطِينِ

O yüce, kibar delikanlı gençlere fazla gözyaşı döktüysem özür dilerim çünkü onlar hak ediyorlar.

قَدْ عَابَهُمْ بِقَضَاءِ التُّرُكِ أَنْتَهُمْ أَصْحَابَ قَلْبٍ بِحُبِّ الْعَرَبِ مَفْتُونِ

Türkler Arap tutkunudur sözüne aldanıp Türklerin hüküm ve adaletine güvendiler.

ضَحُّوا بِهِمْ وَأَسْرَوْهُمْ إِلَى حُفْرِ فِي الرَّمْلِ مِنْ غَيْرِ تَكْفِينٍ وَتَلْقِينِ

Türkler o gençleri esir tutup daha sonra da onları infaz ederek kefensiz, telkinsiz toprağa gömdüler.

أَبْكِي عَلَى أُمَّةٍ لَجَّ الشَّقَاءُ بِهَا تَجْرِي إِلَى طَالِعِ الْبُؤْسِ مَفْرُونِ

Bahtı kara ve her türlü sıkıntı, cefa ve felaketlere maruz kalan şu millete ağlıyorum.

مِنْ مَعْشَرٍ جَعَلُوا جُلَى مَفَاخِرِهِمْ مِنْهَا جُجْجٌ كَبِيرٌ أَوْ أَنْمَاطٌ نَيْرُونِ

Türkler öyle milletler ki örnek aldıkları kişiler Cengiz Han veya Neron tipi kişilerdir.

قَالُوا سِيَاسَتَهُمْ وَالغَدْرَ دَيْدَنَهُمْ سِيَاسَةَ الْعَدْلِ وَالْإِحْسَانَ وَاللَّيْنِ

Onların siyaset ve hükümleri adalet, iyilik ve yumuşama politikası üzerine kurulmuştur dediler, gerçekte ise gaddarlık ve hıyanet politikası izlediler.

يَسْتَنْدِرْجُونَ بِحُلُوِّ الْقَوْلِ مَسَارِبَهُمْ وَفِي حَلَاقِيمِهِمْ¹⁵² سُمُّ التَّعَابِينِ

Güzel söz ve tatlı dille amaçlarına varırken kalplerinde ise kin ve nefret beslemektedirler.

لَا حَتَّ لَهُمْ فُرْصَةٌ فِي الْعَرَبِ سَانِحَةٌ فَتَنَّاغُوا وَاسْتَبَاحُوا كُلَّ قَانُونِ

Onlar için Araplarda bir fırsat görünüşünü görünmez her türlü işkence yapıp nice kanun ve yasaların kökünü kazıdılar.

جَاحُوا الْبِلَادَ بِفَعْلٍ لَيْسَ يُقْحِمُهُ أَضْرَى الْوَحْشِ وَلَا أَطْعَى الشَّيَاطِينِ

Ülkeye saldırı ve baskın yaparak şeytan ve canavarların yapamadıkları zarar ve zorbalıklar yaptılar.

دَسُّوا لَنَا كُلَّ مُعْتَرٍّ يَعِيثُ بِنَا نَهَبًا وَيَرْجِعُ فِي أُمُودِ قَارُونِ

¹⁵⁰ Zirikî, *el-E'lâm*, V, 128.

¹⁵¹ الغطاريف: Cömert saygın kişi ifadesi vermektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, V, 667.

¹⁵² حلاقيم: Boğaz, nefes borusu anlamına gelmektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VII, 136.

Bizleri yağmalayıp talan eden her türlü kendini beğenmiş ve kibirlileri yönetici olarak başımıza geçirdiler, görevlerinden ayrılınca da Karun'un serveti gibi servetle ayrılırlar.

وَحَرَّبُوا كُلَّ مَعْمُورٍ وَمَسْكُونٍ تَخَلَّلُوا السَّلْبَ وَالتَّمْثِيلَ فَانْبَعَثُوا

Özümlenme ve yağmacılığı helal kılarak bütün yerleşim alanlarını harabeye çevirdiler.

لَمْ يَكْفِهِمْ بَرَجَالِ الْعَرَبِ مَا قَتَلُوا حَتَّىٰ مَحَا آيَةَ الزَّيْتُونِ وَالتَّيْنِ

Arap gençlerine ve liderlerine yaptıkları yetmezmiş gibi barış ve sulh ile ilgili ne ayet varsa yok ettiler.

هَلْ سَرَّكُمْ صَلْبُهُمْ أُحْرَارَ أُمَّتِكُمْ أَمْ رَاقَكُمُ هُنَّاكَ أَعْرَاضُ الْخَوَاتِينِ

Direnişçi gençlerin idam edilmesi sizleri mutlu mu etti, yoksa iffetli hatunların namuslarının lekelendiği hoşunuza mı gitti.

حَتَّىٰ تَرَكَتُمْ لَكُمْ فِي قَوْمِكُمْ صُحُفًا مَشْهُومَةً بَيْنَ دَفَاتِ الدَّوَابِّ

Sizden sonraki gelecek nesil e siyah sayfalar la anılacak kötü bir eser bıraktınız¹⁵³.

3.2.7.2. “İtâbün ve Vedâ” Şiiri / عتاب ووداع

الله أكبر فالظالم قد علموا لأيّ مُنْقَلَبٍ يَهْوِي الْأَلَى ظَلَمُوا

Aman Allah'im sonunda zalimin sonunun ne kadar kötü olduğunu gördüler.

لَقَدْ هَوَى الْيَوْمَ صَرْحَ الظُّلْمِ وَأَنْتَقَضَتْ أَرْكَانَهُ وَتَوَلَّتْ أَهْلَهُ النَّيْقَمُ

Bugün zulüm abidesi yok olup temelleri çökerken halkta yönetime el koydu.

عبد الحميد إستمع منهم مُناقشةً فطالما صَبَرُوا بَلْ طالما كَظَمُوا

Abdülhamit halkın sesine kulak ver çünkü onlar her türlü çile ve işkenceye sabrettiler.

ماذا فَعَلْتِ بِأَحْرَارِ الْبِلَادِ وَمَا جَنُّوا عَلَى الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَلَا اجْتَرَمُوا

Özgürcüler din ve dünya işlerinde ne suçlar işlediler ki onları bu cezalarla cezalandırdınız?

ويا سلالة عُثْمَانَ أَمَا انْصَلَّتْ مِنْهُ إِلَيْكَ الصِّفَاتُ الْعُرُ وَالْهِمَمُ

Yüce himmet ve parlak özellikleri olan Osmanlı soyundan hiç mi sana uğramamış?

كَانَتْ لَهُمْ دَوْلَةٌ بِالسَّيْفِ نَاهِضَةٌ وَفِي زَمَانِكَ لَا سَيْفٌ وَلَا قَلَمٌ

Güç açısından ayakta duran güçlü bir devletleri vardı, sizin devrinizde ise ne ilim kaldı nede güç.

مَلَكُنَّا فَشَهَدْنَا مِنْكَ طَاعِيَةً لَمْ يَلِقْ نِدَاءَ لَهُ الْمَشْهُودُ وَالْقَدَمُ

Bizlere padişah oldun ama sizin gibi ne şimdi nede eskiden tiran ve zalimini görmedik.

نَبِيرُونَ عِنْدَكَ أَوْ فِرْعَوْنٌ قَدْ عُفِرَتْ زَلَّاتُهُ وَاسْتَحَبَّتْ شَاهُهَا الْعَجَمُ

¹⁵³ Hürî, Kolyet, *Evrâku Farisi'l'Huri*, Dâru Talas, Şam, 1988, s.425- 427; Dâkûkî, İbrahim, *Sûratu'l-Etrâk ledel-'Arab*, Dirâsâtu'l-Vahdeti'l-'Arabiyye Merkezi, Beyrut 2001, s.238- 239; Şerif, Muhammed Hamid, *el-Udebâu's-şuheadâ fi'l-'asri't-Turki*, Mısır 1991, s.153.

Sizin gibi padişahların yanında Neron ve Firavun'un yaptıkları bağışlanırken Acem şahları da sevilmeğe başlandı.

خَلِيفَةَ اللَّهِ قَدْ خَالَفَتْ مَا مَرَّتْ بِهِ الشَّرِيعَةُ وَالنَّزِيلُ وَالْكَلِمُ

Müminlerin halifesi olduğun halde kitabın ve dinin ne yasakları varsa yaptın.

وَالْمُخْلِصُونَ تَوَارَوْا عَنكَ وَانْهَزَمُوا وَالْمُفْسِدُونَ عَلَى أَيْوَابِكَ إِزْدَحَمُوا

İhlas sahibi kişiler sizden uzaklaşırken, her türlü fasit insanlarda kapında sıraya dizildiler.

أَسْرَفْتَ فِي تَهْبِيبِ بَيْتِ الْمَالِ فَانْتَهَيْتُ مِنْهُ الْجَوَاسِيسُ مَا شَاؤُوا وَمَا غَنِمُوا

Maliyeyi öyle yağmalayıp soydun ki, bunu fırsat bilen yağmacılar bulduklarını çaldılar.

دَبَّرْتَ فِتْنَةً سُوءٍ تَسْتَعِيدُ بِهَا مِنْ مَجْدِكَ الْبَاطِلِ الْغَدَارِ مَا هَدَمُوا

Çökmekte olan batıl, kalles şanını kurtarmak için öyle çirkin ve kötü tuzaklar kurdun ki.

فَأَنْزَلُوكَ عَنِ الْعَرْشِ الرَّفِيعِ وَمَا كَانُوا يُرِيدُونَهَا لَكِنْهُمْ رُغِمُوا

İstemeselerde sizi yüce tahtınızdan indirdiler, çünkü onlar buna mecbur kalmışlardı.

هَبِطْتَ مِنْ قِمَّةِ الْأُمَجَادِ مُنْحَدِرًا كَصَخْرَةٍ حَطَّهَا مِنْ شَاهِقِ عَرَمٍ¹⁵⁴

Şan ve şöhretin tepesinden yüce dağ başından düşen ve derelere yuvarlanan bir kaya parçası gibi düştün.

فَفِي هُبُوطِكَ عَادَ الْمَلِكُ مُرْتَفِعًا وَفِي هَلَاكِكَ كُلُّ الْخَلْقِ قَدْ سَلِمُوا

Sizin çöküşünüzle devlet yükselişe geçerken halkın bütünü de selamete erdi¹⁵⁵.

İngiliz ajanlığı suçlaması ile bazı Şam liderlerinin Cemal Paşa tarafından idam edilmelerine tepki gösteren Faris el-Hürî Türklerin adalet ve iyilikliğin aksine gaddarlık ve hıyanet politikası izlediklerini dile getirmektedir. 1909 yılında da “el-Muktebes” dergisinde yayımlanan Türkler ile ilgili diğer şiirinde ise Faris el-Hürî, II. Abdülhamid Hanı eleştirip karalamaktadır. Daha sonra II. Abdülhamid’in Filistin davasındaki duruşu ve siyonizimin kurbanı olduğunu anlayınca da yazdığı o şiire çok pişman olmuştur.

كَانَ التَّجَلُّدُ فِي الْبَلْوَى يُؤَاتِينِي فَمَا لَهُ حِينَ أَدْعُوا لَا يُلَيِّنِي

Burada *istiâre*¹⁵⁶ bulunmaktadır. Şair sabrı, ondan yardım dileyen ve gereğiğinde yardımına koşan bir insana benzetmektedir, ancak bu insan günlerdir feryatlarına yanıt vermemektedir.

¹⁵⁴ عرم: sınır tanımayan sel ifadesi vermektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VII, 360.

¹⁵⁵ Huri, Kolyet, *Evrâku Farisi'l'Hürî*, s.405- 412; Şerif, *el-Udebâu 'ş-şuhedâ*, s.154.

¹⁵⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.274.

لقد هوى اليوم صرّح الظلم وانتفضت أركانهُ وتولّت أهله النقم

Burada *istiâre*¹⁵⁷ bulunmaktadır. Şair insanlığı bir yapı olarak tasvir etmekte, II. Abdülhamid Han ve Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü ise insanın özelliklerinden olan adaletsizliğe bağlamaktadır.

Burada *mecaz* bulunmaktadır. Şair başarılı cihat politikalarıyla genişlemeye devam eden Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Abdülhamid Han dönemine gelindiğinde askeri ve ilmi alanlarda durma noktasına gelmiş olduğunu vurgulamaktadır. Bunları ifade ederken de şair cihat kelimesi için kılıcı “السيف”, ilim kelimesi için de kalemi “القلم” kullanmaktadır¹⁵⁸.

المخلصون- والمفسدون: İki kelime arasında *tibak* bulunmaktadır¹⁵⁹.

هبطت من قمة الأمجاد منحدرًا كصخرة حطّها من شاهقٍ عرم

Burada *temsili teşbih* bulunmaktadır. Şair II. Abdülhamid Han ve Osmanlı İmparatorluğunun o güçlü ayaklanma ve devrimin etkisi ile çöküşünü şiddetli selin yüksek dağlardan yuvarladığı büyük kayalıklara benzetmektedir¹⁶⁰.

3.2.8. Halil Mardem Bey (1895- 1959)

Dedesı Osmanlı komutanı Kıbrıs fatihi Lale Mustafa paşaya dayanan şair ve edebiyatçı Halil Mardem Bey Şam'da dünyaya geldi. İlkokulunu el-Melikü'z-Zahir resmi okulunda okudu. Küçük yaşından beri şiir yazma ve ezberleme eğilimi olan Halil Mardem Bey daha sonra Arapça, fıkıh ve hadis gibi ilimleri Ata el-Kesim ve Bedrettin el-Hüseyni gibi âlimlerden aldı. Türkçeyi ve İngiltere de geçirdiği üç yıl içerisinde de İngilizceyi öğrendi. Daha sonra dokuz yıl boyunca Şam'da ki el-İlmiyye'l-vataniyye fakültesinde Arap edebiyatında dersler verdi. Es-Sakafe dergisinin yayımlanmasının yanı sıra daha sonra başkanlığına seçildiği “er-Rabıta'l-Edebiyye” derneğinin kurulmasına diğer edebiyatçılarla birlikte yardımcı oldu. Şam'daki Arap ilim kurumu üyesi olan Halil Mardem Bey 1942 de Maarif, 1953'te de Dış İşleri bakanlığına atandı. Arap ilim kurumu başkanı Muhammed Kürt Ali vefat ettikten sonra başkanlığa seçildi ve vefat edene kadar da bu görevi sürdürdü. Halil Mardem Bey, başlangıcı “humâte'd-

¹⁵⁷ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.274.

¹⁵⁸ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.12; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.101.

¹⁵⁹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.333. Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 240; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.24.

¹⁶⁰ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 121; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.6.

diyâri aleyküm selam” olan Suriye milli marşının yazarı sayılır¹⁶¹:

حُمَاةَ الدِّيَارِ عَلَيْكُمْ سَلَامٌ
عَرِيْنُ الْعُرُوْبَةِ بَيْتُ الْحَرَامِ
أَبَتْ أَنْ تَنْدَلَ الثُّفُوسَ الْكِرَامِ
وَعَرْشُ الشُّمُوسِ جَمِيٌّ لَا يُضَامُ

Bunların yanı sıra şair Mardem Bey’in “Şu’arau’ş-Şâmi fil-karni’s-sâlis ‘aşar”, “Cemheretü’l-Muganniin”, “el-Ârâbiyyât”, “Nevâsihü’l-ibâr fi ‘âyâni’l-karni’s-sâlis ‘aşar”, ve beş bölümden oluşan okul derslik kitabı olan, içerisinde de “Cahız, İbnü’l-Mukaffa, İbnü’l-Amîd, Es-sâhib ve Fürezdak gibi şair ve edebiyatçıların eserlerini içerdiği “Eimmetü’l-edeb” gibi eserleri de bulunmaktadır. Şair Halil Mardem Bey “Ali ibnü’l-Cühüm”ün divanını tahkik ettiği gibi ikisi de Şam şairlerinden olan “ibnu İnnîn” ve “ibnu Hayyüs” divanlarını da tahkik etmiş, bu üç divanı da şairlerle ilgili bilgi ve eser ekleyerek yayımlamıştır.¹⁶²

“el’Hilfü ve’l-Câr” / الجِلْفُ وَالْجَارُ / Müttefik ve Komşu Şiiri

أَجَارَكَ اللهُ، هَذَا الْجِلْفُ وَالْجَارُ
عَلَيْكَ- لَا لَكَ- أَعْوَانٌ وَأَنْصَارُ

Sizleri savunmayıp koruyamayan ama dost ve müttetik gibi görünen komşudan Allah sizleri korusun.

هُمْ حَكَمُوا فَإِذَا التَّحْكِيمُ عِنْدَهُمْ
تَحَكُّمٌ، وَإِذَا التَّخْيِيرُ إِجْبَارُ

Mahkemeyi onlar kurdular, oysaki onlarda ki yöntem tahakküm etmek, seçme hakkı da zorbalıktır.

قُلْ لِلْحَلِيفِ وَخَيْرِ الْقَوْلِ أَصْدَقُهُ
مَا بَالُ جَيْشِ تَوَارِي وَهُوَ جَرَارُ

O müttetike deyiniz ki, sözünde en güzeli en doğrusudur: saldırı halinde ki o ordu nereye kayıp oldu.

مَنْ بَعْدَ عِشْرِينَ عَامًا بَيِّنَ أَظْهَرْنَا
لَمْ يَحْمِ نَعْرًا وَلَمْ تُنْمَعْ بِهِ دَارُ

O ordu yirmi yıla aşkın içimizde olmalarına rağmen ne sınırlarımızı korudu nede diyarlarımızı.

يَقْضِي عَلَى حَقِّنَا بَغْيًا وَلَيْسَ لَنَا
عِلْمٌ، لَعَمْرُكَ هَذَا الْهَوْنُ وَالْعَارُ

Bizimle ilgili hükümlerde bilgimiz olmadan kendisi karar verirdi, aman Allah’ım bu ne aşağılamak ve zillettir.

وَيْلٌ لِلضَّعِيفِ وَأَفَّ لِلْقَوِيِّ إِذَا
لَمْ يَبِقَ لِلْعَدْلِ إِيرَادٌ وَإِصْدَارُ

¹⁶¹ Zirikli, *el-E’lâm*, II, 315; el-Keyyâli, *el-Edebü’l ‘Arabîyye*, s. 147.

¹⁶² el-Keyyâli, *el-Edebu’l ‘Arabî*, s. 147-148; Êlu’l-Cundî, *Âlâmu’l-edeb ve’l-fen*, II, 139; Cubûri, *Mu’cemu’ş-şu’arâ*, II, 197.

Adaletin giriş çıkış kapıları kapandıktan sonra güçsüzün Allah yardımcısı güçlüye de eyvahlar olsun.

قالوا الجَزِيرَةُ لا تَرْضَى بِحُكْمِكُمْ ما في الجَزِيرَةِ إِلا التَّفْطُّ والقَارُ

Arap yarım adasında çöl ve petrolden başka bir şey yok ve sizin hükmünüzden de razı değil dediler.

ديارُ عمرو بن كلثوم يَعيثُ بِها بِهِزْلُ دَهْرِكَ إِسْكَافٌ¹⁶³ وَخَمَارُ

Amir bn Kelsumun diyarında meyhaneci, ayakkabıcı ve alaycılarla doldu taşı.

مَنْ لاجئٍ وَدَخِيلٍ وَاثْنُ سَابِلَةٍ في ظَهْرِهِ مَنْ سِيَّاطِ التُّرْكِ آثَارُ

Ne kadar mülteci, yolcu ve yabancı varsa hepsinin de sırtında Türklerin kamçı izleri vardır.

طِيٌّ وَتَغْلَابٌ هَلْ نَامَتْ فَوَارِسُهَا فَصَالٌ يُزْهِجُ في المَيْدَانِ حَمَارُ

Tay ve Teğlip kabilelerinin savaşan atlıları uykuya mı dalmışlarda meydanlarda eşekler dolaşiyor.

بَنِي العُرُوبَةِ كَمْ مِنْ صَيْحَةٍ ذَهَبَتْ لو يُسْتَنَارُ بِها المَوْتَى إِذْ نِ تَارُوا

Ey Arap halkı ne çağrılar var ki ölüleri bile mezarlıklardan ayaklandırı bilirdi, ama siz o çağrılara uymadınız.

إِنَّ الحَوَادِثَ لو أَدْرَكْتُمْ عَيْرٌ فَأَيْنَ- لا أَيْنَ- أَلْبَابٌ وَأَبْصَارُ

Zaman içerisindeki olaylar insanlar için bir ibrettir, ama nerede onu görüp anlayan.

هُنْتُمْ على كُلِّ شَعْبٍ مِنْ تَخَاذُلِكُمْ شَأْنُ العَيْبِ، وَباقي النَّاسِ أَحْرَارُ

Halka yaptığınız zulüm ve ihanet dolayısı ile onların yanında hiç değeriniz kalmadı, nerede ise sizler köle onlar efendi oldular.

تَخْرَبُونَ بِأَيْدِيكُمْ بُيُوتَكُمْ جَهْلًا أَكُنُّكُمْ يا عَرَبُ أَعْمَارُ¹⁶⁴

Ey Araplar hepiniz böyle safmısınız ki kendi yurdunuzu kendi ellerinizle yıkıyorsunuz¹⁶⁵.

Kökeni Türk ve Kıbrıs fatihi Lale Mustafa paşaya dayananmasına rağmen Halil Mardem BeyHatay'ı Suriye'nin bir parçası olarak görmüş, Türkiye'ye ilhak edilmesine de tepki gösteren Mardem Bey, Türkleri de koruyamayan ama dost gibi görünen komşuya benzetmektedir. Bununla da yetinmeyip ne kadar mülteci, yoksul ve yabancı varsa hepsinin de Türklerin zulmünden şikâyetçi olduklarını belirtmektedir.

ويْلٌ للضعيف، وأفٍ للقويّ: İki cümle arasında *olumlu tibâk* bulunmaktadır. Şair anlamı güçlendirmek ve açıklığa kavuşturmak için kelime ve zıddına yer vermiştir¹⁶⁶.

¹⁶³ إسكاف: Usta anlamına gelmektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, V, 564.

¹⁶⁴ أعمار: Deneyimsiz câhil ifadesi vermektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, III, 610.

¹⁶⁵ el-Keyyâli, *el-Edebu'l 'Arabî*, s.150-151.

¹⁶⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s.333. Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s.204.

ما في الجزيرة إلا النفط والقار Şair belâgat uslûbünü kullanarak yeraltı kaynaklarını yalnızca Arap Yarımadası ile sınırlandırmıştır. Bu da onların ne kadar cazip olduklarını göstermektedir.

3.2.9. Hayreddin ez-Ziriklî (1943-1893)

Anne ve babası Şamlı olan Hayreddin Ziriklî, Beyrut'ta dünyaya gelmiştir. Şam okullarında muhtelif âlimlerin tedrisinde yetişmiştir. Arap kültürü hayranı olan Hayreddin Ziriklî genç yaşta o kültürün kaynaklarına vakıf olmuş, şiir ezberlemeye başlamıştır. Yeteneği ve zengin kültürü ile kendisi gibi diğer genç edebiyatçılara büyük etkisi olmuştur. Hayreddin Ziriklî, kültürünü Fransızca'yı öğrenerek zenginleştirmiştir. Öyle ki Fransızca'dan bazı şiir ve kasideleri Arapça'ya çevirmiştir. Ziriklî'nin yaşadığı dönem Suriye'de önemli olayların vuku bulduğu bir dönemdir. Ziriklî de bu olayların içerisinde bizzat yer alarak Arap devriminin önde gelen şairlerinden biri olmuştur. Fransız General Goru Şam'ı işgal ettiğinde diğer devrimcilerle birlikte onun da tutuklanmasını istemiş, bundan dolayı Filistin ve Mısır'a sığınmış diğer devrimcilerle birlikte hakkında gıyabi idam cezası çıkarılmıştır. Bir süre vatanından uzaklarda Arap ülkelerini dolaşan Ziriklî bu durumu şiirinde şöyle dile getirmektedir:

كَأَيِّ طَائِرٍ فِي أَفْتِي طَامَ بِحَوْمٍ وَلَا فَرَارٍ عَلَى الطَّوَامِي
فَمَا أَدْرِي أَبِالْأُرْدُنِ دَارِي أَمْ لِشَتْمِ الْحِجَارِ عَلَى خِيَامِي.

Ziriklî diğer kültürel ve siyasi alanlarda da çalıştı, batıda istişrak ve siyasetle ilgili konularda birçok konferanslara katılan Ziriklî Suudi Arabistan'ı temsilen Arap birliği sözleşmesini imzalayanlardan biri olmuştur. Ziriklî'nin şiirlerinde milliyetçilik duygusu ve doğa vasfı öne çıkmaktadır, örneğin Mısır'a sığındığında kalbi hep Şam'a bağlı kalmış ve her Nil kıyısına gittiğinde Şam'ı unutmuyarak Barada nehrinin kıyısını anarak hasret gidermiştir.

الغَيْنُ بَعْدَ فِرَاقِهَا الْوَطْنَ لَأَسَاكِنَا أَلْفَتٌ وَلَا سَكْنَا
يَاطَائِرُ أَعْنَى عَلَى غُصْنٍ وَالتَّيْلُ يَسْقِي ذَلِكَ الْغُصْنَ
أَذْكَرْتَنِي بَرْدَى وَوَادِيهِ وَالتَّيْرُ أَحَاداً بِهِ وَثَنِي¹⁶⁷

¹⁶⁷ Ridâvî, v.dğr., *el-Haraketu'l-edebiyye*, I, 674- 675.

Hem Kahire'deki Dil Kurumu hem de Şam'daki Arap İlim Kurumu üyeliğine seçilen Zirikli daha sonra gazetecilik alanında çalışarak Kûdüs, Beyrut ve Şam'da "Lisânu'l-'Arab", "el-Mufid", "el-Hayat", "el-Esmâi" ve "ed-Difa" gibi gazeteleri yayımladı. Zirikli'nin en önemli eseri ise şüphesiz uğruna malını ve hayatını harcadığı "el-E'lâm" adlı eseridir. Bunun yanı sıra "Emâni fi Amman", "Ma raeytu ve mâ semi'tu", 1925'de Kahire'de vefatından sonra 1976'da Beyrut'ta basımı yapılan şiir divanı da bulunmaktadır.¹⁶⁸

3.2.9.1. "eş-Şühedâ" / الشهداء / Şehitler Şiiri

نَعَى نَادِبَ الْعُرْبِ شُبَّانَهَا فَجَدَّدَ بِالنَّعْيِ أَحْزَانَهَا

Arap gençlerinin idam haberi duyulduğunda hüüzün ve acılar tekrar yenilendi.

بَكَى كُلُّ ذِي عِرَّةٍ تَرْبَةً وَهَاجَ نِزَارًا وَعَدْنَانَهَا

Nizar'dan Adnan'a kadar nerede vatanını seven onurlu kişi varsa hepsi de o gençlerin mezarlarına ağıt yaktılar.

وَتَوَبُّ يَتَدَبُّ لِلْعَالَمِينَ عُيُونَ الرُّبُوعِ وَتِيجَانَهَا

O gençler halkın gözünde nur başında da taç olurken, kanlı elbiseleri de dünyaya haksızlığa karşı bir simge oldu.

فَأَبْكَى عَلَى غُرَّرِ الْمُسْلِمِينَ أَبَاةَ الْمَدَّلَةِ قُرْآنَهَا

Kuran Kerim bile o kavimi yüceltirken, kendileri Müslümanların efendisi olan Araplara ne çileler çektirdiler.

وَأَبْكَى عَلَى آلِ عِيسَى الْمَسِيءِ حَ شَمَّ الْعَرَانِينَ صُلْبَانَهَا

O çile ve işkencelerden Hristiyanlar, kiliseleri ile birlikte paylarını almışlardır.

نَعَتْ لُغَةَ الْعُرْبِ مَنْ أَحْكَمُوا لِسَانَ قُرَيْشٍ وَتَيْبَانَهَا

Sonunda Kuran-ı Kerim ve Kureyş'in dili Arapça dili ile Türk devrinin sona erdiğini belirtirken.

وَنَاحَتْ عَلَى مَنْ بَنَوْا عِرَّهَا وَأَعْلَوْا بِمَا أَتَّلُوا شَأْنَهَا

Bu medeniyeti kalkanı, şanını yüceltenler içinde ağıtlar yaktı

أَنَارَ بَنِي هَاشِمٍ فِي الْبِطَاحِ¹⁶⁹ وَأَنْطَقَ فِي الثَّرْبِ حَسَانَهَا

Haşim oğulları Hicaz dere ve ovalarında haykırarak ayaklanırken, bu haykırışa nerede ise mezardakiler bile yanıt verdi.

دَعَا بِالْخَيُْولِ وَأَهْلَ التُّصُولِ وَأَشْرَعَتْ الرُّوْعُ مَرَّانَهَا

Atlular okları ile birlikte sahaya inerek süngü atarak etrafa korku ve heybet sardı.

¹⁶⁸ Êlu'l-Cundi, E'lâmu'l-edeb ve'l-fen, I, 387.

¹⁶⁹ البطاح: Mekke içerisine yerleşenler. İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, II, 197.

كُتَابِ هَبَّتْ تَلْبِي الدَعَاءِ وَتَطْوِي الْقِفَارَ وَكُتَابِهَا

Ayaklanma çağrısına uyan Askeri birlikler saldırıya geçerek o karanlık yılların acılarını sonlandırmışlardır.

بِرْمُحِ بَرْنُ وَعَضْبِ يَسْنُ يُنْبِيهِ فِي التُّرْكِ وَسِنَانِهَا

Mızrağın vınlaması ve öfkeden inleyen gençlerin sesleri Türklere korku dolu uyarı salmaktadır.

هُوَ النَّازُ أَدْرَكُهُ النَّائِرُونَ أَشْجَى فُرُقًا وَسُلْطَانِهَا

O acı bir intikam duygusu ki bu acıyı ancak padişahın zulüm ve işkencesini gören gençler bilir.

وَأَنْعَشَ أَرْوَاحَ مِنَ الْقُبُورِ فَكَادَتْ تُعَاوِدُ أَيْدَانِهَا

Mezarda ki ruhları canlandırırken nerede ise o ruhları bedenlerine iade edecekti.

أَطَلَتْ تُرْفَرَفُ فَوْقَ الْجُمُوعِ تُحْيِي مِنَ الْغَيْبِ أَوْطَانِهَا

Ve o ruhlar Gayb âleminden vatanlarını selamlamak için çırpınarak kalabalığın özerinden göründüler.

جُدُوعِ الْمَظَالِمِ لَوْ تَتَطُّقِينَ قَرَحَتْ فِي النَّاسِ أَجْفَانِهَا

Mahkeme odalarının dili olsaydı da insanların ne zulüm ve çile çektiğini anlatsaydı.

سَيُومِضُ فِي النَّاسِ بَرَقُ السَّلَامِ وَتَسْلُو النَّوَادِبُ إِرْنَانِهَا

Sonunda barış güneşi doğacak, yaşlı ve kederli olanlar teselli bulacak¹⁷⁰.

3.2.9.2. “el-’Arab ve’t-Turk” / العرب والتُّرك / Araplar ve Türkler Şiiri

عَتَا أَحْفَادَ جَنْكِيزِ فَسَاقُوا سَلَائِلَ يَعْزَبُ سَوَاقِ الْعَبِيدِ

Cengiz han torunları Arap halka saldırarak onları köleler gibi sürüklediler.

هُمْ عَقَدُوا الْعَهْدَ عَلَى وِلَايَةٍ وَهُمْ عَمَدُوا إِلَى نَقْضِ الْعَهْدِ

Halkı sözleşme ve taahhütlerle kendilerine bağlarken o taahhütler uymayan ve bağlı kalmayan ilk kendileri oldu.

فَكَمْ قَتَلُوا مِنَ الْأَحْيَاءِ صَبِيرًا وَكَمْ سَامُوا مِنَ الْمَهَانَةِ مِنْ عَمِيدِ

İşkence ile birçok masum insanı canına kıyarken ihanetlede ne yüce insanı aşaladılar.

وَكَمْ حَمَلُوا عَلَى الْأَعْوَادِ ظَلْمًا وَكَمْ سَقُوا مِنَ الْمَنِيَةِ مِنْ شَهِيدِ

Zulüm ve haksızlıkla birçok insanı darağacında sallandırırken birçoğunu da şehitlik mertebesine erdirdiler.

إِلَى أُمَّ الْقُرَى عَدَّتِ الْمَذَاكِي وَفِي أُمَّ الْقُرَى خَفَقَ الْبِنُودِ

Geçmiş canlandırmak ve diriltmek için süvariler peygamberlik ve ilkeler şehri

¹⁷⁰ Zirikli, *Divanu 'z-Zirikli*, Mueessetur-Risâle, Beyrut 1980, s. 164-165; Şerif, *el-Udebâu 'ş-şuhedâ*, s.147.

Mekke'den yola çıktılar.

بروق في الحجاز ومضى وهنا فكان بجلق¹⁷¹ قصف الرعود

O süvariler gururlu ve heybetli şekilde Hicaz'dan ayrılır iken Şam'a ise bir gök gürültüsü gibi gürleyerek girdiler¹⁷².

Hayreddin Zirikî bu şiiri Şam'daki Osmanlı komutanı Cemal Paşa'nın bir grup Suriyeli gencin batı ile iletişime geçerek Türklere karşı ayaklanmaları ile idam edilmelerine tepki göstererek bu şiiri düzenlemiştir. "el-Arap vet-Türk" adlı şiiri ise Türklerin nasıl Araplara ihanet ve zulüm ettikleri iddasını yansıtmaktadır.

Şiirinin başında, şair Arapların yaşadıkları trajedileri sanatsal bir biçimde anlatmaktadır. Bunları anlatırken de o kahramanların hüznü ve acı kaynağı değil, Arapların acı ve kederlerini yenileyen bir unsur olduğunu dile getirmektedir. Tek kelimeyle, Arapların üzerine Türklerin elinde gelen ileri felaketleri sembolize edebildi ve üzüntüyü birleştirici bir biçimde ifade etmeyi seçti. "أحزان" dedi ve böylece acı olay ile onu önceleyen arasındaki bağlantıyı kurdu. Daha sonra şair bu keder ve felaketin herkesi kapsadığını dile getirmek için Arap ataları "Nizar ve Gassan" in iki ana ismini ödünç alarak "sel", "ağlamayı üç defa tekrarlaması, dördüncüde de ona ağıt olarak nitelmesi ve abartma üslubunda kullanmak suretiyle tüm Arapların toplam üzüntüsüne değinmektedir.

نَعَى نَادِبَ الْعُرْبِ: *Kinayedir*¹⁷³. Şair "النَّدب" yas kelimesini kullanarak bu olayı büyük bir felaket olarak nitelirmektedir.

وَتَوْبٌ يَنْدُبُ: *İstiâredir*¹⁷⁴. Şair yas ve ağlamanın insanın özelliklerinden anlamına gelen "النَّدب" kelimesini elbiseye isnad ederek acı, hüznü ve kederin Şam halkını kapsadığını dile getirmektedir.

وَنَاحَتْ عَلَى مَنْ بَنُوا: *Kinayedir*¹⁷⁵. Şair halkın hüznü ve kederlerini açığa çıkarmak için ikisi de eş anlamlı olan "نَوْحٌ" ve "نَدْبٌ" kelimekerini kullanmaktadır.

بَرْمَحٍ يَرْنُ وَغَضْبٍ يَنْنُ: *Seci'dir*, şair iki virgül arasında uyum sağlayarak aynı kalıp ve sestem iki kelimeye yer vermiştir¹⁷⁶.

¹⁷¹ جلق: Şam'ın adı, İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, V, 786.

¹⁷² Şerif, *el-Udebâu's-Şuhedâ*, s. 149.

¹⁷³ Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.43.

¹⁷⁴ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 109,

¹⁷⁵ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 131; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.43.

¹⁷⁶ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 231; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.13.

3.2.10. Şefik Cebri (1898- 1988)

1898 yılında Şam’da dünyaya gelen Şefik Cebri, başta Şam’ın kuran kurslarında yetişip daha sonra da Azariler okuluna iltihak edip orada Arapça ve Fransızca’yı öğrendi. Daha sonra tüccar olan babası ile Yafe ve İskenderiyye’ye taşınan Şefik Cebri orada Arap kültür kaynaklarına göz atmaya başladı. Muallekat’ın yanı sıra Buhturi ve Mütenebbi şiirlerini ezberleyen Şefik Cebri eski Arap şiirini sever ve onların tarzlarından etkilenerek güçlü kelimeler içeren şiir düzenlemeye başlar. Daha sonra Fransız edebiyatçılardan etkilenerek kolay kelimeler kullanmaya başlar. Eğitimle de uğraşan Şefik Cebri edebiyat fakültesi dekanı olur ve o sırada “Ene veş-şiir”, “Ene venesir” adlı iki kitabının yanı sıra Asfahâni, Mütenebbi ve Cahız’la ilgili araştırmalar hazırlar ve yayımlar. Daha sonrada Şam’da ki Arap ilim kurumu üyeliğine seçilir¹⁷⁷.

Romantizmden etkilenmesinden dolayı doğayı çok güzel vasıf eden bir şairi idi, kendini etkileyen ülkesinin durumu ve Şam’ın fettan doğası “Hamamüz-zeyzafun” şiiri de bunu göstermektedir.

“Fityânu-Kureyş” / فِتْيَانُ قُرَيْشٍ / Kureyş’in Gençleri Şiiri

مُرُوجُ دِمَشْقَ وَغِيْطَانُهَا سَقْتُكَ السَّحَابِ هُنَّا 178

Ey tatlı yağmurlarla sulanan Şam’ın çayır çimen ve vadileri

أَسَاءَتْ إِلَيْنَا صُرُوفُ الرَّدَى فَلَا نَعْفُ الْيَوْمَ إِحْسَانَهَا

Zaman içerisinde birçok çile ve zorluklar gördük, bunlara rağmen de iyilik ve sefasını görmezden gelemeyiz

فَقَدْ عَوَّدْتَنَا مِرَاسُ الْخُطُوبِ فَمَا تُزْهِبُ النَّفْسُ عُشْيَانَهَا

Acı, keder ve musibetler nerede ise bizler için alışkanlık haline geldi, onun için hiçbir şey bizleri korkutmuyor

وَلَوْ كَفَّتِ التُّرْكُ عَنْ عَيْبِهَا وَسَلَّتْ مِنَ الصَّدْرِ أَضْغَانَهَا

Türkler azgınlık ve zulümlerine son verip içlerinde ki kin ve öfkeyi koparsalardı.....

تَحَامَتْ أَذَاهَا سُيُوفُ الْحِجَازِ وَصَافَتْ عَنِ الدَّهْرِ سُلْطَانَهَا

Asırlarca hüküm sürdürür Hicaz ve Arap halkı da kendilerini savunurdu

وَإِنَّمَا لَازَمَتْ بِعَيْبِهَا فَحَرَكَتِ الْعُرْبُ فِتْيَانَهَا

Türkler azgınlık ve zulümlerine devam ettiğinde Arap halkı ve gençleri ayaklanmaya karar verdiler

¹⁷⁷ Êlu’l-Cundi, ‘Elâmü’l-edeb ve’l-fen, II, 145; el-Keyyâli, *el-Edebu’l ‘Arabî*, s. 154-155.

¹⁷⁸ هُنَّا: sağnak ve devamlı yağmur ifadesi vermektedir, İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, VII, 1011.

وَأَسْرَتْ بِهِمْ فِي سَوَادِ الدُّحَى تَجَوَّزُ الْجِجَارَ وَكُتْبَانَهَا

O gençler gece gündüz demeden gizlice Hicazı ve çöllerini dolaştılar

وَقَالَ الزَّمَانُ: أَلَا مَالِهَا؟ وَهَلْ يَجْهَلُ الدَّهْرُ نِشْدَانَهَا؟

Ne olup biteni sorarsanız deyin ki: zaman hiç olay ve zulümlerden gafil kalır mı?

تُحَاوِلُ مَلِكًا تَلِيدَ الْغَلَا وَتَتَّعَى عَلَى التُّرْكِ طُغْيَانَهَا

Eskiden şanı olan bir medeniyeti tekrar diriltirken Türklerin zulüm ve azgınlıklarına son verdiniz

أَقَامَتْ عَلَيْهِ اخْتِذَاظًا بِهِ طَوَالَ الرَّمَاحِ وَمُرَانِهَا

Türkler güç ve siyaseti kullanarak bu topraklarda varlığını sürdürmek istedi

يُلَيِّحُ بِهَا كُلَّ ثَبَتِ الْجِنَانِ يَهْزُ الْجِبَالَ وَأَرْكَانَهَا

Bu gücü kullanırken de insanlara öyle işkence ve zulüm çektiriyorlar ki dağlar bile titretiyordu.

إِذَا مَا تَصَدَّتْ لَهُ الْحَادِثَاتُ سَعَّرْنَا الْخُرُوبَ وَنِيرَانَهَا

Biz öyle bir milletiz ki zulme uğradığımızda düşmana dünyayı dar ederiz.

عَزِيزٌ عَلَيْنَا هَوَانُ التَّفُوسِ وَتُرْجِصُ فِي الرَّوْعِ أَثْمَانَهَا

Hiçbir zaman onun alçalmasını istemeyiz, ancak mevzu bahis vatan ise onu en ucuz bir şekilde harcarız.

نَفُوسٌ تَوَقَّتْ صِغَارَ الْأُمُورِ وَمَدَّتْ إِلَى الْمَجْدِ أَشْطَانَهَا

O İzzet-i nefis sahibi insanlar küçük işleri terk ederek atalarının şanlarını tekrar diriltmek için uğraştılar¹⁷⁹.

Türkleri eleştiren bu şiirinde Şefik Cebri'ye göre Türkler azgınlık ve zulümlerine son verip içlerindeki kin ve öfkeyi koparsalardı Arap halkı da onların yardımına koşardı. Ancak Türklerin azgınlık ve zulümlerine devam etmeleri Arap halkını eski şan ve medeniyetlerini tekrar diriltme niyetiyle ayaklanmaya sevk etmiştir.

سَقَّتَكَ السَّحَابُ هَتَانَهَا: *Mecaz-ı mürsel* sebep sonuç ilişkisidir. Öyleki şair sulamayı bulutlara isnad ediyor. Oysaki bahçe ve tarlaları sulayan sudur. Ancak bulut yağmurun oluşma sebebi olduğundan dolayı sulamak ona isnad edilmiştir¹⁸⁰.

أَسَاءَتْ إِلَيْنَا صُرُوفَ الرِّدَى: *Mecazdır*¹⁸¹. Zira şair başlarına gelen olumsuz olaylar ve felaketleri zamanın şiddetli musibetlerine dayandırmaktadır. Akıllı bir kimsenin yapacağını akıllı olmayan bir şeye nisbet ettiren şair burada kendilerini yöneten ve türlü

¹⁷⁹ Cebri, Şefik, *Divânü nevhî'l-'andelîb*, Mecm'au'l-luğati'l-'arabiyye Yayınları, Şam 1984, s. 18-19.

¹⁸⁰ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 266. Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 103; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.21.

¹⁸¹ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 264; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.43.

işkencelere mâruz bırakan Türklere işâret etmiştir.

وقال الزمان: ألامالها؟ وهل يجهل الدهر نشدائها؟

Soru sorma *istifham*¹⁸² üslûbunu kullanan şairin belâgat yönünden amacı ise şaşkınlığı ortaya koymaktır.

نفوسٌ توقّت صِغارَ الأمور ومدّت إلى المجد أشطانها

Burada *mecaz*¹⁸³ bulunmaktadır. Zira şair bazı nefislerin değersiz şeyleri bazılarının ise yüce ve şanlı işleri arzuladıklarını dile getirir. Burada işâret edilen ise Kureyş gençleridir “Fityâu Kureyişin”.

3.2.11. Münir el-Kelâlib (1901- 1975)

Arap veya Endülüs Kökenli, Abdüsselam Kelâlîb’in oğlu olan Münir 1901 yılında Humus’ta ilim ve edebiyat alanında gelişmiş bir çevrede dünyaya geldi. Öyle ki amcası o dönemdeki şiir yarışmasında Arap şairleri arasında ilk sırada yer almış, bu yarışma da o dönemde yayımlanan “Semerâtül-fünün” gazetesinde yayımlanmıştı.

Münir Kelâlîb eğitiminin ilk yıllarında Humus devlet sarayında hutbe verirken hastalığa yakalanır. Okulu bırakmak zorunda kalan Münir, Kelâlîb tahsilini döneminin ünlü âlim, edebiyatçı ve şairlerinden almaya başlar. Değerli eserlerle dolu olan aile kütüphanesindeki kitapları okuduktan sonra el-Ezher’e giderek bir süre üniversite kütüphanesinde araştırmalar yapar. Sonrasında ise Humus şehrine dönerek liselerde öğretmenlik yapar. Münir Kelâlîb’in dokuz baktan oluşan “Min şiir Münir el-Kelâlîb” adlı şiir divanının yanı sıra “el-Maani vel-Beyani vel-Bedii” ve okuma yazma bilmeyenleri alıştırmaya yönelik “el-İsâbe fi tâlimil kirââ bâdel-kitabe” ve “Melâhimun Arabiyye ve asatiirün İsrâiliyye” adlı eserleri de bulunmaktadır. Münir Kelâlîb şiirinde ağırlıklı olarak milliyetçilik tarzı yansımaktadır. Bunun yanı sıra kibâr vasıflı, sözünde belâğetli ve hassasiyetli olan bir şairdir¹⁸⁴.

“Zikrâ li Eyyâra” / ذِكْرِي لِأَيَّارَ / Mayıs Hatırası. Şiiri

ذِكْرِي لِأَيَّارَ تَجِدُ فِتْوَالِيْمُ فَلَهَا بِهِ مِنْ كُلِّ عَامٍ مَاتَمُ

Her yıl mayıs ayının anısı geldiğinde daha şimdi yaşanmış gibi içimizi acılarla doldururdu.

¹⁸² Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.14; el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 139- 140.

¹⁸³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 264; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.12.

¹⁸⁴ Êlu'l-Cundî, *E'lâmu'l-edeb ve'l-fen*, I, 66.

وَفَمُ الزَّمَانِ مُهْدَلٌ وَجُفُونُهُ حُزْنًا عَلَى الْعَرَبِ الْحَجَاجِ¹⁸⁵ تَسْجُمُ

Zamanın bile o Arapların şanlı tarihine üzülenekten gözyaşları akıp ağzı da sarkmaktadır

وَكَانَ كُلُّ مَحَلَّةٍ بِمَنَاحَةٍ شُغِلَتْ وَجَلَّلَهَا حِدَادُ أَسْحَمِ¹⁸⁶

Her yer yas ve cenaze varmış gibi bütün mahalleler siyaha büründü.

عَاثَتْ يَدَ الْجَانِي بِجَنَّتِهِمْ وَمَا رَأَتْ بِأَزْهَارٍ تَهْشُ وَتُبْسَمُ

Cemal paşa denilen cani cennet vatanı harabeye çevirirken, gülümseyen o çiçek gibi gençlere de acımadı.

أَشَجَى جَمَالًا أَنْ يَسِيرَ أَرِيحُهَا فِي الْخَافِقِينَ فَيَنْتَشِي الْمُنْتَسِمُ

Cemal'de bu zulüm ve çilenin yayılmasını, herkesin de işitip görmesini arzuladı.

فَصَفَتْ يَدَاهُ أَوْلَيْكَ الْمَلَأُ الْأَلَى بَدَلُوا النَّفُوسَ لِقَوْمِهِمْ وَاسْتَسَلَّمُوا

Cemal kanlı elleri ile canlarını vatan ve milletleri için feda eden o değerli insanları yok etti.

مِنْ كُلِّ قَمْرِيٍّ بِذُورَةٍ غَرِدٍ بِمَجْدٍ جُدُودِهِ يَتَرَنَّمُ

Ama yine de onların ektiği tohumlardan atalarının şanlarını haykırarak kumru gibi gençler yetişecektir¹⁸⁷.

SuriyeArap şiirinde Türkler ile ilgili şiir, roman ve hikâyelerde Osmanlı'nın Şam'daki askeri komutanı Cemal Paşa önemli yer tutmaktadır. Bu şiirde de Münir Kelâlib 6 Mayıs 1916'da Şerif Hüseyin liderliğindeki Arap devrim önderlerinin İngilizlerle işbirliği yapma suçlamaları ile Cemal Paşa tarafından idam edilmelerini kin ve düşmanlık besleyerek karşılamaktadır.

وَفَمُ الزَّمَانِ مُهْدَلٌ وَجُفُونُهُ حُزْنًا عَلَى الْعَرَبِ الْحَجَاجِ تَسْجُمُ

Burada *İstiâre-i mekniyye* bulunmaktadır. Şair zamanı üzülen, ağız ve göz gibi duyu organları olan insana benzetmektedir. Şair, Cemal Paşanın bazı Şam liderlerine uyguladığı idam cezası duyulunca Arapların hüznü ve kederli durumlarını tasvir etmektedir, öyleki Şam karanlığa bürünmüş ve her evden ağıt ve feryatlar yükselmektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁵ حجاج:Derin yaralar anlamına gelmektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, II, 25.

¹⁸⁶ أسحم: Siyah ifadesi vermektedir, İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VII, 256.

¹⁸⁷ Êlu'l-Cüdi, Ethem, *E'lâmü'l-edebe ve'l-fen*, I, 67.

¹⁸⁸ Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, s. 111; Alp, v.dğr, *Ulûmu'l-belağa*, s.30.

3.3. Analiz ve Değerlendirme

Bu dönemde Türklerle ilgili Suriye Arap şiirine göz attığımızda yöneliş ve görüşleri ile tamamen XIX. yüzyıl şiirinden farklı olduğunu görürüz. XIX. yüzyıl şairlerin çoğunluğu Türkleri din ve vatan koruyucusu olarak görürken, XX. yüzyıl şairleri ise Türkleri işgalci ve sömürgeci olarak görmüşlerdir. Bununla da yetinmeyen o dönem şairleri Türkleri dini saptıran, ülkeyi yakıp yıkan, yeraltı kaynaklarını sömüren ve halkı cehalet ve yosulluk içinde bırakan bir çete olarak görmüşlerdir.

O dönem şairlerinden Abdülmesih Antâki Türkleri Arap ülkelerini işgal ederek şan ve medeniyetlerini yok etmek ve kaynaklarını sömürmekle itham etmektedir:

وَمَا بَاتَ مِنْهُمْ عَمِيرُ الْعَرَبِ بَلْقَعَا خَلَايِفُ لَوْلَا التُّرْكُ مَا ضَاعَ مَجْدُهُمْ
فَحَزَبَ عُمْرَانَا وَفَرَّقَ مُجْمَعَا تَدَفَّقَ سَيْلُ التُّرْكِ فِي مَلِكِ يَعْزُوبِ

Abdülmesih Antâki'nin izinden kendisi gibi Hristiyan olan Halepli şair Naum Türkmâni'de yürüdü ve Türkleri her olumsuz özellikler ile niteleriken onları zulüm, fesat, istibdat, zorbalık ve rüşvetle suçlamaktadır: işkenceler vardı.

أَمَاتَ بَنُو التُّرْكِ النِّسَاءَ وَالرِّجَالَ وَالصِّدَّ غَارَ مِنَ التَّضْيِيقِ ضِمْنَ الْمَنَازِلِ
فَلَمْ يُبْقِدُوا حُكْمًا بَغَيْرِ دَرَاهِمِ لِأَيْتَامِ مَيِّتٍ لَا وَلَا لِلْأَرَامِلِ

Edward Markas ise kendi görüşüne göre Osmanlı devletinin karanlık geçmişi hatırlatarak tanzimat devri ile kalkınma ve değişim umudu ile sevincini dile getirmektedir: Bu anayasa gibi büyük nimete övgü ile ne kadar kelime ve şiir yazsak azdır.

هُوَ الدُّسْتُورُ نِلْنَاهُ فَنِلْنَا بِهِ وَطَنِيَّةً كَانَتْ خَرَابَا
هُوَ الدُّسْتُورُ مَحُورُهُ انْطِلَاقُ مِنَ الْأَسْرِ الَّذِي سَامَلَ الْعَذَابَا

Edebiyatçı Abdulkadir Mağribi ise II. Abdülhamit Han siyasetini eleştirirken onu zulüm fesat ve istibdat ile itham edmektedir: ?

تُجْبِي الضَّرَائِبَ مِنْ فَقِيرِ مُمْلَقِ تُغْنِي بِهَا الْمُتَمَلِّقَ الْخَلَابَا
كَمْ مِنْ بَرِيٍّ صَادِقٍ حَكَمَتْ فِي حُوبَانِهِ الْمُتَجَسِّسَ الْكَذَابَا

Suriye'nin siyasi tarihinde önemli yeri olan siyatçı ve edebiyatçı Faris Huri'de

Türklere eleştiri ve hece ile yaklaşırken onları bazen vefasızlık, kalleşlik ve hıyanetle nitelerken bazen de zorbalık ve ırz düşmanları diye nitlemektedir:

قالوا سياستهم والعدر ديدتهم
سياسة العدل والإحسان واللين
هل سركم صلبهم أحرار أميتكم
أم راقكم هنك أغراض الخواتين

Suriye milli marşının yazarı Halil Mardem Bey ise Hatay'ın Türkiye'ye İlhak Edilme Münesebeti ile İlgili “el’Hilfü vel’car” Başlıklı şiirinde Türkleri dost ve müttefik gibi görünen kötü komşuya benzetmektedir, bununla da yetinmeyip Türklerifakir ve yoksul halka zulüm etmekle suçlamaktadır:

أجارك الله، هذا الجلف والجار
عليك- لا لك- أعوان وأنصار
من لاجبي ودخيل وائن سابلة
في ظهره من سباط الترك آثار

Türklerden nefret eden, meşhür “el-Âlâm” sözlüğünde de hiçbir Türk padişah, komutan ve âlimlere yer vermeyen Hayrettin ez-Zirikli de Arap gençlerinin idam haberi duyduğu hüznü dile getirirken öfkeden inleyen gençlerin sesleri Türkleri korkuttuğunu iddia etmektedir:

نعي نأيب العزب شبانها
فجدد بالنعي أحرانها
برمح يرن وغضب يئن
يئبه في الترك وسنانها

Şefik Cebri Türkleri zulüm ve azgınlıkla etham ederken “Türkler içlerindeki kin ve öfkeyi koparsalardı yine de asırlarca hüküm sürdürür Hicaz ve Arap halkı da kendilerini savunurdu.” diye dile getirmektedir:

ولو كفت الترك عن غيها
وسلت من الصدر أضغانها
تحامت أذاها سيوف الحجاز
وصافت عن الدهر سلطانها

Münir el-Kelâlîp ise Cemal Paşa'yı hedef alarak nasıl kanlı elleri ile canlarını vatan ve milletleri için feda eden o değerli insanları yok ederken bu zulüm ve çilenin yayılmasına örnek olmuştur diye nitlemektedir:

أشجى جمالاً أن يسير أريجها
في الخافقين فينتشي المتتسيم

بَدَلُوا النُّفُوسَ لِقَوْمِهِمْ وَاسْتَسْلَمُوا

قَصَفَتْ يَدَاهُ أَوْلِيكَ الْمَلَأُ الْأُلَى

XX. yüzyıl Suriye Arap şiirine göz attığımızda yabancı okulların, batıda eğitim görenlerin etkisi ile Türklere karşı kin, nefret ve öfkenin yayılıp arttığını görmekteyiz.



SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

XIX. yüzyıl Suriyeli Arap şairleri Türklere karşı genel olarak olumlu bakış açısı sergilerken XX. yüzyıldaki Suriye Arap şairi edebiyatçıları bu konuda olumsuz bir bakış içerisine girmişlerdir. Zira bu dönemin düşünürlerinin genelinde görülmeye başlanan ve eğitilmiş insanların çoğuna yayılan bu olumsuz tavırdan Suriyeli Arap şairler de nasibini olarak Türklere karşı olumsuz bakışlarını XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın ilk çeyreğini de içine alan dönemdenet bir şekilde yansıtmaya başlamışlardır. Suriye’de batılı ülke okullarının açılmaya başlaması, Suriye’den bu ülkelere eğitim almak için giden Suriyeli araştırmacıların tutumu, batı kökenlilerin Suriye’deki misyonerlik çalışmaları ile Batı’nın Suriye üzerindeki sömürgeleştirme hamleleri bu olumsuz bakışın oluşmasında başlıca etken olmuştur.

Türklere karşı olumsuz görüşleri olan Suriyeli şairlerin çoğunluğu başta Hıristiyanların başını çektiği gayri Müslümlerden oluşmaktadır. Mihail Sakkal, Cebrail Dellal ve Edward Markas, bu grubun önde gelenlerindedir.

Şam vilayeti Osmanlı paşası Cemal Paşa’nın Türklere karşı takılan olumsuz bakış açısında büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Zira 1916 Mayıs’ında Fransız ve İngilizlerin çıkarları için çalışan bazı Arap genç ve liderleri Cemal Paşa tarafından idam edilmiştir. Bunun sonucunda da Cemal Paşa Suriye Arap şiirinde “es-Seffah/Çok kan döken” olarak vasıflandırılmıştır.

XIX. ve XX. yüzyılda Suriye Arap şiirinde Türklere ilgili önemli konulardan biri de sözde “et-Tetrîk” diye adlandırdıkları sözde Türkleştirme projesidir. Bu bağlamda bazı Suriyeli şairler Türkleri, Türkçeyi öne çıkararak Arapçayı zayıflattıklarını iddia edenlerin başında Hayreddin ez-Zirikli ve Abdulmesih gelmektedir.

Suriye Arap şiirinde Türklere ilgili önemli konulardan biri de İskenderun sorunudur. İddialarına göre İskenderun Suriye’nin bir parçasıdır, “Halil Mardem Bey’in” şiiri gibi Türkiye’nin kamuoyunu yanıltarak İskenderunu kendi sınırları içerisine ilhak ettiği iddiasında bulunmaktadırlar. Münir Kelâlib’in

وَقَمَّ الزَّمَانُ مُهَدَّلًا وَجُفُونُهُ حُزْنَا عَلَى الْعَرَبِ الْحَجَاجِ تَسْجُمُ

beytinde “istiâre-i mekniyye/kapalı istiâre” sanatını görülmektedir. Zira Şair, zamanı üzülen, ağız ve göz gibi duyu organları olan insana benzetmektedir. Aynı şekilde Faris

el-Hûrî'nin şiirlerinde olduğu gibi mecaz, teşbih gibi edebi sanatların varlığı görülmektedir. Bu iki asırda şiirlerinde ister lehte ister aleyhte olsun farketmez Türklere yer veren şairlerin son derece kültürlü kişiler oldukları, çoğunun devlet erkânı ile bir şekilde münasebetlerin var olduğu, çeşitli kurum/kuruluşlara üye olarak ya da bunları bizzat kurarak teşkilatçı yapılarının olduğu öne çıkmaktadır. Ayrıca dönemin şairleri çeşitli gazete ve mecmualarda bizzat kurucu ya da yazar olarak çalışarak görüşlerini daha geniş kitleye özellikle de eğitim seviyesi yüksek kişilere aktardıkları söylenebilir. Bunlara ek olarak, Türkleri şiirlerinde konu edinen dönemin Suriyeli şairlerinden bazıları gayri Müslim tebadan olup dini kimliklerini de şiirlerine yansıtıran, diğer bir grubun başta Şia olmak üzere mezhebi görüşlerinin etkisi şiirlerinde görülmektedir. Dolayısıyla, Türklere karşı olumsuz bakışın arkasında Arap milliyetçiliğinin yanında dini ve mezhebi görüşler de bulunmaktadır.

5.2. Öneriler

Türk ile Arap ilişkileri hakkında daha ziyade tarihsel araştırmalar yapılmaktadır. Bunun yanında edebiyat ve sanat alanında özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda yapılan edebi çalışmalar incelenmelidir. Şiir, tiyatro, hikâye, roman gibi yazılı Arap edebiyatı çalışılarak Türklere bakış açıları çalışılarak incelenmelidir.

Türkiye ile Suriye halk arasında, bazında görülmesi bile çoğunlukla siyasi gerekçelerle ortaya çıkan ve bazen krize dönüşen dönemlik sorunlar oluşmuştur. Bu konuda edebiyat ve sanatın birleştirici ortak yönlerinin öne çıkarılması hem iki ülke halkının hem de idarecilerinin bakış açılarını olumlu yönde değiştirecektir. Dolayısıyla Türk araştırmacıların Suriye Arap edebiyatını, Arap araştırmacıların da Türk edebiyatını çalışmaları bilim ve edebiyat alanına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın yapıldığı yer olan Adana'nın özel konumu da ayrıca Suriye Araplarının edebiyatının daha fazla önem vermeyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda son yıllarda Orta Doğu bölgesinde cerayan eden bazı olaylar sonucunda göç ederek ülkemize gelen ve özelde Adana'da genelde Türkiye'de yaşayan Suriyeli Arap vatandaşların yapıtları da araştırmayı tabi tutulmalıdır. Filistinlilerin ülkelerinden edilmesi sonucu Batı ülkelerinde yaşayan Filistin Arapları buldukları yerlerde edebiyat oluşturmuşlardır. Bu edebiyat türüne de "el-Edebu'l-mehcer/Göç Edebiyatı" denilmektedir. Ülkelerinden ayrılmaları üzerinden yıllar geçen Suriyelilerin de Türkiye'de bir yazıp-çizdikleri muhakkaktır. Dolayısıyla günümüz Türkiye'sindeki

Suriyelilerin şiir, roman, hikâye vb. edebi eserlerinin de araştırmacılar tarafından incelenmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yukarıdaki önerilerimizin yanında Adana'da yaşayan Arap asıllı vatandaşların da sözlü edebiyatı derlenmelidir. Zira bu bölge Arapları az sayıda okuma yazma bilmektedirler. Dolayısıyla daha ziyade sözlü edebiyat geleneğinden bahsedilebilir. Ağıt, destan, şiir, hikâye gibi sözlü Adana Arap edebiyatı örnekleri de derlenerek kayıt altına alınmalıdır. Aksi halde büyük bir kültür hazine kaybolacaktır. Ayrıca yerli Adana Arapları ile Adana'da yaşayana Suriye Arapları arasındaki edebi etkileşim de ele alınmalıdır. Özellikle de edebiyat alanında var olduğunun düşündüğümüz etkileşim her yönüyle araştırılmalıdır.



KAYNAKÇA

- Alp, Musa v.dğr (2017), *Ulûmu'l-belağa (Meânî-Beyân-Bedî)*, Bizim Büro Matbaası, Ankara.
- Avvad, M. Abdülaziz (tsz), *el-İdâretu'l-'Usmaniyye fi vilayeti Sûriye 1864-1914*, Daru'l-Ma'ârif, Kahire.
- Barthold, Vasily Viladimiroviç (1996), *Târihu't-Turk fi'Âsya'l-Vustâ*, çev. Ahmed Saîd Süleyman, el-Heyal-Mısriyyel-Âmme li'l-Kitâb, Kahire.
- Bâbtîn, Abdülaziz Suud (2008), *Mu'cemu'l-bâbtîn li'Şu'arâi'l-Arabiyye fi'l-karnyyi't-tâsi'a'aşara ve'l-'İşrîn*, MüessesetüCâizet Abdülaziz Suud el-Bâbtîn li'l-İbdâ'i's-Şi'ri, Kuveyt.
- Beyham, Muhammed Cemil (1957), *el-'Arab ve't-Turk fi's-sirâ'i beyne's-şarkive'l-garb*, Mektebetu'l-Melik Abdülaziz el-Amma, Riyad.
- Belâziri, Ahmed b.Yahya (1901), *Futuhu'l-büldan*, el-Mevsû'ât Matbaası, Kahire.
- Bîtâr, Abdurrazzak (1993), *Hilyetu'l-beşer fitarahi'l-Karni's-Sâlise Aşar*, thk. M. Behçet el-Bîtâr, Dâr Sadır, Beyrut.
- Bihinsi, Afif (1986), *eş-Şamu'l-hadârah*, Kültür Bakanlığı, Şam.
- Brukilmen, Karl (1968), *Tarihu's-Şu'ûbi'l-İslâmiyye*, çev. Nebih Emin Faris- Münir Bâlebeki, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut.
- Bulut, Ali (2015), *Belâgat (Meânî- Beyân- Bedî)*, M.Ü.İlâhiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kınânî (1903), *Resâilu'l-CâhizMenâkibut-Turk*, et-Tekaddum Matbaası, Kahire.
- Cebri, Şefik (1984), *Divânu nevhi'l-'andelîb*, Mecma'u'l-luğatil-'arabiyye Yayınları, Şam.
- Cuburi, K. Selman (2003), *Mu'cemu's-şu'arâ mine'l-'asri'l-câhiliyyi hattâseneti 2002*, Dârül-Kütübil-İlmiyye, Beyrut.
- Ebu Ganime, Ziyad (1983), *Cevânibu mudîa fi tarihi'l-'usmâniyyîne'l-Etrâk*, Dâru'l-Furkan, Amman.
- Dâgir, Y. Esat (1972), *Masâdirü'd-dirâseti'l-Edebiyye*, el-Mektebetü's-Şerkiyye, Beyrut.
- Dâkuki, İ. (2001), *Sûretu'l-etrâk lede'l-Arab*, Dirâsât el-Vahde'l-Arabiyye Merkezi, Beyrut.
- Ethem, Âlu'-Cundî (1820), *Âlâmu'l-edeb ve'l-fen*, el-İtihat Matbaası, Şam, 1958.

- el-Cevâib* Gazetesi, S: 8, Ağustos, İstanbul.
- Gizzi, K. (tsz), *Nehru 'z-zeheb fî târihi Haleb*, Maroni Matbaası, Halep.
- Karamâni, Ahmed b. Yusuf (1992), *Ahbâru 'd-duvel ve âsâru 'l-uvel fî 't-târih*, thk. A. Hutait, F. Sayyid, , Âlemü'l-kütüp, Beyrut.
- Hamevî, Yakut (tsz), *Mu 'cemu 'l- buldân*, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabi, Beyrut.
- Makdîsî, Şehâbüddîn (2002), *er-Revzateyîn fî ahbâri 'd-devleteyni 'n-nûriyyeve 's-selâhiyye*, thk. İbrahim Şemseddin, Dârü Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Hammaş, Necdet (2013), *eş-Şam fî sadri 'l-İslam*, Dâru Talas, Şam.
- Hamid, Şerif, M. (1991), *el-debâu 'ş-şuhedâ fî 'l- 'asri 't-Türki*, Mansura, Mısır.
- Huri, Kolyet (1988), *Evrâk Faris el'Huri*, Dâr Talas, Şam.
- İbn Manzûr, Cemâlüddin M. b. Mukerrem (2013), *Lisânu 'l- Arab*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Battuta, Ebû Abdullah M. bin Abdullah b. M. b. İbrahim Levâti Tanci (1987), *Tuhfet-ün-nuzzar fî garaip-i-l amsar ve acaib-il esfâr*, thk: M. el-Aryan, Dâr İhyâi'l-Ulüm, Beyrut.
- İbn-i Hallikân, Ebû'l Abbâs Şemsüddin Ahmed b.M. b. İ. b. Ebî Bekr (1978), *Vefeyât-ül-A'yân ve Enbâu Ebnâ-iz-Zemân*, thk: İhsan Abbas, Dâr Sadır, Beyrut.
- İbnü'l-İmâd, Şihâbüddin el'Hanbelî (2002), *Şezeratü 'z-Zeheb fî Ahbâr men Zeheb*, thk: Abdulkadir el-Arnâvut ve Mahmut el-Arnâvut, Dâr İbn Kesir, Şam.
- el-Kazvîni. Celâlüddin b.Ömer el-Hatib (2009), *el-İyzah fî Ulûmil-Belâge*, el-Mektebe'l-Asriyye, Beyrut.
- Kehhâle, Ö. R (1959), *Âlâmu 'n-nisâ fî Alemeyyi 'l-Arab ve 'l-İslam*, Muassestur -Risâle, Beyrut.
- Kehhâle, Ö. R. (1993), *Mu 'cemu 'l-müellifîn*, Muassestur-Risâle, Beyrut.
- el-Keyyâli, Sami (1957), *el-Hereke 'l-Edebiyye fî Halep*, Yüksek Arap Araştırmalar Enstitüsü, Arap Devletleri ligi, Kahire.
- el-Keyyâli, Sami (tsz), *el-Edebü 'l-Arabi 'l-Müâsır fî Suriye*, Dârü'l-Maarif, Kahire.
- Kürd Ali. M. (2008), *Halü bilâdiş-Şam fî evâilil karnir-rab'ii 'aşar el'Hicri*, haz: M. Şerif, Dâr İbn Kesir, Şam.
- Levis Bernard (1982), *İstanbul ve Hadaretü 'l-Hilâfe 'l-İslamiyye*, çev: Seyyid Rıdvan Ali, ed-Dâr es-Suudiye, Riyad.
- Marraş Maryana (1893), *Dîvânu Bint-i fikr, divanı*, el-Edebiyye Matbaası, Beyrut.
- Nedevî, Ebul-Hasan (1981), *Mâze Hasire 'l-Âlem bin Hitati 'l-Müslimin*, İman Kütüphanesi, Mısır.

- Öztuna Y. (2005), *el-Medhal ilet- târihit-Türkî*, çev: Erşat el-Hürmüzi, ed-Dâru'l-Arabiyya li'l-Mevsuat, Beyrut.
- Öztuna Y. (1988), *Târihüd-Devl'el-Usmâniyye*, çev: Adnan M. Selman, Müassesetü-Faysal lit-temvil yayınları, İstanbul.
- Riyad* gazetesi, 13.06.2013, S:16425, Müassetü'l-Yemâme, Suudi Arabistan.
- Sarkis, Y. İ.(tsz), *Mücemü'l-Metbuâti'l-Arabiyye ve'l- Müarrebe*, Mektebetü's-Sakafe'd-Dîniyye, Kahire.
- Sakkal, Mihail (1925), *Divanu Mihail es-Sakkal*, el-Asrû'l-Cedid Matbası, Halep.
- Saraç, M. A. Yekta (2004), *Klâsik Edebiyat Bilgisi- Belâgat*, Gökkuş, İstanbul.
- Şeyho, Levis, (1910), *el-Edâbü'l-Arabiyye fi'l-karni't-tâsî aşar*, el-Ebâi'l-Yasüiyyîn Matbaası, Beyrut.
- Takkuş, M. Süheyl, (2009) *Târihü's-Selâcika fi Bilâdi's-Şam*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut.
- Timur, A. (1993), *Âlâm'ül-Fikri'l-İslami fi'l-Asri'l-Hadis*, Dâr'ül-Efâki'l-Arabiyye, Kahire.
- Yâfi, N. el-Müneccid, M. (1995), *Suretü't-Türki fi's-Şiiri'l-Arabi'l-Hadis*, Darü'l-Hivar, Lazkiye.
- Ziriklî, H. (2002), *el- E'lâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut.

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.almoajam.org/poet_details.php?_id=1671, (erişim: 29.03.2017).
- http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=7692 (erişim: 22.03.2017).
- http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=890 (erişim: 23.03.2017).
- http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=4101, (erişim: 24.03.2017).
- https://arar.facebook.com/permalink.php?story_fbid=136&id=124 (erişim: 28.03.2017).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Adnan HAJI MOHAMAD
Doğum Yeri ve Tarihi : Halep - 25.03.1978
Medenî Durumu : Evli
E-posta : adnan78m@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

Yüksek Lisans : 2012-2017, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
Lisans : 1999-2005, Şam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şam. Suriye
Ön Lisans : 2012-2014, Halep Üniversitesi, Muhasebe Yüksek Okulu.
Ortaöğrenim : 1996-1999, İbin Sînâ Lisesi, Halep.
İlköğrenim : 1990, Ümeyye ilkokulu, Halep.

İŞ DENEYİM

2004-2007 : Arapça Öğretmenliği, Taş Kapı Ortaokulu. Halep, Suriye.
2008-2012 : Din Eğitimi Öğretmenliği, İbn-İ Sina Lisesi, Halep.
2014-2017 : Ç.Ü İlahiyat Fakültesi, Öğretim Görevlisi.

YABANCI DİL : Türkçe, İngilizce.

BİLGİSAYAR : Word.